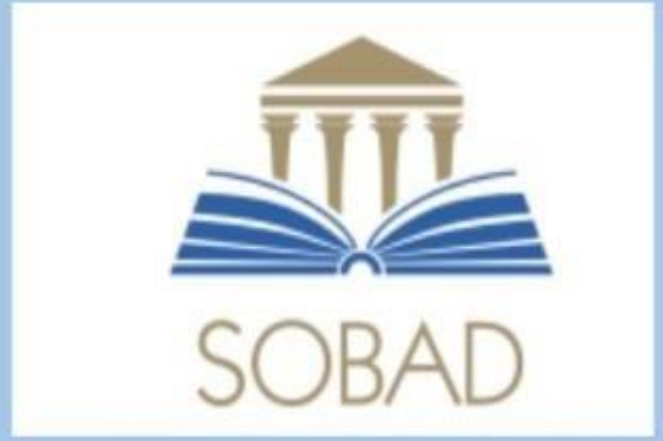

Sosyal Bilimler
Akademi
Dergisi
The Journal of
Social Sciences
Academy

Yıl / Year : 2019 Kasım / November
Cilt / Volume : 2 Sayı / Issue : 2

E-ISSN: 2636-7599

www.sosbilimlerakademidergisi.com
sosyalbilimlerakademidergisi@gmail.com

EDİTÖR KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Ülvi ÖZBEY
Arş. Gör. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ
Uğur CUMAOĞLU

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Ali COŞKUN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Khaliq AHMAD (International Islamic University of Malaysia)
Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tologon Omoshev (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)
Prof. Dr. Olga Nosova (University of Kharkov Institute Banking Affairs) (Ukraine)
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı (Azerbaijan State University of Economics)
Prof. Dr. Velieva Naila Tofik (Azerbaijan State University of Economics)
Prof. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI (International University of Sarajevo)
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat Gökhan DALYAN (Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KAYA (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Mariya Kochkorbaeva (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)
Doç. Dr. Asiman Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)
Doç. Dr. Ainur Nogayeva (Avrasya Milli Üniversitesi) (Kazakistan)
Doç. Dr. Rovshan Aliyev (Bakü State University)
Doç. Dr. Samir HAMİDOV (Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi)
Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)
Doç. Dr. Hilale Caferova (Azərbaycan Milli İlimlər (Elimler) Akademisi)
Doç. Dr. Tarana Khalilova (Azerbaijan State University of Economics)
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)
Doç. Dr. Qurbanov Nüsrət (Azerbaijan State University of Economics)
Doç. Dr. Valida Mehdiyeva (Azerbaijan State University of Economics)
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullhakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre AVCI (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ORAL (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M.Ali TÜRKMENÖĞLU (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ŞENGÜN Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Murat BOZKURT Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan HEMŞİNLİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Selvira Draganović (International University of Sarajevo)
Dr. Zakir ELÇİÇEK Dicle (Üniversitesi)
Dr. Şahin Akberov (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Ogtay Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Agil Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Elşen Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Matanat Amrahova(Azerbaijan State University of Economics)

Bu Sayının Hakemleri

Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi
Mehmet SONGUR, Dicle Üniversitesi
Murat BAYRAM, Bingöl Üniversitesi
Mustafa BİNGÖL, Erzurum Teknik Üniversitesi
Mustafa GÜNERİGÖK, Muş Alparslan Üniversitesi
Adem PALABIYIK, Muş Alparslan Üniversitesi
Nuri DEMİREL, Bingöl Üniversitesi
Ahmet Emin OSMANOĞLU, Bingöl Üniversitesi
Demet YAMAN SONGUR, Dicle Üniversitesi
Fariz YILDIRIM, Bingöl Üniversitesi
Adem GÜRBÜZ, Bingöl Üniversitesi
Osman GEYİK, Dicle Üniversitesi
Kudbeddin ŞEKER, Kütahya Üniversitesi
Deniz YAVUZ,
Abdülhakim TUĞLUK, Iğdır Üniversitesi
Yılmaz DEMİRHAN, Dicle Üniversitesi
Nevzat KELEŞ, Bingöl Üniversitesi
Ferat KAYA, Dicle Üniversitesi
Engin KOÇ, Dicle Üniversitesi

Değerli Yazarlarımız ve Kıymetli Okurlar,

Sosyal Bilimler Akademi Dergisi (SOBAD), 2018 Yılı Mayıs ayında yayın hayatına başlamış ve 2019 Kasım ayı itibariyle ikinci cilt ikinci sayısı olan bu sayıyı okurlarına sunmaktadır. Dergimize gönderilen Sosyal Bilimler alanındaki özgün çalışmalar öncelikle editörlerimizce ön kontrol sürecinden (benzerlik oranı, dergi yazım kuralları, vs.) geçirilmek suretiyle ilk kontrolü gerçekleştirilmektedir. Daha sonra alan editörlerimizin kendi alanları ile ilgili incelemelerinden sonra en nihayet dünya'nın çeşitli ülkelerindeki ve Türkiye'deki üniversitelerde çalışan dergimizin değerli bilim kurulu hocalarına hakemlik yapmak üzere gönderilmektedir.

Kasım 2019 sayısında dergimize gönderilen 15 makaleden 4'ü daha hakem süreci başlamadan gerek dergimiz yazım kuralları ve ilkelerine uyulmadan gönderildiği için gerekse benzerlik oranının dergi yayın kriterlerinin üzerinde olması hasebiyle reddedilmiştir. Yine 3 makale her ne kadar yayın ilkelerine ve kriterlerine uygun olarak gönderilmiş olsa da hakemler tarafından yayımlanması uygun görülmeyerek reddedilmiştir. Söz konusu süreçlerden olumlu geçen 8 makalenin ise bu sayıda yayımlanması gerek editörlerimiz gerekse hakemlerimiz tarafından uygun görülmüştür.

Siz değerli yazar ve okurlarımıza sunduğumuz bu sayının istifadeli olmasını temenni ederek, dergimiz yayın ilkelerine göre hazırlayacağınız Sosyal Bilimler ile ilgili kıymetli çalışmalarınızı Mayıs 2020 sayımızda görmekten memnun olacağımızı belirtiriz.

Bu sayıda hakemlik yapan hocalarımıza ve çalışmalarını gönderen yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Mayıs 2019 sayısında görüşmek ümidiyle.....

Editör

Arş. Gör. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Sosyal Bilimler Akademi Dergisi

ISSN

The Journal of Social Sciences Academy

2636 - 7599

İÇİNDEKİLER

1964-2014 YILLARI ARASINDA NORVEÇ, ALMAN VE AMERİKAN EKONOMİLERİNİN BÜYÜME ORANLARININ ANALİZİ.....	71
MARKSİZM VE HUKUK BAĞLAMINDA PAŞUKANIS VE META - ÖZNE İLİŞKİSİ.....	106
“SİYASAL İNSAN” PERSPEKTİFİNDEN DEMOKRASİ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ.....	117
POZİTİVİZMİN EPİSTEMOLOJİK TEMELİ VE AVRUPAMERKEZCİ SOSYOLOJİK BİLGİNİN SINIRLARI.....	127
KURU KAYISININ MALATYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİ VE KAYISI İHRACATÇILARININ YAŞADIĞI FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	139
KEMAL TAHİR’İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E GEÇİŞ: DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER.....	154
LİSE GENÇLİK DEĞERLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ BALIKESİR ÖRNEĞİ.....	166
KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI: FİLİPİNLER VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI.....	190

CONTENTS

ANALYSIS OF THE GROWTH RATIO OF NORWAY, GERMAN AND AMERICAN ECONOMIES BETWEEN 1964-2014.....	71
PAŠUKANIS AND META - SUBJECT RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF MARXISM AND LAW.....	106
RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMY FROM PERSPECTIVE OF “POLITICAL MAN”.....	117
THE EPISTEMOLOGICAL BASIS OF POSITIVISM AND THE LIMITATIONS OF EUROCENTRIC SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE.....	127
THE ROLE OF DRIED APRICOT IN MALATYA ECONOMY AND THE REASONS OF FINANCIAL CRISES THAT HAVE BEEN EXPERIENCED BY DRIED APRICOT EXPORTERS AND SOLUTION PROPOSALS.....	139
TRANSITION FROM OTTOMAN EMPIRE TO REPUBLIC IN KEMAL TAHİR'S WORLD OF THOUGHT: WHAT CHANGED AND WHAT REMAINED UNCHANGED.....	154
SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF HIGH SCHOOL YOUTH VALUES BALIKESİR EXAMPLE.....	166
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: COMPARISON OF PHILIPPINES AND TURKEY.....	190

1964-2014 YILLARI ARASINDA NORVEÇ, ALMAN VE AMERİKAN EKONOMİLERİNİN BÜYÜME ORANLARININ ANALİZİ
ANALYSIS OF THE GROWTH RATIO OF NORWAY, GERMAN AND AMERICAN ECONOMIES BETWEEN 1964-2014

Caner Ovsan ÇAKAŞ¹

Öz

Ekonomik büyüme ve milletlerin refah ve zenginliği genellikle doğru orantılı bir pozitif korelasyon şeklinde kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme genel olarak iki nedensel değişkene sahiptir. Bu değişkenler sırasıyla demografik faktörler (nüfus değişimleri) ve üretkenlik artışı olarak kabul edilmektedir. Her iki değişkenin olumlu yönde değişmesiyle belli bir ekonomik birimin ekonomik olarak büyüdüğü ve zenginliğin arttığı kabul edilmektedir. Fakat 20'inci Yüzyılın son çeyreğinden itibaren post-fordist üretim tarzının yayılması ve üretim bandının merkezileşmiş üretim modelinin parçalanarak küçük uzmanlık birimlerine ayrılması klasik eğilimlerin açıklama kapasitesini yıpratmıştır. Post-endüstriyel dönemde ekonomik büyüme gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde artmıştır, fakat bu artış gelişmiş ülkelerde sermaye gelirlerinin hızlı büyümesi şeklinde olurken, gelişmekte olan ülkelerde emek gelirlerindeki artış dikkat çekmiştir. Bu durum gelişmiş ülkelerdeki vasıfsız işgücü üzerinde rekabetçi bir baskı uygulanmasına neden olmuş ve işsizlik oranları hızla artmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde küreselleşme ve post-fordist üretimin yayılması ve bu yayılmanın neden olduğu vergilendirme politikaları nedeniyle ücretler ve sosyal güvenlik yardım ve harcamalarında rekabet nedeniyle bir azalma baskısı oluşmuştur. Bu çalışmada üç farklı sosyal modele sahip gelişmiş ülke olan Norveç, ABD ve Almanya'nın 1964-2014 yılları arasındaki göstermiş oldukları ekonomik büyüme oranları ve vergilendirme politikaları ile bu değişkenlerin sosyal politikalar ve rekabetçiliğin üzerindeki etkileri incelenmiştir. Akabinde de sosyal eşitsizliğin post-endüstriyel çağda kaçınılmaz bir sonuç olup olmadığı analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise farklı sosyal politika modellerine sahip olmalarına rağmen her üç ülkedeki emekçi kesimin post-endüstriyel çağın getirdiği değişimlerden olumsuz etkilendiği ve gelir adaletsizliğinin arttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Vergi Politikaları, Rekabetçilik, Sosyal Politikalar, Almanya, Norveç, ABD.

Jel Kodlar: J1,J3,J4,F6,F3

Abstract

Economic growth and the prosperity and wealth of nations are generally accepted as a positive correlation. Economic growth generally has two causal variables. These variables are considered as demographic factors (population changes) and productivity increase, respectively. With the positive change in both variables, it is accepted that a certain economic unit grows economically and the wealth increases. However, the spread of the

¹ Dr., 0000-0003-0199-7765, ovsancakas@hotmail.com,

post-fordist mode of production since the last quarter of the 20th century and the fragmentation of the centralized production model of the production line into small specialized units have depleted the capacity of the classical trends to be explained. Economic growth in the post-industrial period has increased in developed countries and developing countries, but this increase has been the rapid growth of capital revenues in developed countries, while the increase in labor in developing countries has attracted attention. This has led to competitive pressure on unskilled labor in developed countries, and unemployment rates have increased rapidly. Moreover, due to the spread of globalization and post-fordist production in developed countries and the taxation policies caused by this spread, a reduction pressure has arisen due to competition in wages and social security aid and expenditures. In this study, the economic growth rates and taxation policies of the developed countries with three different social models, Norway, USA and Germany between 1964-2014 and the effects of these variables on social policies and competitiveness were examined. Subsequently, it was analyzed whether social inequality is an inevitable outcome in the post-industrial age. As a result of the study, it was concluded that the labor sector in each of the three countries was adversely affected by the changes of the post-industrial age and income inequality increased.

Keywords: Economic Growth, Tax Policies, Competitiveness, Social Policies, Germany, Norway, USA.

Jel Cods: J1,J3,J4,F6,F3

Giriş

Ekonomik büyüme günümüzde ülkelerin gelişme potansiyellerinin değerlendirilmesi konusunda en önemli faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle akademik çalışmalarda oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çalışmanın birinci bölümünde ekonomik büyümenin iki önemli değişkeni açıklanacak, sermaye ve emek yoğun ekonomik büyüme kavramları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise ekonomik büyümenin üç farklı ülkede elli yıllık bir zaman periyodu içerisinde gerçekleştirmiş olduğu değişim ve bu değişimin vergilendirme politikaları ile sosyal politika harcamaları üzerindeki etkileri incelenecektir. Durum çalışması (case study) olarak Norveç, Almanya (1989 öncesi için Federal Almanya) ve Amerika Birleşik Devletleri'ne odaklanacaktır. Zaman periyodu olarak da insanlık tarihindeki en hızlı ekonomik büyüme dönemlerini kapsayan 20. yüzyılın ikinci yarısı ve 21.yüzyılın ilk yılları seçilmiştir. Ekonomik büyüme ise demografik faktörler ve üretkenlik artışı olmak üzere iki ayrı değişkenin bahse konu ülkelerde anılan zaman periyodu içerisinde kontrol edilmesi amacıyla incelenecek ve analiz edilmeye çalışılacaktır. Demografik faktör olarak bahse konu ülkelerde analiz dönemindeki nüfus artışı, işsizlik oranları ve işgücüne katılım oranları incelenecektir. Genel tabirle demografik artışın veya işgücüne yansıyan nüfus artışının ekonomik büyüme olumlu ve arttırıcı etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle seçilmiş ülkelerdeki demografik hareketlilik önemli bir değişken olarak belirmektedir. Bahse konu demografik artışın Amerika Birleşik Devletleri'nde (kapsamlı göç politikalarının azımsanmayacak etkisi nedeniyle) Almanya ve Norveç'e kıyasla büyümeye yaptığı etki ise ayrı olarak incelenecek ve göç, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki korelasyon mercek altına alınacaktır. Ekonomik büyümenin diğer

önemli değişkeni olarak kabul edilen üretkenlik artışı ise inovasyon, rekabetçilik, serbest ticaret ve sosyal güvenlik alt değişkenleri aracılığıyla analiz edilecektir. İnovasyon alanında denek ülkelerin inceleme dönemindeki zaman zarfında yapmış oldukları araştırma ve geliştirme harcama ve yatırımları (kamu sektörü ve özel sektörde) ve bahse konu harcama ve yatırımların milli hasılaya olan oranları dikkate alınacak ve elde edilen nicel veriler ışığında ekonomik büyüme ile inovasyon arasındaki korelasyon incelenecektir. Rekabetçilik alanında ise denek ülkelerdeki rekabetçilik oranları, finansal ve kamusal işlemlerdeki şeffaflık dereceleri, birim saat başına çalışan verimlilik oranları, vasıflı-vasıfsız işgücü miktarı, işgücünün eğitim oranları, kadınların, engellilerin, göçmenlerin, yaşlı ve genç işgücünün istihdama katılım oranları, denek ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının rekabetçilik dereceleri ile bağlantısı analiz edilecektir. Serbest ticaret alanında ise denek ülkelerdeki ticaretin liberalleşmesi yani malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşım olanakları ile her ülkenin ekonomik büyüme oranı karşılaştırılacak ve anılan zaman zarfı içerisindeki değişimlerin ekonomik büyüme oranına etkileri incelenecektir. Sosyal güvenlik konusu ise bu çalışmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır. Çünkü denek ülkelerin birbiri arasındaki en önemli fark sosyal güvenlik sistemleri arasındaki farklılıklardır. Norveç İskandinav Refah Devletini yani sosyal modelini temsil ederken, Almanya kıta Avrupa'sındaki modeli, Amerika Birleşik Devletleri ise Anglo-Sakson modelini temsil etmektedir. Her model aynı zamanda bir refah devleti modeli oluştursa da sosyal sistem ve sosyal yardımlar arasında çok büyük farklılıklar vardır. Bu sistemler arasında en fazla sosyal harcamalara öncelik veren ve sosyal yardımı bir vatandaşlık hakkı kapsamında değerlendiren sistem Norveç'in temsil ettiği İskandinav modeli olmakla beraber sosyal yardımların miktarı Alman sisteminde biraz azalmakta, Amerikan sisteminde ise neredeyse dip seviyesine inmektedir. Bu çalışmada denek ülkelerin sosyal yardımları ve sosyal politika harcamaları, fakirlik oranları, ücretlerdeki değişimler ve bunların başta rekabetçilik olmak üzere yukarıda belirtilen diğer alt değişkenler arasındaki ilişkileri incelenecek ve ekonomik büyüme ile sosyal harcamaların daha genel tabirle sosyal sistemlerin analizi yapılacaktır. Ayrıca her bir denek ülkenin kendi içindeki birim kişi başına verimlilik oranı, ücretlerdeki değişim oranı ve ekonomik büyüme oranları çoklu olarak değişen zaman dilimlerinde incelenerek vergilendirme politikaları da dikkate alınarak kapsamlı bir analiz gerçekleştirilecektir. Çalışma esnasında nicel veriler Eurostat, Norveç Devlet İstatistik Kurumu, Federal Almanya İstatistik Kurumu ve Birleşik Devletler Federal İstatistik Kurumu verileri kullanılacaktır. Çalışmanın sonucunda ise globalleşme nedeniyle uzun süredir akademik çevrelerin dikkatini çeken bir unsur analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu unsur tam rekabetin hâkim olduğu küresel dünyada yüksek sosyal güvenlik hizmeti sağlayan sosyal güvenlik sistemine sahip ülkelerin, daha esnek ve dar sosyal korumalı sosyal güvenlik sistemine sahip ülkelerle rekabet edebilme kapasiteleri veya olanakları yukarıda ibraz edilen nicel veriler ışığında analiz edilecektir. Böylece insan odaklı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin olanaklılığı değerlendirilecek, inovasyon, işgücünün vasıflaşması ve hızlı gelişen iletişim teknolojileri sayesinde artan verimliliğin, ücret ve sosyal harcamalar artsa ve demografik büyüme azalsa bile yeterli ekonomik büyümeyi sağlayıp

sağlamayacağı aydınlatılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise makalenin genel bir değerlendirmesi yapılacak ve ekonomik büyüme ve sosyal politikalar hakkında bazı sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

1.Ekonomik Büyüme, Değişkenleri ve Sosyal Politikalar

Ekonomik büyüme en genel anlamıyla bir ülkede üretimin artması, ekonomide elde edilen kazancın fazlaşması ve ekonominin daha üretken hale gelmesi demektir. Bu kapsamda ekonomik büyümenin yeni iş olanakları sağlaması, gelir düzeylerini arttırması ve işsizlik üzerinde azaltıcı etki yaratması gerekmektedir. Çünkü üretimin artması ve akabinde ülke çapında kazanılan gelirin artması ancak bu duruma bağlı olması gerekmektedir. Fakat aşağıda değinileceği gibi ekonomik büyüme bunu gerçekleştirmeye bilir, hatta istihdamsız büyüme diyebileceğimiz bir şekilde işgücü piyasasında rekabetin etkisi ve üretiminin merkezden uzaklaştırılmasının nedeniyle oluşan daralma ile birlikte bir ekonomik büyüme de gerçekleşebilir. Ekonomik büyümenin çok fazla değişkeni olmakla birlikte iki temel değişkenin temel alınması konunun daha iyi incelenmesi için yerinde olacaktır. Bu değişkenler demografik faktör ve üretkenlik faktörüdür. Demografik faktör, belli bir ekonomik birim içerisinde (ülke veya ülke altı birim olabileceği gibi supranasyonel birimler de olabilir.) nüfus artışı anlamına gelmektedir. Burada dikkatle belirtilmesi gereken ayrıntı şudur ki bu nüfus artışı çalışan nüfusa yansımalıdır. Başka bir deyişle demografik faktör çalışan nüfusun artması yani işgücü oranının artması anlamına gelmektedir. (Bu tanım itibariyle işgücü dışında kalan bütün kişiler demografik faktör dışında tutulmaktadır.) Dolayısıyla demografik faktör, daha fazla kişinin işgücü piyasasına katılması ile artacak ve ekonomik büyüme üzerinde arttırıcı bir etki yaratacaktır (McKinsey, 2015 : 22). Dolayısıyla nüfus artışının azalması veya başka bir deyişle çalışan nüfusun azalması ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki bırakabilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için nicel verilerin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. 1964-2014 yılları arasında geçen elli yıllık bir dönem içerisinde dünya genelinde işgücünde demografik artış oranı iki katına çıkarken, demografik faktöre dayalı yıllık büyüme oranı ortalama yıllık %1.7 ve toplam büyüme oranının yaklaşık %48'i dir (Mc.Namara & Blight 2014, 33). Yine referans alınan elli yıllık süre içerisinde dünyada gerçekleşen toplam büyüme yıllık olarak %3.5 iken, bu rakamın %1.7'si demografik büyümeden, geri kalan % 1.8'i de üretkenlik artışından kaynaklanmaktadır (McKinsey, 2015: 25). Ayrıca bu hızlı denilebilecek büyüme sayesinde dünya ekonomisi son elli yıl içerisinde altı katına çıkmıştır. Zira Sadece Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2014 yılındaki üretimi 1964 yılındaki tüm dünya üretimine eşittir (Brynjolfsson & McAfee 2014: 233-234; McKinsey, 2015: 28-32). Bu artış kişi başına düşen milli gelire de yansımıştır. 1964 yılında dünyada kişi başına düşen ortalama gelir 5000 USD (Bu miktar 2012 yılında Gana'daki kişi başına düşen milli gelir oranına yakındır.) iken 2012 yılında bu oran ortalama 13.000 USD olarak belirtilmektedir (McKinsey, 2015: 35). Bu süre içerisinde dünya nüfusu da yaklaşık 7 milyara

çıkmiştir. Demografik büyüme ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantının daha iyi anlaşılması için Şekil 1’deki verilerin incelenmesi yerinde olacaktır.

Tablo 1: Demografik Büyüme ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir Yüzde Olarak Artışları

Yıllar	Demografik Büyüme	Kişi Başına Milli Gelir Artışı
1-1000	0	0
1000-1500	0.1	0.01
1500-1600	0.2	0.3
1600-1700	0.1	0.1
1700-1820	0.5	0.5
1820-1870	0.4	0.5
1870-1900	0.7	1.2
1900-1913	1.1	1.5
1913-1940	0.9	0.9
1940-1950	1.0	0.8
1950-1964	1.8	2.8
1964-1974	2.0	2.8
1974-1984	1.8	2.8
1984-1994	1.7	1.3
1994-2004	1.3	2.5
2004-2010	1.2	2.4

Bolt, J & Van Zanden, JL 2013, *The first update of the Maddison Project: Re-estimating growth before 1820*, Maddison Project working paper number 4, United Nations Population Division, Göringen.

Tablo1’de görüldüğü üzere ekonomik büyüme (kişi başına milli gelir artışı dolayısıyla toplam gayri safi milli hasılanın artışı ile doğru orantılıdır) ile demografik büyüme arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur. Her ne kadar üretkenlik artışın da kişi başına düşen milli geliri arttırma yönünde çok önemli katkıda bulunsa da demografik büyümenin de etkisi kesindir. Tablo 1’de dikkat çeken diğer bir unsur da dünya ekonomisinin 20. yüzyılın ikinci yarısından 21. yüzyılın başına kadar daha önceki dönemlere göre çok daha hızlı bir şekilde büyüdüğüdür. Fakat bu büyüme hızının

demografik büyümenin yavaşlamasına bağlı olarak 21. yüzyılda azalmaya başladığı söylenebilir. Özellikle Batı ülkelerinde ekonomik büyüme oranları negatif oranlara inmiş ve nüfusun yaşlanması sorunu ortaya çıkmıştır (Wahl, 2015: 44-45). Ekonomik büyümenin diğer bir değişkeni ise üretkenlik artışıdır. Üretkenlik artışı üretim verimliliğinin artırılarak birim başına düşen üretimin artırılması olarak tanımlanabilir. Üretkenlik artışı son elli yıl içerisinde toplam ekonomik büyümenin yılda ortalama %1.8 (yıllık ortalama büyüme oranı %3.5'dir.) artmasını sağlamış ve toplam ekonomik büyümenin %52'sini oluşturmuştur (Blinder, 2014: 122). Üretkenliğin artmasında işgücünün tarım sektöründen imalat ve hizmet sektörlerine kayması, teknolojik gelişmeler ve hızlı inovasyonla birlikte dünya piyasasının serbestleşmesinin önemli payı vardır (Lee, McCann & Messenger, 2007; 100-103). Üretkenliğin artması ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için hayati bir öneme sahiptir. Bu durum kişi başına ekonomiye verilen payda daha net görülmektedir. 1964 yılından bu yana kişi başına verim, çalışma saatlerinin azaltılmasına rağmen kişi başına düşen üretim 2.4 kat artmıştır ve ülke ekonomileri geliştikçe kişi başına düşen çalışma saatleri de azalmıştır (McKinsey, 2015: 37). Üretkenlik artışı, yakalama stratejisi (catch up capacity), inovasyon, işgücünün kalitesinin artırılması (insan kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesi ve mobilizasyonu) ve kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile sağlanabilmektedir (Weiss, 2005: 233). Bu kavramlar arasında yakalama stratejisi ve inovasyon kavramlarının açıklanması önem arz etmektedir. Yakalama stratejisi, belli bir üretim alanında faaliyet gösteren işletmenin aynı üretim alanlarında faaliyet gösteren diğer işletmelere kıyasla daha etkili bir üretim yöntemi kullanması nedeniyle diğer işletmelerce bahse konu üretimi verimli işletmenin üretim yönteminin taklit edilerek üretim seviyelerinin yükseltilmesi durumunu ifade etmektedir. Tam rekabeti ve şeffaflığı sağlayan yasal düzenlemeler yakalama stratejisinin uygulanması için önem arz etmektedir (Rodrik, 1995: 36-44). Avrupa Birliği'nin rekabet politikalarına verdiği önemin de yakalama stratejisini geliştirmek amacını güttüğü söylenebilir. Şeffaflık ise çok sayıda değişkenle doğru orantılı olabilse de hesap verilebilirlik durumu en önemli değişken olarak kabul edilebilir. Hesap verilebilirlik kavramı ise demokratikleşme ve demokrasi düşüncesinin toplumda benimsenmesi ile bağlantılıdır. İnovasyon ise belli bir sektörün üretimin alanında mevcut üretim şeklini kökten değiştirecek veya büyük oranda etkileyecek yeniliklerin bulunması anlamında kullanılabilir (McKinsey, 2015: 44). Başka bir deyişle inovasyon, yakalama stratejisinin gerçekleşmesi için gerekli olan yeniliğin bulunması demektir. İnovasyon, AR-GE alanına yapılan yatırım oranı bağlantılıdır. AB'nin gerek Lizbon Stratejisinde gerekse Avrupa 2020 stratejisinde ekonomik büyümesini arttırmak için AR-GE yatırımlarına öncelik vermesi bu bağlamda değerlendirilebilir (McKinsey, 2015: 45). Üretkenlik artışının 21. yüzyılda yavaşlama eğilimi gösteren ekonomik büyümenin esas artırıcı faktörü olması muhtemeldir. Çünkü çalışmada daha önce belirtildiği üzere dünya son elli yılda ortalama %3.5 büyümüş ve bu büyümenin %1.8'i üretkenlik artışından, %1.7'si ise demografik artıştan sağlanmıştır. Dolayısıyla demografik faktör ve üretkenlik artışı nerdeyse eşit oranda büyümeye katkı sağlamıştır. Dünyanın 21. yüzyılda daha hızlı büyümesi, hiç olmazsa geçen yüzyıldaki büyüme hızını yakalaması için her iki faktörün de artışına ihtiyaç vardır.

Dünya özellikle büyümenin lokomotifini olan gelişmiş ülkeler hızla yaşlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise şu an için demografik büyümelerini sürdürseler de orta ve uzun vadede gelişmiş ülkeler ile aynı kaderi paylaşmaları muhtemeldir (Lee & Mason, 2006: 77). Gelişmekte olan ülkeler arasında en genç nüfusa sahip olanlarından biri olan Hindistan'da bile nüfus 2064 yılından itibaren yaşlanmaya başlayacaktır. Bahse konu yaşlanma sorunu Çin ve Rusya gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde çok erken tarihlerde başlamıştır veya başlayacaktır (Mason, 2006: 43-45). Bu durumda geçen yüzyıldaki ekonomik büyüme artışının yakalanabilmesi için üretkenlik artışının, demografik artışın sağladığı %1.7'lik artışı da sağlaması gerekmektedir. Başka bir deyişle dünya özellikle gelişmiş ülkeler büyüme oranlarını düşürmek istemiyorsalar bu yüzyılda daha fazla yeni teknolojiler yaratmak, daha vasıflı işgücüne sahip olmak ve daha rekabetçi politikalar geliştirmek zorundadırlar. Fakat bu durumun sosyal politikalar ve refah devleti üzerinde yıkıcı etkileri de olabilmektedir (Wahl, 2015: 56). Ekonomik büyüme kavramının tanımı yaptıktan ve bahse konu kavramın bağımsız değişkenlerine değinildikten sonra bu kavramın ile bağlantılı olan sermaye gelirlerindeki büyüme ve emek gelirlerindeki büyüme kavramlarına değinilecektir.

Öncelikli olarak ekonomik büyümenin incelenmesinde önem arz eden sermaye, gelir ve istihdam kavramları arasındaki ilişkinin aydınlatılması gerekmektedir. Sermaye insanlar tarafından biriktirilen servet biçimlerinin (bina, makine, teçhizat..vb) için kullanılmaktadır ve dolayısıyla insanların biriktirmesine gerek kalmadan sahip oldukları toprak ve doğal kaynaklar bunun dışında tutulmaktadır (Piketty, 2014: 323). Bu tanıma göre toprak ve doğal kaynaklar servetin bir parçası iken sermayenin bir parçası değildir. Başka bir deyişle, toprağın üzerindeki bina gibi gayrimenkuller sermayeye dâhil edilirken, bahse konu gayrimenkulün bulunduğu toprak dâhil değildir. Thomas Piketty ise bu tanımın bazı zorluklar çıkardığını kabul ederek, sermaye ve serveti belli bir zamanda belli bir ülkede yaşayanların ve ülkenin devletinin sahip olduğu, bir piyasada alınıp satılabilen her şeyin toplam piyasa değeri olarak tanımlamıştır (2014: 326). Bu tanıma göre de sermaye ve servet aynı şeyi ifade etmekle birlikte, kavramın değeri finansal aktiflerin ve finansal olmayan aktiflerin toplamından, finansal pasiflerin yani borçların çıkarılması ile bulunmaktadır. Bu çalışmada da sermaye kavramı bu tanım üzerinden değerlendirilecektir. Milli sermaye ise yurtiçi sermaye (referans ülkenin sınırları içerisindeki sermaye birikimi) ile net yabancı sermayenin (referans ülkenin vatandaşlarının dünyanın diğer ülkelerindeki sermayesi ile dünyanın diğer ülkeleri vatandaşlarının referans ülke topraklarında sahip oldukları sermaye arasındaki farktır.) toplamına eşittir (Piketty, 2014: 333). Diğer bir unsur ise milli gelir kavramıdır. Milli gelir belli bir ülkede sermaye gelirleri (üretim araçlarından sağlanan kar, kira, faiz..vb gelirler) ile emek gelirlerin (üretimin yapılabilmesi için işgücüne verilen ücretler toplamı) toplamı olarak ifade edilebilir (Piketty, 2014: 335). Bu durumda önemli bir kavram olan sermaye/milli gelir oranına değinilmek yerinde olacaktır. Sermaye geliri/milli gelir oranı belli bir referans ülkede toplam sermaye gelirinin, anılan ülkenin bir yıllık milli gelirine oranını belirtmektedir. Örnek olarak verilmesi gerekirse, belli bir ülkedeki milli sermayenin toplamı

(aktiflerle pasifler arasındaki fark) 3 milyon dolarsa ve bahse konu ülkede bir yıllık milli gelir (sermaye gelirleri ve emek gelirleri) toplamı 1 milyon dolarsa, sermaye/gelir oranı 3'tür. Bu oran ekonomik büyüme açısından önemlidir. Çünkü sermaye geliri/milli gelir oranı ile sermayenin milli gelir üzerindeki payı açısından önemlidir. Bu olayın daha iyi açıklanabilmesi için Piketty, Şekil 1'de arz edilen formülü öne sürmüştür.

Şekil 1: Sermayenin Milli Gelirdeki Payı

$$A = R (MS/MG)$$

A= Sermayenin Milli Gelirdeki Payı MS = Milli Sermaye

R= Sermaye Yıllık Getiri Oranı MG = Milli Gelir

Piketty, T. (2014). *Yirmibirinci Yüzyılda Kapital*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.152.

Burada sermaye yıllık getiri oranı (r) belli bir sermayenin bir yılda sahibine sağladığı toplam getiriyi (kar, faiz, kira...vb) belirtmektedir. Bu oran ne kadar fazla olursa piyasada sermayenin önemi ve değeri bir o kadar artmaktadır. İşte bu noktada ekonomik büyüme ile istihdam kavramları ve dolayısıyla da sosyal politika kavramları kesişmektedir. Sermaye yıllık getiri oranının (r) artması yatırımcıları daha fazla sermaye biriktirmeye iterken, sermayesi az olan veya olmayan girişimcilerin sermayenin değeri artan taleple birlikte artarken, belli bir sermaye oluşturarak yeni işler yaratmasına engel olabilmekte dolayısıyla istihdam miktarına azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bu çelişkinin çözümü gerekli yatırımların yani iş yaratmanın sağlanmasını sermaye yönünden güçlü girişimcilerin daha fazla üretime karar vererek yeni iş imkânları sağlamaları ile olabilir. Fakat bahse konu yatırımcılar üretimi arttırmak ve iş yaratmak yerine üretimden elde ettikleri geliri kendilerine daha fazla getiri sağlayan istihdam yaratmayan finans sektörü gibi yatırımlara kaydırabilir. İşte bu durumun oluşması, milli gelirin artmasına ve ekonomik büyümenin devam etmesine olanak sağlamasına rağmen, istihdam yaratma konusunda aynı başarıyı sağlamaz, başka bir deyişle emek gelirlerindeki azalış, sermaye gelirlerindeki artışla dengelenmiş hatta aşılmış ve istihdamsız bir ekonomik büyüme sağlanmış olur. Dolayısıyla sermaye yoğun bir ekonomik büyüme yaşanması, emek gelirinin azalmasına ve işsizlik sorununun oluşmasına zemin hazırlar (Erdur, 2007). Sermaye yoğun bir ekonomik büyüme sonucunda daralan işgücü piyasası, işsiz milyonların enformel sektöre yönelmesine neden olabilir. Bu durumda özellikle gelişmiş ülkelerde işsiz sayısının artması ve sosyal harcamaların artmasına neden olabilir. Kısaca özetlemek gerekirse ekonomik büyüme işsizliğin, enformel istihdamın ve yoksulluğun azaltılması ve sosyal politika harcamalarından kesinti yapılması için yeterli değildir. Üretimi arttırmayan, yeni iş olanakları sağlamayan ve finans sektörü üzerinden büyüyen ve sermaye yoğun olarak büyümeye devam eden bir ekonomik büyüme enformel istihdam ve yoksulluğun ve en önemlisi sosyal politika harcamalarının en önemli nedenidir. Başka bir deyişle bu tarz ekonomik büyümelerde emek geliri hem post-fordist üretim tarzının ve düşük vasıflı işlerde enformel istihdamın artması nedeniyle artan rekabet nedeniyle hem de teknolojik gelişme ve inovasyonun düşük vasıflı işleri

azaltması nedeniyle daralmakta, bir de üretimden sağlanan gelirin yeni iş olanakları yaratacak girişimler yerine finans sektörüne aktarılması, bahse konu emek gelirleri üzerinde büyük etki yaratmakta ve işsizlik oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Stiglitz, 2013: 122). Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için küreselleşme ve post-fordist üretim tarzının yayılmasının ekonomik büyüme ve işgücü üzerindeki etkisine de değinilmesi gerekmektedir. Küreselleşme, ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve ekolojik denge açılarından küresel bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artması anlamına gelse de ekonomik düzende ve piyasa mantığında küreselleşme mal, hizmet, sermaye akışında bütün engellerin kaldırılması anlamına gelmektedir (Stiglitz, 2013: 125-127; Sharma, 2008: 8). Başka bir deyişle küreselleşme, gümrük tarifelerinin azaltılması veya tamamen kaldırılması, ülkelerin koruyucu ve devlet müdahaleci yaklaşımları terk etmesi, sermayenin hiçbir engel tanımadan dünyanın bütün bölgelerine akması anlamına da gelmektedir (Irwin, 2005: 234). Tanımı itibari ile küreselleşme bütün sektörlerin ve işletmelerin küresel ölçekte rekabete açılması anlamına gelmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2015). Küreselleşmenin etkilerinin de belirtilmesi yerinde olacaktır. Küreselleşme geçmişte yerel ölçekte koruma altına alınan rekabet gücü yetersiz sektörleri ve işletmeleri, rekabet gücü yüksek ve sermaye yönünden güçlü işletmelerle rekabete zorlamıştır (Sharma, 2013: 12-13). Büyük kapasiteli işletmeler küreselleşmenin sayesinde yer değiştiremeyen özellikte niteliği yetersiz işletmeler aleyhine kolayca bir ülkeden diğerine yer değiştirme şansını elde etmişlerdir. Küresel çapta büyük işletmeler piyasaların tam rekabete açılması nedeniyle işgücünün ucuz olduğu ve enformel istihdamın yaygın olduğu özellikle Üçüncü Dünya ülkelerine ve geliştirmekte olan ülkelere üretim birimlerini kaydırmışlar ve hem bu ülkelerdeki rekabete dayanamayan ve üretimlerini işgücünün daha da ucuz olduğu bölgelere kaydıramayan düşük kapasiteli işletmelerin iflasına neden olmuşlar hem de gelişmiş ülkelerde imalat sektörü gibi geniş çaplı istihdam yaratan sektörlerin üretim merkezlerini ucuz işgücü alanına kaydırarak gelişmiş ülkelerde de işsizlik sorunun çıkmasına neden olmuşlardır (Dolar, 2005: 88; Sachs, 2005: 76). Başka bir deyişle büyük işletmeler küreselleşme sayesinde gelişmiş ülkelerde işsizliğe neden olmuşlar ve enformel istihdamın yolunu açmışlar, aynı zamanda geliştirmekte olan ülkeler de ise düşük nitelikli işgücünün yayılmasına ön ayak olmuşlardır. Dolayısıyla, artan rekabet ve kolay bir şekilde ucuz işgücüne ulaşılması, emek gelirini rekabette bir uyum değişkeni haline getirmiştir. Emeğin bir uyum değişkeni haline getirilmesi, işletmeleri rekabet güçlerini arttırmak için daha fazla enformel istihdama yönelmeye teşvik etmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyüme emek gelirlerinin azalmasına ve azalan emek gelirlerinin sermaye gelirlerine akmasına neden olmuştur (Piketty, 2014: 367). Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yine nicel verilere başvurulması yerinde olacaktır. Şekil 2’de AB genelinde ekonomik büyümenin ve üretim artışının en önemli değişkenlerinden olan üretkenlik artış oranları verilmektedir.

Şekil 2: AB’de Üretkenlik Artış Oranları

Trading Economies International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/productivity/>>

Şekil 2’de görüldüğü üzere ekonomik kriz dönemleri dışında üretkenlikte istikrarlı bir artış söz konusudur, yani işgücü piyasası verimliliğini dolayısıyla işletmelerin üretimden sağladığı kazancı arttırmıştır. Fakat bu kazanç artışın emek piyasasına pek iyi yönde değişim sağladığı Şekil 3’de belirtilen AB’de ücret artışlarının verildiği grafik incelendiğinde söylenmez.

Şekil 3: AB’de Ücretlerde Görülen Artış Oranları

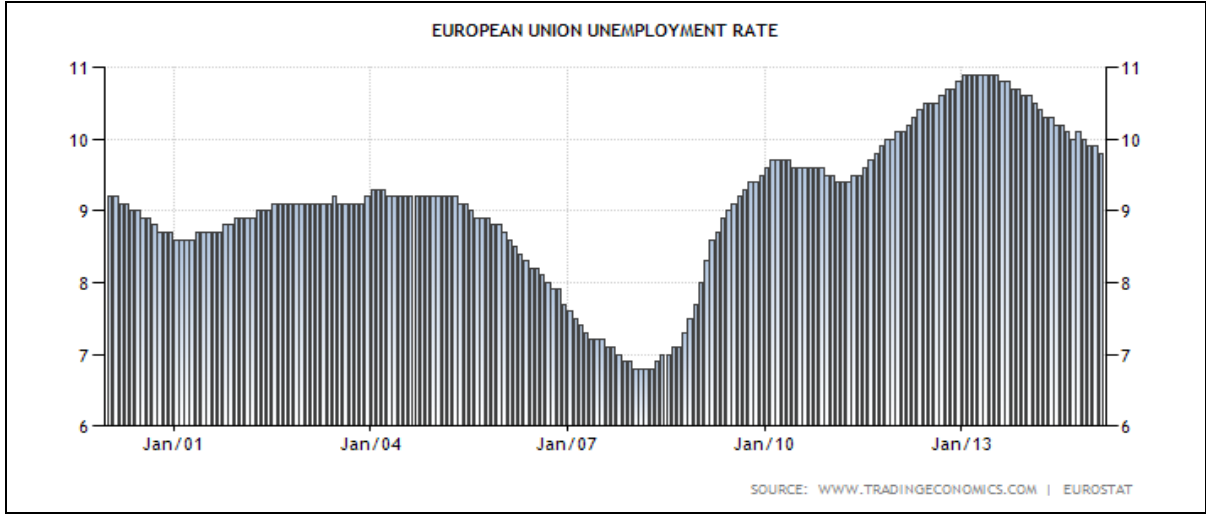

Trading Economies International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/wage-growth>>

Şekil 2 ve Şekil 3, AB için değerlendirildiğinde üretimde bir artış olmasına rağmen bunun emekçi ücretlerini arttırmak bir yana bahse konu ücretleri azaltıcı bir etki sağladığını göstermiştir. Bu minvalde söz konusu işletmelerin artan üretimden sağlanan karları nasıl değerlendirdikleri hususu önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. İki ayrı durum söz konusudur, ya işletmeler bu karları tekrar üretime yatırarak daha fazla iş yaratmıştır, ya da işletmeler üretimden sağladıkları karları finans sektörüne yatırarak sermaye gelirlerini (faiz, fon ..vb) arttırmış ve işgücü piyasalarına hiçbir olumlu etki yaratmamışlardır. Belki bir üçüncü seçenek olarak işletmeler AB çapında üretim artışı ile sağladıkları karları yine üretime yatırmışlar ama bölge olarak AB sınırları yerine işgücünün çok daha

ucuz olduğu gelişmekte olan ülkeleri seçmişlerdir. İlk seçenek değerlendirilirse yani işletmeler üretim artışından kazandıkları kazancı tekrar AB içerisinde üretime yatırırsa bu durumda AB genelinde yeni işlerin yaratılması ve işsizliğin nispeten azalmış olması gerekmektedir. Şekil 4 AB genelinde işsizlik oranlarını belirtmektedir. Bahse konu tabloda işsizliğin azalması bir yana üretkenlik artıka yani işletmelerin üretimden elde ettikleri kazanç artıka işsizliğinde benzer bir biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Üretkenlik artışı ve büyüme iş yaratmamaktadır. Kısacası ekonomik bir dengesizlikten bahsedilebilir.

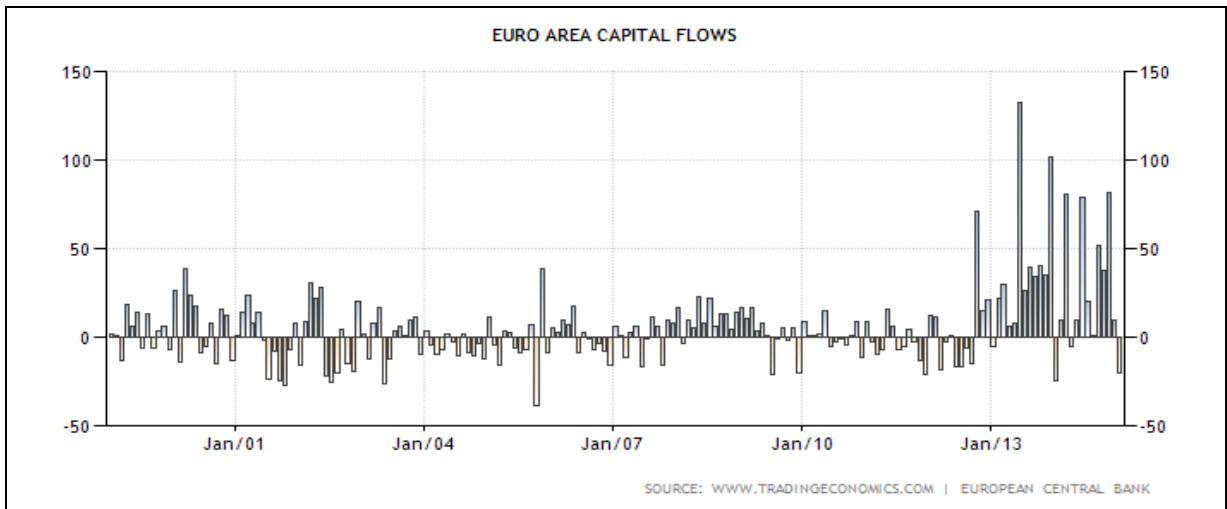
Şekil 4: AB Genlinde Yıllara Göre İşsizlik Oranları

Trading Economies International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/unemployment-rate>>

Bu durumda üretkenlikten sağlanan kazanç işletmelerce ikinci seçenek olarak üretim sektörleri dışındaki sektörlere kaydırılmış olabilir. Şekil 9’da AB genelinde finans akışı belirtilmektedir.

Şekil 5: AB’de Yıllara Göre Meydana Gelen Finans Akışı

Trading Economies International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/unemployment-rate>>

Şekil 5’de verilen değerler incelendiğinde işletmeler tarafından üretkenlik artışı sayesinde elde edilen gelirlerin büyük kısmının finans sektörüne aktarıldığı görülmektedir. Şekil 2,3,4,5’de verili değerler incelendiğinde AB’de üretkenliğin artması, ücretlerin azalması, işsizliğin artması ve yatırımlarda finans sektörünün payının artması ile aynı anda gerçekleşmiştir. Geleneksel ekonomik teorilerin aksine ekonomik büyümenin iş yaratmadığı sonucu yukarıda verili değerler ışığında söylenebilir. Bu durumun nasıl gerçekleştiği konusunun ise üzerinde durulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Avrupa’da ekonomik büyümenin her iki faktöründe etkisiyle çok hızlı bir ivme kazandığı ve altın yıllar olarak adlandırılan 20.yüzyılın ikinci yarısında istihdam artışı ve ücretlerdeki artış aynı performansla ilerlemesine rağmen 21. yüzyılda bu gidişat ters yönde gelişmiş, yani sermaye artarken, üretkenliğin artmasına rağmen ücretler düşmüş, işsizlik artmıştır. İşte küreselleşmenin etkisi burada devreye girmektedir. Küreselleşme 21.yüzyılın başında sermaye üzerindeki kısıtlamaların azaltılması sermaye getiri oranını arttırmış ve işletmelerin finans sektörüne yatırım yapmasını daha cazip hale getirmiştir (Piketty, 2014: 365; Rodrik, 2005: 68). Ayrıca küreselleşme, büyük işletmelerin üretimlerini ucuz emek piyasasının bulunduğu ülkelere kaydırmasına ve rekabet güçlerini ve de dolayısıyla üretimden elde ettikleri karları emek gelirini uyum değişkeni olarak kullanmaları ile (daha doğrusu emek sömürsü yaparak) arttırmalarına neden olmuştur. Bu olayı post-fordist üretim tarzının yayılması şeklinde de yorumlayabiliriz. Bilindiği gibi 20.yüzyılın üretimimin (özellikle de düşük vasıflı imalat sektöründe) merkezileşmesi ve tek bir üretim bandı üzerinde Taylorist üretim tarzının benimsenerek yapılması hâkim üretim tekniği olarak kabul edilmekteydi (Sharma, 2008: 17; Dollar, 2005: 68; Stiglitz, 2005: 155). Küreselleşme bu hâkim üretim modelini kökten değiştirmiştir. Teknolojinin ilerlemesi, ulaştırma ve iletişim imkânlarındaki devrim niteliğindeki değişim ve finans sektöründe bilgisayar teknolojileri nedeniyle hızla yapılabilen kapital aktarımı dünya üzerindeki ulaştırma ve nakil giderleri üzerinde çok büyük düşüş yaratılmasına neden olmuştur (Sharma, 2008: 24). Ayrıca dünya genelinde Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel ve MERCOSUR gibi bölgesel aktörlerin çalışmalarını neticesinde malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engellerin azalması ve gümrük duvarlarının gevşemesi ve gelişmekte olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin korumacı ve içine kapalı ekonomilerden hızla dışa açılan ve ihracata dayalı ekonomilere geçiş yapması üretimin merkezi olmayan tarzda (decentralized) yapılmasına ve üretim bandının parçalanarak taşeronlaştırılmış üretim birimlerine dönüştürülmesine dayanan post-fordist üretim şeklinin hızla yayılmasına neden olmuştur (Berry, 2008: 125; Calomiris, 2005: 433). Bu üretim tarzındaki değişim gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. Gelişmiş ülkeler daha çok yüksek vasıflı işgücünün baskın olduğu hizmet sektörüne dayalı post-endüstriyel ekonomik yapıya dönüşmüşler ve bahse konu ülkelerde küreselleşme ve post-fordist üretim tarzının yayılması nedeniyle vasıfsız işgücü üzerinde hızla artan bir rekabet baskısı oluşmuştur. Bu rekabet baskısı vasıflı-vasıfsız işgücü arasındaki ücret farkını arttırmış ve ülke içindeki eşitsizliğin

artmasına neden olmuştur (Dollar, 2005: 45). Gelişmekte olan ülkelerde ise post-fordist üretim tarzının yayılması nedeniyle büyük oranda çok düşük ücretle ya da ücret dışı alanlarda çalışan işgücü imalat sektörleri nedeniyle ücretli bir işe kavuşmuş ve ücretlerdeki artış ülke içerisindeki gelir eşitsizliğinin azalmasına neden olmuştur (Dollar, 2005: 52). Fakat gelişmiş ülkelerdeki bu durum geçici olduğu düşünülmektedir. Çünkü sermaye getirisinin emek ve üretim getirisinden fazla olduğu bir ekonomik sistemde uzun vade de gelişmekte olan ülkelerde aynı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi vasıfsız işgücü üzerinde artan rekabet baskısına maruz kalacaklardır. Başka bir deyişle, küreselleşme sermaye sahiplerine istedikleri yerde üretim yapma, ürettikleri malları istedikleri pazarda satma daha sonra da bu satıştan sağladıkları karları istedikleri finans piyasasında (offshore bankaları gibi) yüksek getiri oranlarında daha da artırma şansı vermiştir (Piketty, 2014: 389). Büyük işletmelerde gelişmiş ülkelerde bulunan ve istihdam sağlayan üretim merkezleri, gerek bahse konu ülkelerde asgari ücretlerin fazla olması, gerekse yine anılan ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin işletmelere çalışanların faydasına bazı sorumluluklar yüklemesi nedeniyle, hızla gelişmekte olan ülkelere kaymış ve taşeronlaşmaya yönelmiştir (Erdut, 2007: 77). Bu durum üretim organizasyonunu tamamen değiştirmiştir. Büyük işletmelerin gelişmiş ülkelerde sadece yönetim kademeleri ve araştırma merkezleri kalırken, üretimin yapıldığı yani asıl istihdam sağlayan birimleri gelişmekte olan ülkelere taşınmıştır. Ayrıca taşeronlaşmanın yayılması ile özellikle giyim, otomotiv ve dokuma gibi sektörler küresel çapta büyük oranda enformel istihdama yönelmiştir (Erdut, 2007: 79). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde vasıfsız veya az vasıflı işgücü arasında istihdam daralması nedeniyle işsizlik ortaya çıkmaya başlamış ve işsiz kalan çalışanlar hızla genelde enformel sektörde faaliyet gösteren taşeron üreticilerin bünyesinde daha düşük ücretlerde daha uzun çalışma saatlerine razı olarak ve sosyal güvencelerinden vazgeçerek çalışmak zorunda kalmışlardır (Stiglitz, 2005: 143). Bahse konu kayıt dışı istihdam ve taşeronlaşma zaten ücret yönünde düşük olan gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasalarını da etkilemiş ve gelişmekte olan ülke hükümetlerinin de yatırım çekmek için yapmış oldukları ve işletmelerin yükümlülüklerini çalışanların zararına olacak şekilde kurumsal ve yapısal düzenlemeler yapmaları bahse konu ülkelerde uzun vadede emek piyasasının daha da ucuzlamasına neden olacaktır. Küreselleşme nedeniyle devletler tarafından yapılan yapısal ve kurumsal değişikliklerin kısaca incelenmesi şahsi fikrimce yerinde olacaktır. Yapısal ve kurumsal düzenlemeler incelenirken, küresel çapta uygulanan makroekonomik politikalar ve devletlerin ulusal çapta uyguladıkları kamu politikaları ile sosyal politikaların bağlantısı incelenecektir. 1980'li yılların sonunda sosyalizmin çökmesi ve Doğu Bloğunun çözülmesi, makroekonomik sistem üzerinde önemli etkiler yaratmıştır (Stiglitz, 2005: 150). Dünya ekonomik ve politik sistemleri üzerinde liberal ekonomik sistemin üstünlüğü geçerlilik kazanmış ve bazı araştırmacılar tarafından liberal ekonomik sistem insanlık tarihinin (lineer tarih anlayışı gereğince) ulaştığı en yüksek medeniyet seviyesi olarak kabul edilmiştir (Fukuyama, 1999). Zira söz konusu araştırmacılar geçmişin ideolojik ve politik tartışmalarından ve mücadelesinden liberal ekonomik sistemin kesin bir zaferle çıktığını ve bütün ulusların liberal ekonomik sistemi uygarlaşmak için kabul etmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir (Fukuyama, 1999). Fakat günümüzde

milyarlarca insanın yoksulluk ve açlık sınırlarında yaşadığı ve gelir dağılımının hızla bozulduğu günümüz dünyasında, bu önermenin çok erken ve isabetsiz olduğu aşikârdır. Liberalizm aslında bir meta teori olmasına rağmen bu çalışmada sadece kavramın ekonomik boyutu ele alınacaktır.² Ekonomik sistemin hızla liberalleşmesi, sermayeye inanılmaz bir dolaşım özgürlüğü sağlamış, ülkelerin kendi iç pazarlarını korumak için gerekli korumacı politikalarının uygulamasını önlemiştir (Bensaid, 2002: 201). Küresel çapta uygulanan politikalar ülkeleri liberal ekonomi politikaları uygulamaya zorlamıştır. Sınırların açılması, mübadelenin serbestleşmesi ve gümrük tarifelerinin büyük oranda kaldırılması veya kaldırılmaya çalışılması ülkelerin iç pazarlarında rekabet gücü düşük işletmelerin, küresel çapta güçlü işletmelerle rekabet edememelerini ve dolayısıyla iflas etmelerini veya taşeronlaşmalarını sağlamıştır (Bensaid, 2002: 205; Stiglitz, 2005: 67; Acemoğlu, 2012: 132). Bu durum milyonlarca çalışanın işsiz kalmasına ve akabinde geçinebilmek için enformel sektöre yönelmesine neden olmuştur (Bensaid, 2002: 211). Ayrıca ekonomi politikaları yönünden manevra alanları hızla azalan devletler ise bu duruma izledikleri veya makroekonomik sistem nedeniyle izlemek zorunda kaldıkları politikalar ile destek olmuşlardır (Stiglitz, 2005: 78). Devletlerin, liberal ekonomik politikalarla olan bağlantısı, etkisini en derin biçimde vergilendirme ve sosyal politikalarda göstermiştir. Sosyal politikalar, bir ülkede vatandaşların eşit ve hür bireyler olarak yaşaması ve özgür biçimde kamu hayatına katılmaları için gerekli olan eğitim, sağlık, bakım, konut, istihdam, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve yoksullukla mücadele gibi alanları kapsayan politikalar bütünüdür (Semerci, 2013: 129). Sosyal politikaların uygulanması daha doğrusu olması gerektiği gibi uygulanması ile refah devleti kavramları arasında da güçlü bir korelasyon vardır. Sosyal politikalar, refah devletinde daha verimli bir şekilde uygulanmaktadır. Refah devleti ise tanım itibariyle, sosyal politika araçlarının kullanılarak, toplumsal düzenin daha adil hale getirilmesi için devletin ekonomiye müdahalesi anlamına gelmektedir ve tanımı itibariyle liberalizmin insancıllaşması ve daha adaletli hale getirilmesini sağlamaktadır (Giddens, 1994: 78). Başka bir deyişle, refah devletinde toplumsal adaletsizlikler devlet müdahalesi ile hafifletilmektedir ve refah devleti kavramına göre bu müdahale piyasa mantığı veya hayırseverlik mantığında ziyade bir vatandaşlık hakkının sağlanması amacıyla yapılmaktadır (Giddens, 1994: 79). Bu durumda devletin bu müdahaleyi yaparken hangi araçları kullandığı hususu gündeme gelmektedir.

Bu sorunun analiz edilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.Öncelikli olarak sosyal politikalar veya refah devletinin gerçekleştirilmesi, referans bir ülkede kaynakların yoksulların yararına yeniden dağıtılması veya gelir dağılımının yoksulların yararına kısmen de dengelenmesini gerektirmektedir (Esping, 1990). Bu durumda ancak devletin etkin bir vergilendirme sistemi sağlaması ile gerçekleştirilebilir çünkü vergiler kamu harcamalarının, dolayısıyla da sosyal harcamaların ana

² Liberalizm en genel tanımıyla, devletin ekonomiye müdahalesinin kalkması, sınırların sermaye, mal, hizmet ve kişilerin serbest dolaşımına açılması anlamına gelmekle birlikte bazı durumlarda sosyal devletin olanaklarının kısıtlanması anlamına da gelebilmektedir (Arı, 2011: 489). Başka bir deyişle Liberalizmin küreselleşmeye yol açan teorik kaynağı yarattığı söylenebilir.

kaynağıdır. Mali literatürde servet vergisi, gelir vergisi ve tüketim vergisi olmak üzere toplam üç vergi kaleminden söz edilebilir (Piketty, 2014: 389).³

Liberalleşme veya küreselleşme, devletlerin servet ve sermaye gelirleri üzerinden alınan vergilerin azaltılmasına neden olmuştur. Çünkü sermayenin geniş çaplı hareket özgürlüğü, devletleri sermaye veya dış yatırım çekme konusunda rekabete sürüklemiştir. Özellikle üretimdeki verimlilik artışı ve emek sömürüsü (taşeronlaşma da denilenilir) sayesinde çok büyük miktarda sermaye biriktiren işletmelerin bu sermayeyi Cayman Adaları, Bahrein gibi offshore bankacılık ve finans merkezlerine yatırımlarını engellemek amacıyla devletler sermaye gelirleri ve servet üzerindeki vergilendirme oranlarında küresel işletmelerin faydasına olacak şekilde gevşeme yapmışlar ve bu kalemler üzerindeki vergi kazançlarını büyük oranda kaybetmişlerdir (Piketty, 2014: 402). Diğer taraftan sermaye gelirlerine ve servete yapılan vergi avantajları büyük işletmelerin istihdam yaratacak yatırımlar yerine bu vergi kalemlerine dahil yatırımlara daha fazla kaynak aktarmalarına ve aktarılan kaynağı daha da arttırmak için enformel istihdama yani emek sömürüsüne daha fazla odaklanmalarına neden olmuştur. Ayrıca küreselleşme nedeniyle, her ne kadar DTÖ'ün Doha toplantısında ortak bir tarife indirimine gidilemese de, gümrük tarifeleri büyük oranda azaltılmış (AB'de çoğu üründe tamamen ortadan kalkmış) ve devletler bir başka gelir kaynağından da mahrum olmuşlardır (Piketty, 2014: 411). Sonuç olarak devletler, özellikle de refah devleti anlayışının yaygın olduğu başta İskandinav ülkeleri gibi Avrupa ülkeleri, 20. yüzyılın ikinci yarısında başarılı bir şekilde icra ettikleri sosyal politikalarını devam ettirebilmek için kamu gelir ve harcamalarını gözden geçirmek zorunda kalmışlardır.

Devletlerin yukarıdaki açamayı çözmek için uygulayabilecekleri üç yolun mevcut olduğu söylenebilir. Birincisi, liberal ekonomi politikalarının yeniden yorumlanarak, servet ve sermaye gelirleri üzerinde artan oranlı bir vergilendirme sistemine geçmek veya bahse konu vergi kalemleri üzerindeki avantajları kaldırmak. İkincisi, büyük işletmeleri rahatsız etmek yerine, servet ve sermaye gelirleri üzerinden indirilen vergilerin emek gelirleri üzerinden alınan vergilerin artırılması ile dengelemek, Üçüncüsü ise vergi gelirlerindeki azalma ile aynı oranda kamu harcamalarını dolayısıyla sosyal politika harcamalarını kısmak. Genel durum incelendiğinde Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere devletlerin biricisi seçeneği uygulamadığı fakat diğer ikinci ve üçüncü seçenekleri uygulamada tercih ettikleri görülmektedir (Piketty, 2014: 427; Stiglitz, 2013: 166). Başka bir deyişle, devletler sermayenin üzerinden çektikleri yükü çalışanların üstüne bindirmişler ve yoksulların bazı haklarından (sosyal yardım bir vatandaşlık hakkıdır) sermaye ve servet sahipleri faydasına sadece anılan sermaye yurt dışına aktarılmasını diye vazgeçmişlerdir. Yukarıda anlatılan durumun daha iyi anlaşılması için yine nicel verileri incelemek yerinde olacaktır. Şekil 6 AB genelinde işletmelerden alınan başka bir

³ Servet vergisi, mükelleflerin sahip oldukları servetlerden alınan vergi türüdür. Servet vergisinin alınabilmesi için servet unsurunu oluşturan malların sahip olunması gereklidir. (Finansal varlıklar da bu grupta değerlendirilebilir). Gelir vergisi ise iki ayrı gelir grubundan alınan vergilerden oluşmaktadır. Birincisi sermaye gelirlerinden alınan vergiler (kar, kira, faiz...vb), ikincisi ise emek gelirlerinden alınan vergilerdir. Tüketim vergisi ise vatandaşların tükettikleri mal ve hizmetlerden alınan vergi kalemini ifade etmektedir (Katma Değer Vergisi gibi) (Piketty, 2014: 399).

deyişle sermaye gelirleri üzerinden alınan gelir vergisi oranlarını yıllara göre göstermektedir. Şekil 7 yine referans yıllarda AB genelinde emek üzerinden alınan gelir vergisi oranlarını belirtmektedir. Her iki Şekil de incelendiğinde, sermaye gelirlerinden alınan vergi oranı düşerken, emek gelirlerinden alınan vergi oranı düzenli bir şekilde artmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bu durum daha fazla istihdamsız yatırım yapmayı ve bu yatırımın kaynağını arttırmak için daha fazla enformel istihdam aracılığıyla kar sağlamayı teşvik edecek bir duruma neden olmaktadır.

Şekil 6: AB Genelinde Sermaye Gelirlerinden Alınan Gelir Vergisi Oranları

Trading Economics International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/personal-income-tax-rate>

Şekil 7: AB Genelinde Yıllara Göre Emek Gelirlerinden Alınan Gelir Vergisi Oranları

Trading Economics International, 2015, E.T: 23 Kasım 2018,
<http://www.tradingeconomics.com/euro-area/personal-income-tax-rate>

Ayrıca sosyal politikaların icrası için gerekli kamu kaynaklarının AB genelinde artmaması ile birlikte tam rekabette dayalı liberal ekonominin AB'ye yoksulluk getirdiği de söylenebilir. Özetlemek gerekirse devletlerin küreselleşmeyi artırıcı politikaları, post-fordist üretim tarzının yayılması ve küreselleşmenin sağladığı mal, hizmet ve sermaye transferindeki serbestleşme, ücretlerden tasarruf edilmesine, kaynaklar sermayeyi artmasına ve gelir adaletsizliğini yükselmesine neden olmuştur. Bu ücret tasarrufu ayrıca işgücünün ücretleri nispeten yüksek ve sosyal güvencesi mevcut olan formal işgücünden hızla düşük ücretli ve sosyal güvencesi bulunmayan veya çok az bulunan enformel işgücüne dönüştürülmesi ile sağlanmıştır (Stiglitz, 2013: 212). Bu durum ise sosyal yardımlara olan ihtiyacın artmasına ve sosyal güvenlik sistemlerinin hızla yıpranmasına neden olmuştur. Burada esas anlaşılması gereken, enformelleşmeye, sosyal sistemlerin yıpranmasına, işsizliğe ve yoksulluğa kısacası sosyal sorunlara neden olmadan ekonomik olarak büyümenin ya da ekonomik büyümeyi aynı hızda muhafaza etmenin mümkün olup, olmadığıdır. İkinci bölümde bu hususun analizi üç gelişmiş ülkenin incelenmesi ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. 1964-2014 Yılları Arasında Norveç, ABD ve Almanya

Bu bölümde öncelikli olarak Avrupa'da oluşan sosyal refah devletinin oluşma nedenleri ve İskandinav ve Alman refah devletlerinin Amerikan veya Anglo-Sakson Refah devleti modeli arasındaki nedensel farklılıklar incelenecektir. Daha sonra ise bu üç ülkenin farklı sosyal politikalar izlemelerinin, bahse konu ülkelerin ekonomik büyüme oranları üzerindeki muhtemel etkileri nicel veriler eşliğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Kıta Avrupa'sı ve İskandinav Refah devleti modelleri belli konularda ayrılırlar da genel olarak birbirine Anglo-Sakson Refah devleti modeline göre çok daha yakındır. Bu nedenle tanımlamada Avrupa sistemi olarak belirtmek yerinde olacaktır. Bu sosyal sistem dünya üzerinde kişisel haklara en fazla önem veren ve sosyal yardımları bir iyilik hareketinden ziyade bir vatandaşlık hakkı kapsamında değerlendiren bir sistemdir (Giddens, 1994: 133). Kişisel özgürlüğü, mülkiyet hakkını ve girişimcilik hakkını ön planda tutan Anglo-Sakson Refah devleti modelinin aksine Avrupa modeli sosyal güvenliği ön planda tutan bir anlayış temelinde ve sosyal dışlanmaya ve yoksulluğa karşı aşırı korumacılık üzerine kurulmuştur (Esping, 1990: 423). Bu farkın nedeninin anlaşılması için Avrupa sisteminin kendisine has tarihsel nedenselliğinin incelenmesi gereklidir. Avrupa'da oluşan sosyal modelin iki önemli nedeni vardır. Birincisi 20.yüzyılın ikinci yarısında oluşan Sovyet ve komünizm tehdidi, ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve 1930'lu yıllardaki ekonomik bunalımların etkisi altında inşa edilen korumacı, Keynesçi ve özel sermayenin gücünün geniş kapsamlı devlet düzenlemeleriyle sınırlandırıldığı ekonomik sistemdir (Wahl, 2015: 56). Sovyet tehdidi ve Avrupa kamuoyunda hiç de azımsanmayacak sayıda destekçisi bulunan komünizmin yaratmış olduğu yayılma tehdidi (hatta İtalya'da savaş sonrası dönemde kısa süreliğine olsa sosyalist yönetime geçiş

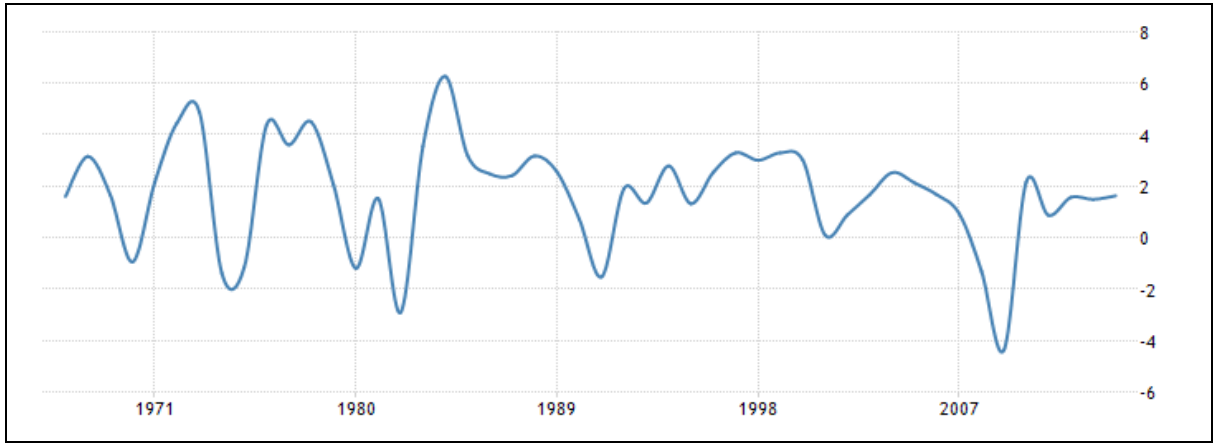
denemesi olmuştur) Avrupa'da işveren ve çalışan kesimler arasında sıkı bir pazarlığa dayalı güç dengesinin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın bahse konu Sovyet tehdidi ile başa çıkacak askeri güce sahip olmaması bu dengenin güçlenmesine, işveren kesimlerin kitlelerde yayılması muhtemel bir komünizm yerine kitlelere daha ılımlı bir kapitalizm sağlanmasını benimsemelerine neden olmuştur (Kissinger, 2006: 423-424; Wahl, 2015: 72). Diğer önemli bir etken ise savaş sonrası dönemde kurulan ve 1930'lu yılların acı kriz tecrübeleri eşliğinde hayata geçirilen Bretton Woods sistemi olarak da adlandırılan özel sermayenin gücünü sabit döviz kurları, sermaye denetimleri, ticari korumacılık ve çok büyük kamu sektörü gibi devlet düzenlemeleriyle sınırlayan Keynesçi ekonomik sistemdir. Bahse konu sistem, işverenlerin yatırımlarını yurt dışına kaydırma seçeneğini ticari korumacılık ve yüksek nakil masrafları gibi nedenlerle tercih etmemesine neden olmaktadır (Wahl, 2015: 88; Dollar, 2005: 120). Bu iki faktörden dolayı Avrupa'da işçi sendikalarının Amerikalı işçi sendikalarına kıyasla çok daha fazla pazarlık gücü sağladığı ve işverenlerin çok daha fazla çalışanlar lehine taviz vermediği söylenebilir. Bu yüksek karşılıklı pazarlık gücü ise Avrupa Refah devleti modelinin oluşmasını sağlayan en önemli unsur olarak belirlemiştir. Bu unsurlar kuzey ülkelerinde daha kuvvetli bir etki yaratmış ve Avrupa'da en etkin refah devleti modeli olan İskandinav modelinin oluşmasına neden olmuştur (Wahl, 2015: 90). Fakat çalışmada daha önce belirtildiği gibi 1980'li yıllarda daha önce yaşanmış iki petrol krizi ve Bretton Wood sisteminin 1970'li yılların başında çökmesiyle hızla değişmiştir. Gerek gelişmiş ülkeler, gerekse gelişmekte olan ülkeler bir taraftan sabit kur sistemini terk ederken, diğer taraftan da korumacı ekonomik kalkınma modelinden hızla vazgeçilerek, serbest ticaretin hızla yayılmasına katkıda bulunmuşlar ve bütün ticari engellerin hızla etkisizleştirilmesini sağlamışlardır. Bu durum post-fordist ve kuralsızlaşmış bir üretim organizasyonun yayılmasına ve Avrupa'da yüksek pazarlık gücüne sahip işçi sendikalarının gücünü büyük oranda yitirmesine neden olmuştur (Wahl, 2015: 92). Diğer bir taraftan Soğuk Savaşın sona ermesi ve komünizm tehdidinin ortadan kalkması Avrupa'daki işçi sendikalarının pazarlık gücü üzerinde ölümcül bir etki bırakarak, zaten 1980'li yıllardan beri küreselleşmenin nedeniyle hızla azalan sendika-işveren dengesini nerdeyse işveren lehine ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan azalan büyüme oranları Avrupa'da özellikle vasıfsız işgücü üzerindeki rekabeti arttırmış, çoğu devlet azalan rekabet gücünü arttırabilmek için iş standartları ve sosyal harcamalarından taviz vermeyi etkin bir rekabet arttırıcı araç olarak değerlendirmiştir. Bu durum Avrupa Refah Devleti üzerinde oldukça yıkıcı sonuçlara gebe hale gelmiştir. Bahse konu durumun ABD için geçerli olduğunu söylemek ise doğru değildir. Çünkü ABD'de hiçbir zaman sendikal hareketler güçlü olmamıştır. Ayrıca ABD de ne Sovyet ve komünizm tehditleri ne de devlet müdahaleciliği Avrupa kadar önemli düzeyde olmamıştır. Daha önce belirtildiği gibi Anglo-Sakson Refah Devleti modeli, sosyal korumacılık yerine girişimcilik, mülkiyet hakkı ve bireysel özgürlüklere önem veren bir yapıda gelişim göstermiştir (Esping, 1990: 429). Burada Avrupa devletlerinin rekabet güçlerini arttırmak ve büyümeyi hızlandırmak için gerçekten sosyal harcamalar üzerinden bir kısıtlama yapıp yapmadıkları ve yaptılarsa da söz konusu kısıtlamanın onların büyüme oranlarını ve rekabetçiliklerini, çok az sosyal harcama yapan ABD

karşısında nasıl bir seyir izlemesine neden olduğu husus önem arz etmektedir. Bu sorunun cevabı doğal olarak çok büyük bir ampirik ve nicel çalışma gerektirmektedir. Fakat bu çalışmada bahse konu araştırma Norveç, Almanya ve ABD ile sınırlandırılacak ve 1964-2014 yılları arasındaki elli yıllık süre için değerlendirilecektir.

2.1 Büyüme Oranları

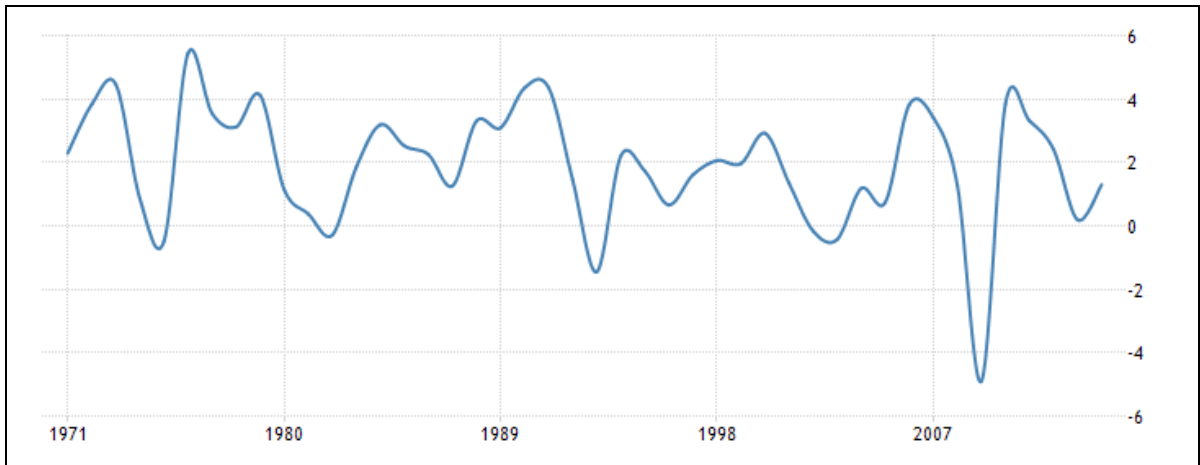
Denek ülkelerin değerlendirilmesine öncelikle büyüme oranlarının değerlendirilmesi ile başlanacaktır. Çalışmanın devamında üç denek ülkenin 1964-2014 yılları arasındaki elli yıllık büyüme oranlarının nicel grafikleri sunulmuştur.

Şekil 8: ABD'nin Büyüme Oranları (1964-2014)

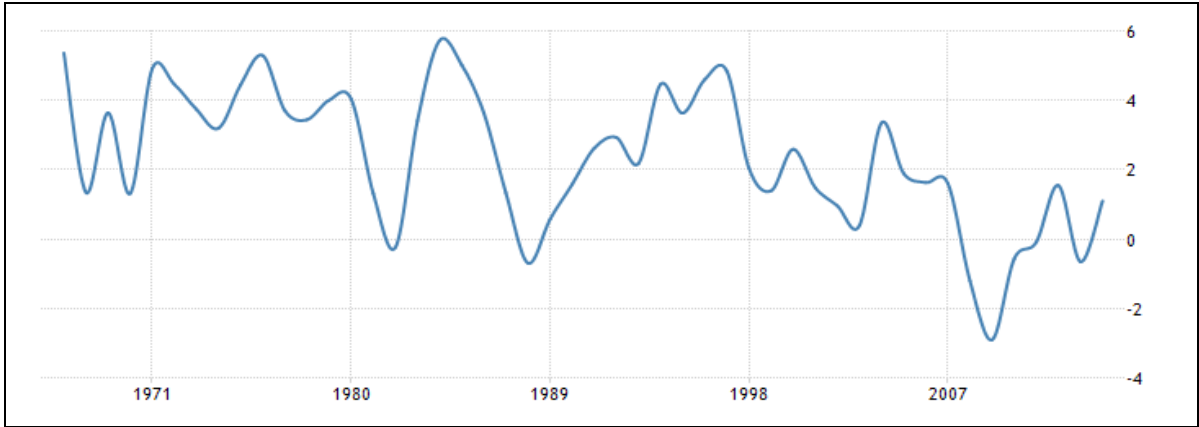
World Trade Organization, 2015. E.T: 24.11.2018.
<<http://www.tradingeconomics.com/united-states/indicators>>

Şekil 9: Federal Almanya'nın Büyüme Oranları (1964-2014)

World Trade Organization, 2015. E.T: 24.11.2018.
<<http://www.tradingeconomics.com/germany/indicators>>

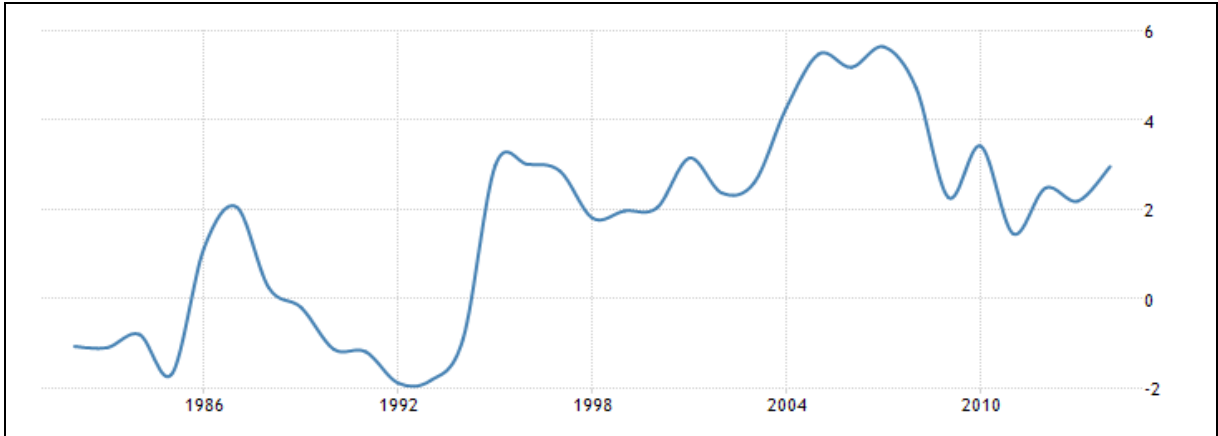
Şekil 10: Norveç'in Büyüme Oranları (1964-2014)

World Trade Organization, 2015. E.T: 24.11.2018.

<<http://www.tradingeconomics.com/norway/gdp-constant-lcu-wb-data.html>>

Şekil 11: Birleşmiş Milletler Verilerine Göre En Az Gelişmiş Ülkelerin Büyüme Oranları (1964-2014)

World Trade Organization, 2015. E.T: 24.11.2018. <<http://www.tradingeconomics.com/least-developed-countries-un-classification/gdp-per-capita-growth-annual-percent-wb-data.html>>

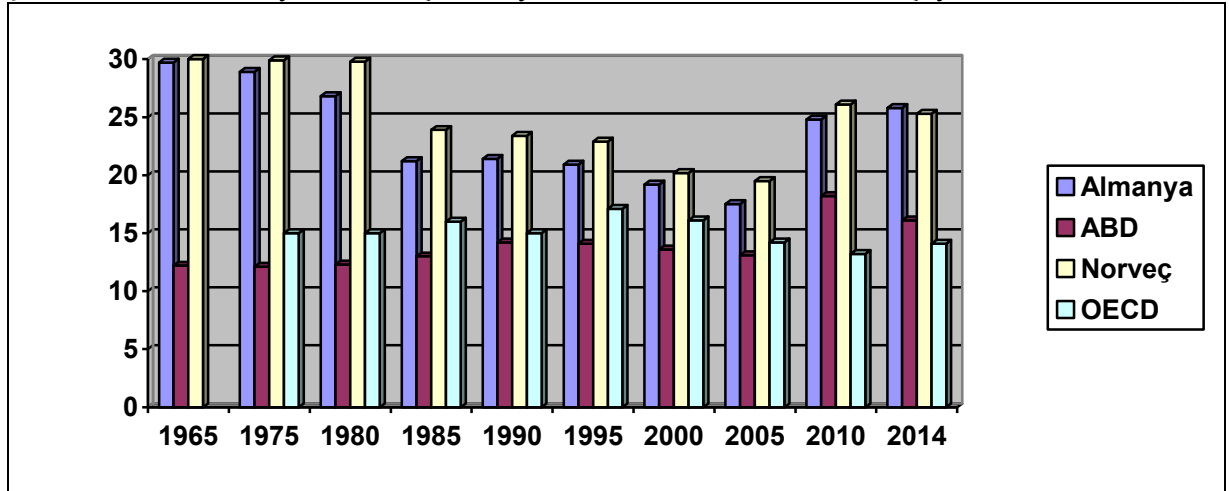
Bu son elli yıllık süre içerisinde dünya ekonomisi ortalama yılda % 3.5 oranında büyümüştür. ABD ekonomisi ortalama yılda % 2.9, Alman ekonomisi yılda ortalama %2.2 ve Norveç ekonomisi yılda ortalama % 2.4 oranında büyümüştür. Bunun yanında Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyanın en az gelişmiş ülkeleri ise bu süre içinde yılda ortalama % 4.2 büyümüşlerdir (Mckinsey, 2015: 58). Burada dikkat çeken husus ABD ekonomisinin belli 2008 krizi gibi istisna durumlar haricinde nispeten istikrarlı bir büyüme eğilimi gösterdiği ve bu büyüme oranının denek ülkeler için 1970'li yıllarda doruk noktasına ulaştığıdır. Alman ve Norveç ekonomilerinde dikkat çeken husus ise bahse konu ekonomilerin sosyal refah devleti uygulamalarının en fazla ve cömert olduğu 1964-1980 yılları arasında çok yüksek oranlarda ekonomik büyüme sağladığı, globalleşmenin arttığı ve ticaret ve kapital akışına uygulanan sınırlandırmaların hızla eridiği 1980'li yıllarda ekonomik büyümelerinin yavaşladığı ve özellikle Norveç'in hızla yavaş hatta negatif büyüme trendine girdiği görülmektedir. Ayrıca yine globalleşmenin etkisi ile açıklanabilecek şekilde ve birinci bölümde üzerinde detaylı bir

şekilde durulduğu gibi gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerin büyüme oranları ile ticari ve finansal serbestleşmenin yani globalleşmenin artması ile pozitif bir korelasyon görülmektedir. Birinci bölümde anlatıldığı üzere üretim organizasyonunun değişmesi ve post-fordizm bu ülkelerde gelişmiş ülkelerin aksine ücretler üzerinde arttırıcı bir etki sağlamıştır.

2.2. Sosyal Politika Harcamaları

Şekil 12’de üç denek ülkenin 1964-2014 yılları arasındaki sosyal güvenlik harcamaları arz edilmiştir.

Şekil 12: ABD, Almanya ve Norveç’in Sosyal Güvenlik Harcamalarının Bütçeye Oranı (1964-2014)

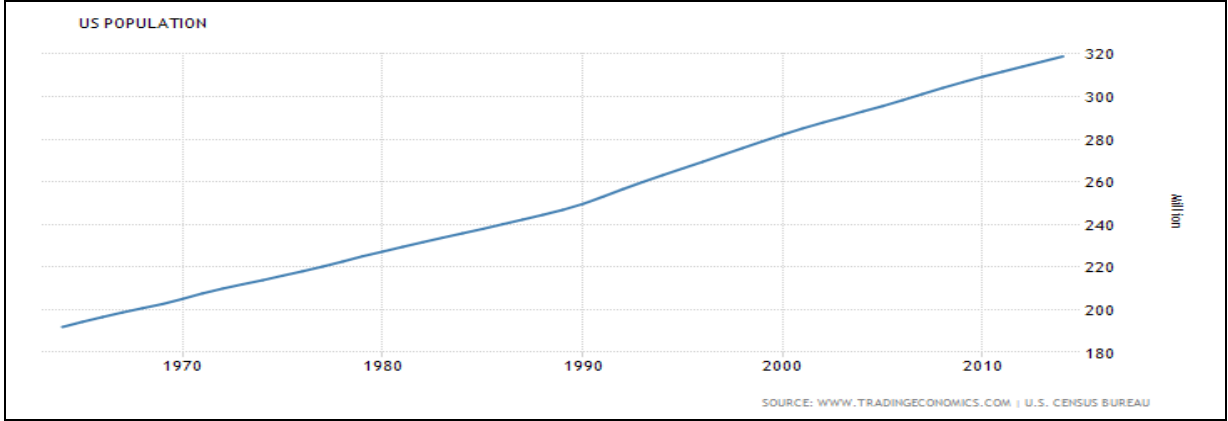

Organization for Economic Development and Cooperation, 2015, E.T: 12.11.2018
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG#>

Şekil 12’deki nicel veriler incelendiğinde ABD’nin sosyal politika harcamalarının genelde istikrarlı bir şekilde düşük bir seyir izlediği görülmektedir. Bu durum Anglo-Sakson Refah Devleti modelinde normal karşılanacak bir durumdur. Aynı zamanda ABD’nin büyüme oranları ile sosyal harcamaların değişimi arasında nicel olarak kesin bir korelasyon da göze çarpmamaktadır. Fakat aynı sosyal harcama oranı Norveç ve Almanya için ele alınırsa, bahse konu ülkelerin 1960’lı ve 1970’li yıllarda oldukça yüksek bir sosyal politika harcamaları dikkate çarpmaktadır. Bahse konu ülkeler 1980-2005 yılları arasında sosyal harcamalarda fazla denilebilecek bir düşüş yaşamıştır. Her iki ülkede de sonraki dönemlerde 2008/2009 krizine kadar net bir düşüş yaşanmış, kriz sonrasında ise tekrar sosyal harcamaların yükseldiği ve 2014 yılında tekrar düşüşe geçtiği görülmektedir. Şekil 9,10,12 incelendiğinde dikkat çeken önemli husus şudur ki Norveç ve Almanya’nın en hızlı ekonomik büyümeleri genelde en fazla sosyal politika harcamalarının yapıldığı dönemlere gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sosyal politika harcamaları ile ekonomik büyümenin negatif korelasyona sahip olmadığı görülmektedir. Bu durumda bahse konu denek ülkelerin anılan dönem zarfındaki demografik değişimlerinin incelenmesi yerinde olacaktır. Çünkü ekonomik büyüme demografik değişim ve üretkenlik artışı gibi iki değişkene sahiptir. Demografik değişim bize büyümenin sosyal harcamaların artmasına rağmen artmasının açıklanması için önem arz etmektedir.

2.3 Demografik Değişim Oranları

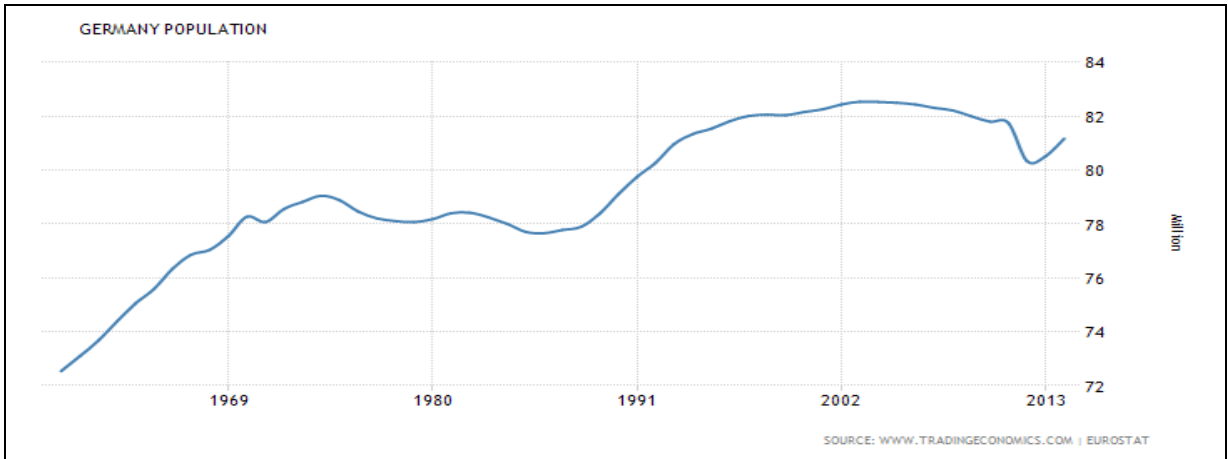
Şekil 13: ABD'nin 1964-2014 Yılları Arasındaki Nüfus Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018

<<http://www.tradingeconomics.com/united-states/population>>

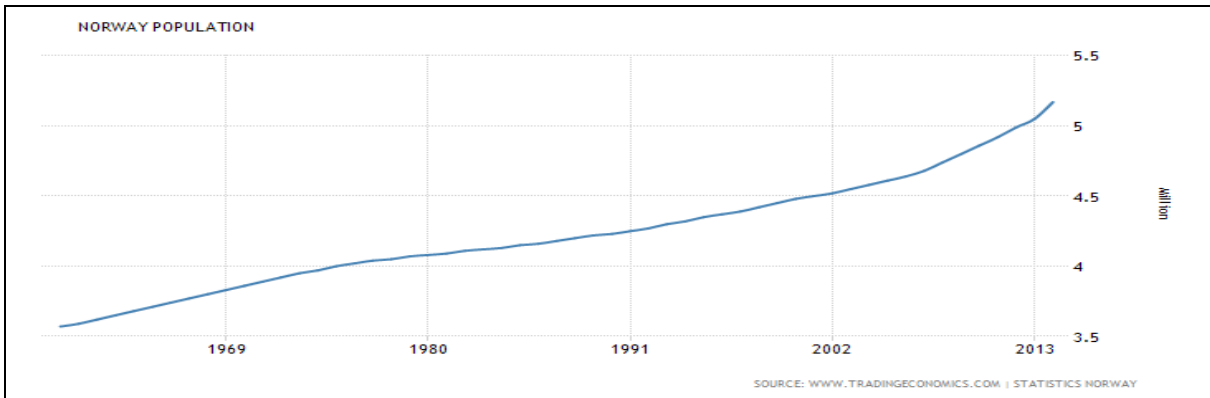
Şekil 14: Almanya'nın 1964-2014 Yılları Arasındaki Nüfus Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018

<<http://www.tradingeconomics.com/germany/population>>

Şekil 15: Norveç'in 1964-2014 Yılları Arasındaki Nüfus Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018

<<http://www.tradingeconomics.com/norway/population>>

Demografi değişim verileri dikkate alındığında ABD'nin istikrarlı bir nüfus artışı gösterdiği görülmektedir. Aynı durum Norveç ve kısmen de Almanya için de söylenebilir. Büyüme oranları ile kıyaslandığında bahse konu ülkelerin nüfus artışları ile büyüme oranları arasında net bir korelasyon görülmemektedir. Normal şartlar altında nüfus artışının ekonomik büyüme üzerine net bir pozitif etki sağlanması gereklidir fakat yukarıdaki nicel veriler dikkate alındığında bu net katkı görülmemektedir. Hatta 21.yüzyılın ilk on yılında ters bir orantı göze çarpmaktadır. Bu durumda birinci bölümde üzerinde dikkatle durulan bir istisna dikkate alınabilir. Demografik artışın büyümeye etkisinin pozitif yönde olabilmesi için bahse konu artışın salt nüfus artışı değil aynı zamanda çalışan işgücüne yansıyan bir nüfus artışı olması gerekmektedir. Bu durumda denek ülkelerin anılan dönem içerisindeki işsizlik oranlarının veya işgücüne yapılan katılımın incelenmesi gerekli olacaktır.

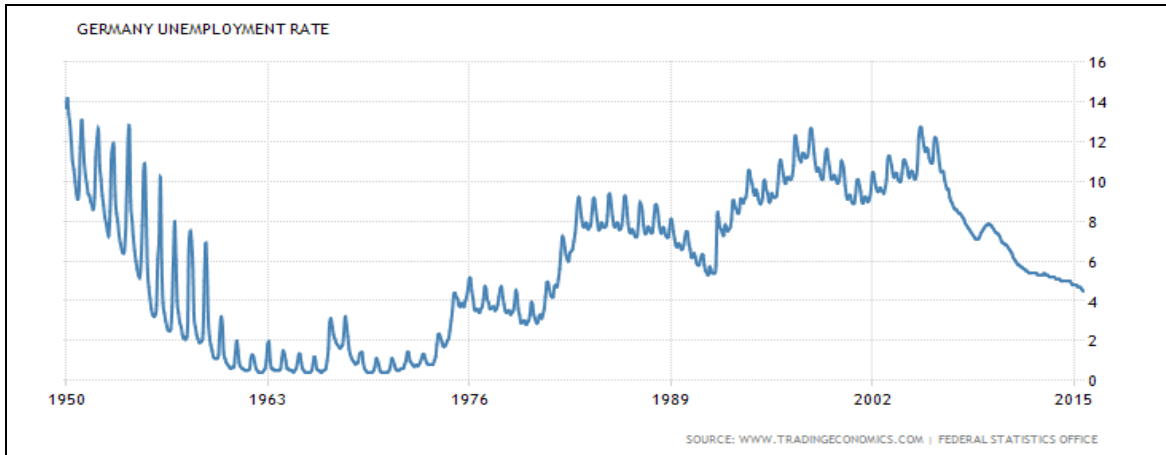
2.4 İşsizlik Oranları

Şekil 16: ABD'nin İşsizlik Oranlar

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/united-states/unemployment-rate>>

Şekil 16: Almanya'nın İşsizlik Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DEULFPRNA>>

Şekil 16: Norveç'in İşsizlik Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018,

<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=NOR&series=&period>>

ABD'deki işsizlik oranları ile büyüme oranları karşılaştırıldığında ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 1980'li yıllarda işsizlik oranı artmasına rağmen ekonomi büyümeye devam etmiş, 1990'lı yılların ikinci çeyreğinde ise işsizlik oranı neredeyse yarı yarıya düşmesine rağmen ekonomik büyüme aynı hızda gerçekleşmemiştir. Almanya'da ise işsizlik oranı 1970'li yılların ikinci yarısından 2010'lu yıllara kadar istikrarlı bir yükseliş göstermesine rağmen büyüme oranları da aynı yıllarda nispeten artış göstermiştir. Norveç'te ise yine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. İşsizlik oranı 1990'lı yıllardan sonra hızla artmasına rağmen, ekonomik büyümede istikrarlı bir artış göstermiştir. Burada dikkat çeken husus şudur, ekonomik büyümenin yeni iş olanakları yaratması ve işsizliği azaltması gereklidir. Fakat yukarıda sunulan nicel veriler incelendiğinde işsizliği azaltmadan da ekonomik olarak büyüme sağlanabilmektedir. Birinci bölümde detaylı olarak üzerinde durulan istihdamsız büyüme olayından bahsedilebilir. Bu durumun iki değişik yönde incelenebilir ya çalışan kesimin ücretleri yani emek gelirleri hızla artmış ve bu durumda büyümeyi işsizlik azalmamasına rağmen genelde pozitif oranlarda tutmuş ya da sermaye gelirleri hızla artmış ve bu artış inovasyon sayesinde sağlanan yüksek vasıflı teknoloji ihracatı ile de desteklenmiştir. Bu durumda denek ülkelerde ücret artışlarını, sermaye birikimlerindeki artışı, rekabetçilik artışı ve ARGE harcamalarının kontrol edilmesi gereklidir.

2.5 Ücret Artışları

Şekil 17: ABD’de Ücretlerdeki Artış Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018,

<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=US&series=&period=>>

Şekil 18: Almanya’da Ücretlerdeki Artış Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018,

<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=GER&series=&period=>>

Şekil 19: Norveç’te Ücretlerdeki Artış Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/norway/wage-growth>>

Büyüme oranlarındaki artışa rağmen her üç ülkede de ücretlerde net bir artış göze çarpmamaktadır. Hatta Norveç ve Almanya’da bir kısım azalma söz konusu olmaktadır. Bahse konu denek ülkelerin sermaye gelirlerindeki artış oranının artması durumu söz konusu olabilir. Her üç ülkede emek gelirlerinde dikkate değer bir artış olmamasına rağmen büyümenin artması sermaye gelirlerinde önemli bir artışa bağlı olabilir. Çünkü bir taraftan işsizlik artarken ve ücretlerdeki artış hızı azalırken aynı zamanda ekonomik büyüme ancak sermaye gelirlerinin artışı ile açıklanabilir. Kısacası birinci bölümde belirtilen sermayenin getiri oranında meydana gelen bir artıştan söz edilebilir. Fakat bu konunun analizi burada yapılmayacaktır.

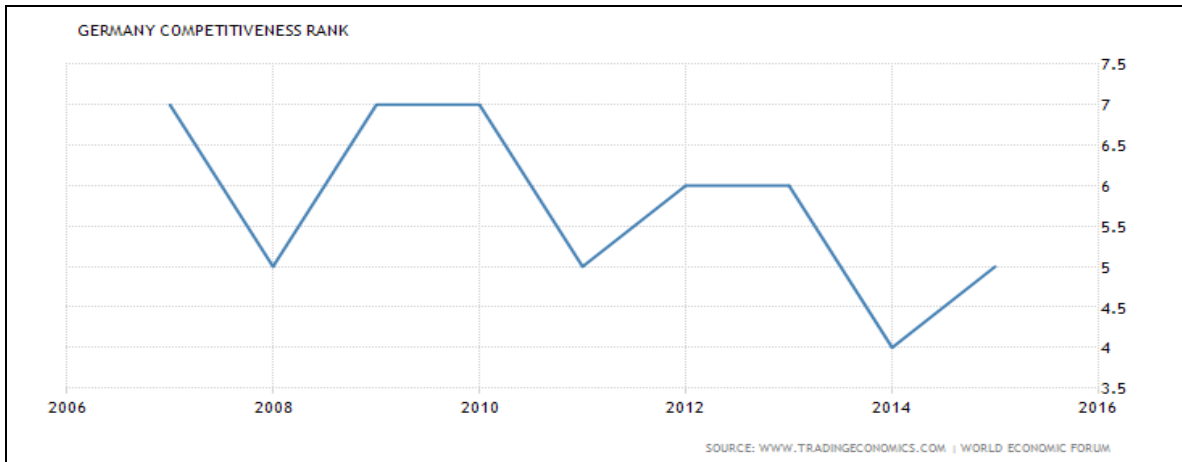
2.6 Rekabetçilik Artışı

Şekil 20: ABD’nin Rekabetçilik Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/united-states/competitiveness-rank>>

Şekil 20: Almanya’nın Rekabetçilik Oranları

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/germany/competitiveness-rank>>

Şekil 21: Norveç'in Rekabetçilik Oranları

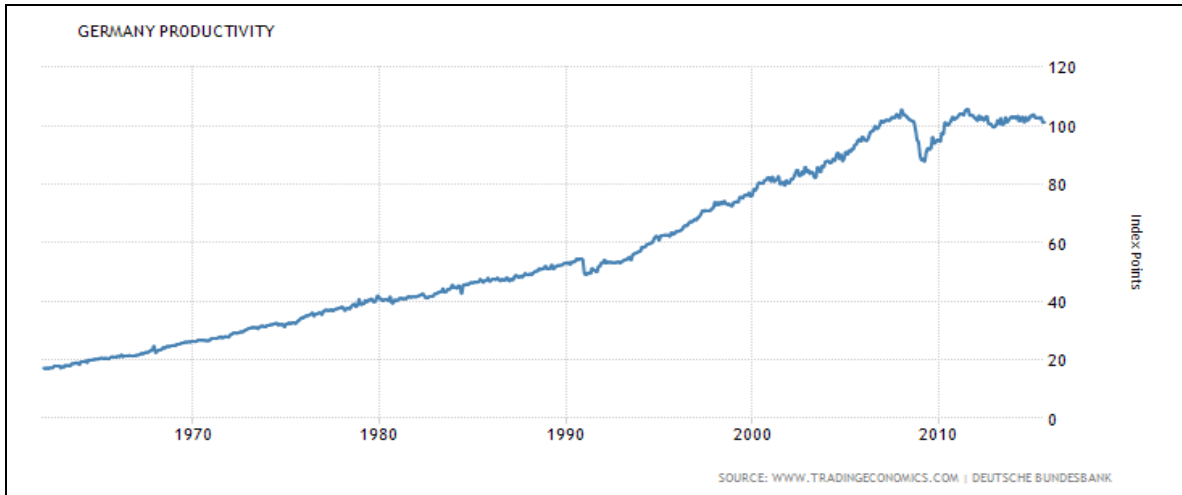

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/norway/competitiveness-rank>>

Rekabetçilik oranlarına bakıldığında her üç ülkede 2012 yılından itibaren sert düşüşler olduğu görülmektedir. Fakat bu göreceli düşüş yanıltıcı olmamalıdır. Her üç ülkede Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan 2013-2014 Küresel Rekabetçilik İndeksine göre ilk sıralardadır ve 2014 yılı itibari ile rekabetçilik alanında yükselişe geçmiştir. Ekonomik büyüme ile rekabetçiliğin pozitif korelasyonlu olduğu kabul edilirse bu durum normaldir. Çünkü krizin etkisinden özellikle Almanya ve Norveç ancak 2012 yılından sonra çıkarak nispeten büyümeye devam etmiştir.

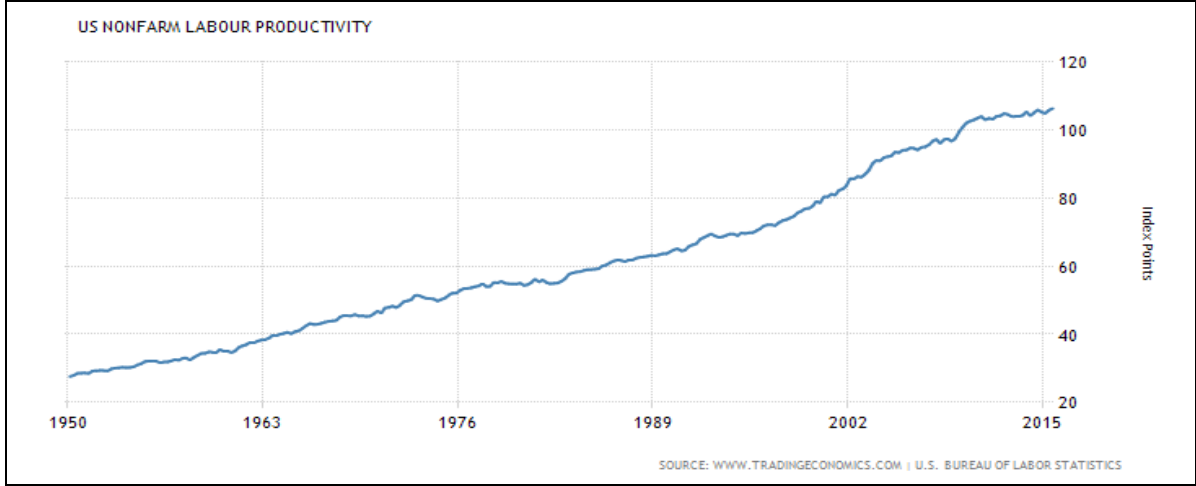
2.7 Üretkenlik Artışı

Şekil 22: Almanya'nın Üretkenlik Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/germany/productivity>>

Şekil 23: ABD'nin Üretkenlik Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/usa/productivity>>

Şekil 24: Norveç'in Üretkenlik Artışı

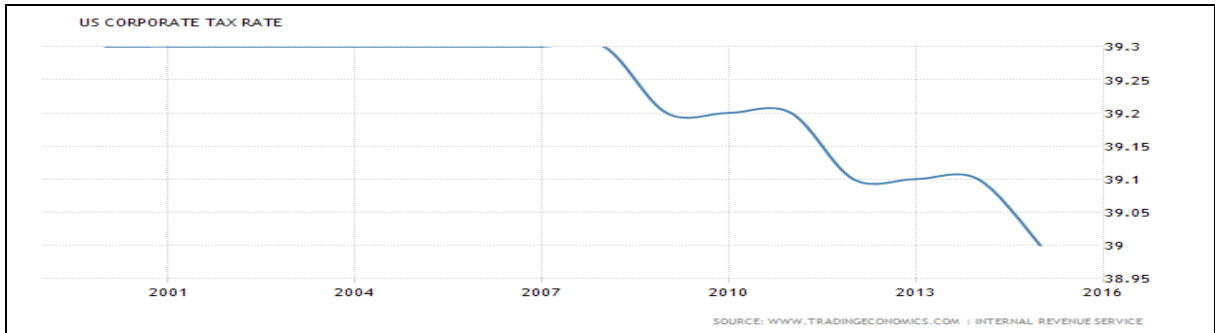
World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/norway/productivity>>

Her üç ülkede üretimde ve ekonomide üretkenliğin istikrarlı ve hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Burada önemli olan bir husus da üretkenlikteki artışın ücretlerde meydana gelen artış oranlarının ile paralel olmadığıdır. Başka bir deyişle her üç ülkede çalışanlar eskisine oranla daha üretken olmalarına rağmen eskisine oranla aynı derecede daha fazla kazanamamaktadır.

Sonuç olarak, yukarıdaki nicel veriler ışığında sosyal politika harcamalarının kısılması ile büyüme arasında negatif bir bağlantı görülmemektedir. Aksine Norveç ve Almanya gibi ülkeler en hızlı büyüme oranlarını en fazla sosyal politika harcaması yaptıkları dönemlerde gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca yine yukarıda görüldüğü üzere sosyal politika harcamalarının kısıldığı dönemlerde büyümenin de yavaşladığı hatta bazı durumlarda negatif değerlere düştüğü görülmektedir. Nüfus artışı ile ekonomik büyümenin pozitif bir korelasyona sahip olduğu kabul edilmektedir. Fakat bahse konu nüfus

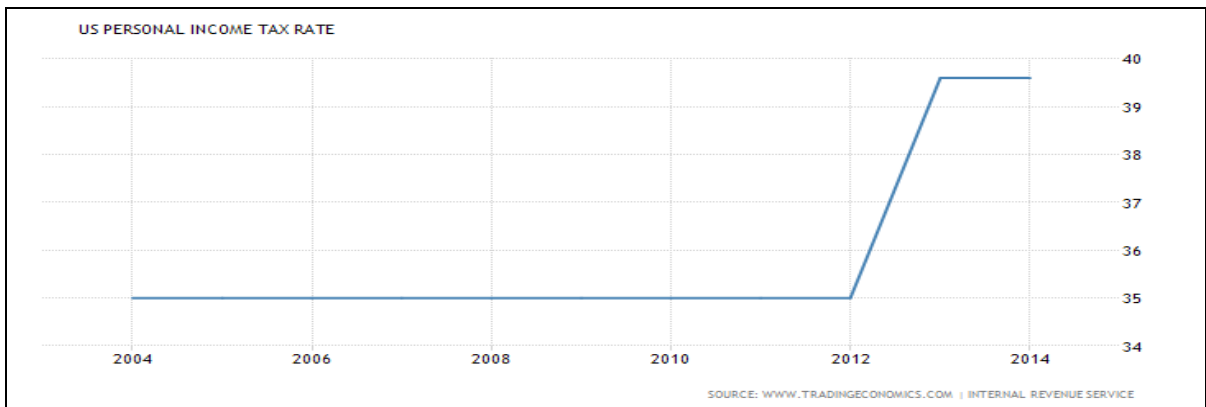
artışının çalışan kesimin artışına yansması gereklidir. 1980’li yıllara kadar bu hipotez doğru gibi görünmektedir ama 1980’li yıllardan sonra işsizliğin artmasına rağmen zaman zaman ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Bu durumun sebepleri ücretlerdeki artış, rekabetçilik ve inovasyondaki artış, verimlilikteki artış veya sermaye gelirlerindeki artış olabilir. Sermaye gelirlerindeki artışın incelenmesi başlı başına ayrı bir kapsamlı çalışma gerektirdiğinden konu dışı bırakılacaktır. Ücretlerdeki artış oranı her üç ülkede de genel olarak düşmüştür, fakat verimlilik her üç ülkede de yüksek düzeyde artmıştır. Rekabetçilik oranı ise uzun vadede artmış fakat kısa vadede düşüş yaşamıştır. Nicel veriler incelendiğinde sosyal politika harcamalarının azaltılması ile rekabetçiliğin artması arasında pozitif korelasyon görülmemektedir. Bu nedenle sosyal politika harcamalarının azaltılması veya kaldırılmasının büyümeye veya rekabete katkı sağladığı yönündeki değerlendirmeler nicel olarak tutarlılık göstermemektedir. Aksine sosyal politika harcamalarının artması işgücünü daha vasıflı hale getirebilir, işgücündeki girişimcilik oranını arttırabilir ve hepsinden de önemlisi vergilendirmeler sayesinde yeniden dağıtım mekanizmasını sağlayarak bir nebze olsa fırsat eşitliğini sağlayabilir. Bu fırsat eşitliğinin sağlanması sermaye gelirlerine koyulan artan oranlı bir vergilendirme sistemi sayesinde yapılabilir. Fakat bu politika ABD vergilendirme politikası dikkate alındığında uygulanmadığı görülmektedir.

Şekil 25: ABD’ de Sermaye(İşletme) Gelir Vergisi Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018,<<http://www.tradingeconomics.com/united-states/corporate-tax-rate>>

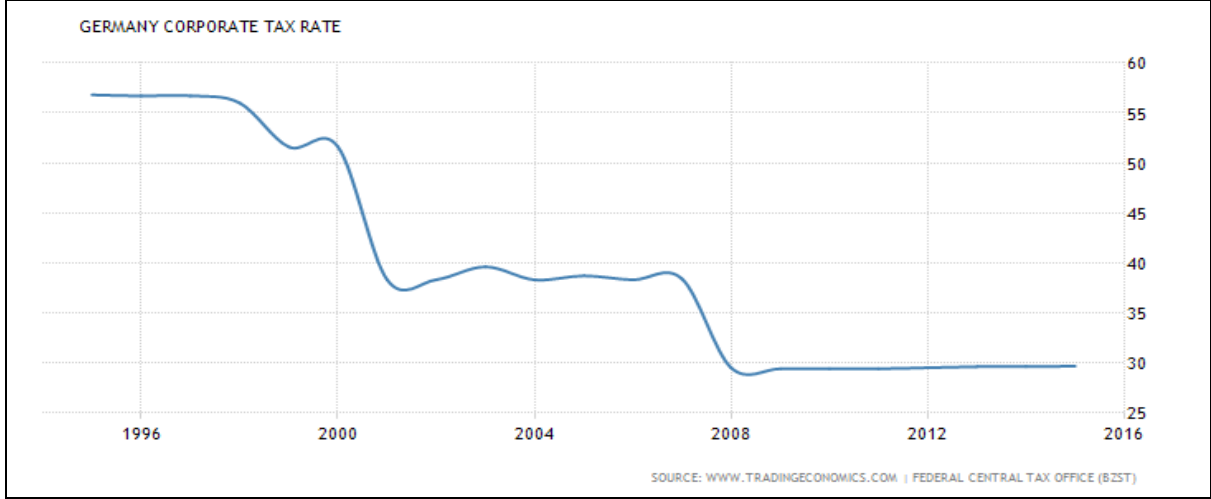
Şekil 26: ABD’ de Kişisel Gelir Vergisi Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018,<<http://www.tradingeconomics.com/united-states/corporate-tax-rate>>

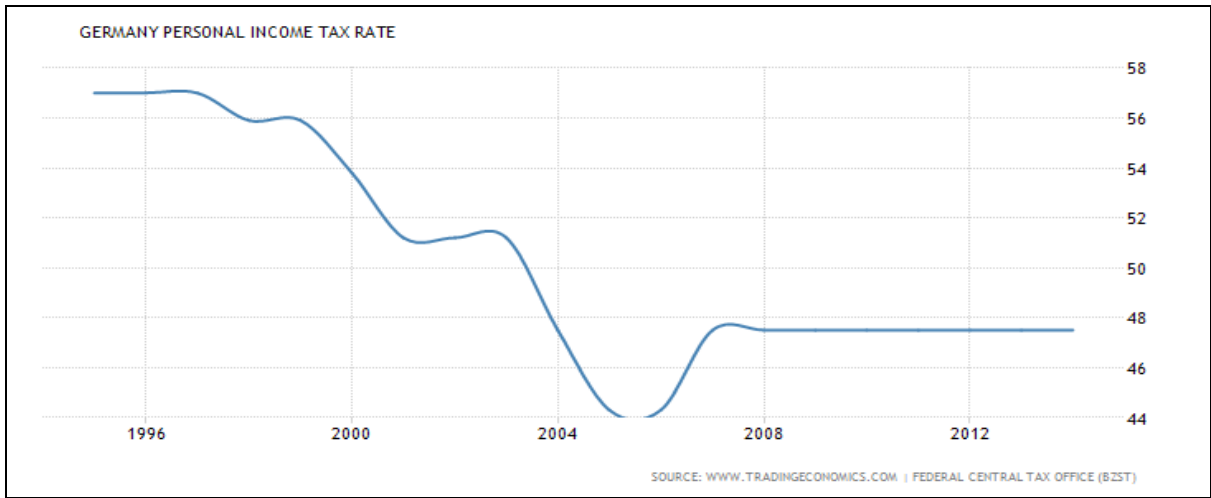
Görüldüğü üzere ABD sermayeyi vergilendirmek yerine kriz nedeniyle artan sosyal harcamaları karşılamak için ücretlerin üzerine aşırı bir vergi yükü bindirmiştir. Bu durum sosyal bir kalkınma modeli değildir. Almanya 'da ve Norveç'te de benzer bir tutum izlemektedir.

Şekil 27: Almanya'da Sermaye Gelir Vergisi Artışı

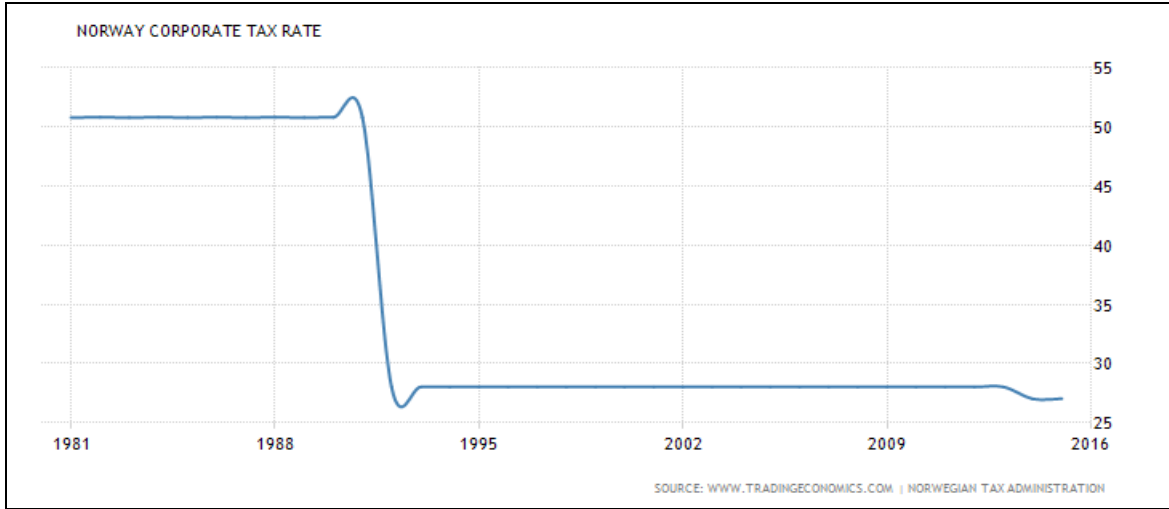
World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/germany/corporate-tax-rate>>

Şekil 28: Almanya'da Kişisel Gelir Vergisi Artışı

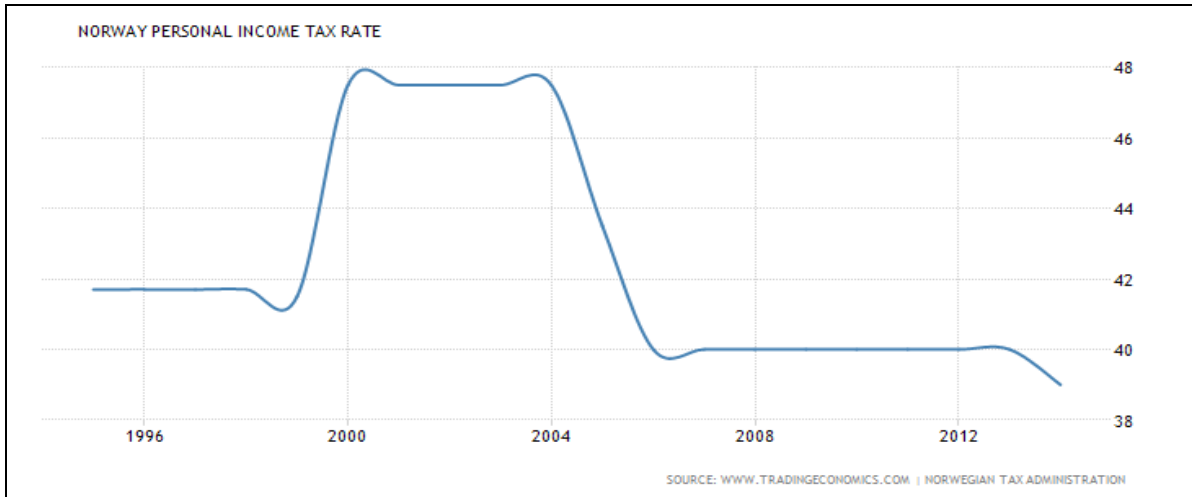
World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/germany/corporate-tax-rate>>

Şekil 29: Norveç'te Sermaye Gelir Vergisi Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/norway/corporate-tax-rate>>

Şekil 30: Norveç'te Kişisel Gelir Vergisi Artışı

World Bank, 2015. E.T: 12.11.2018, <<http://www.tradingeconomics.com/norway/corporate-tax-rate>>

Şekil 27 ve 28'de görüldüğü üzere Almanya'da krizin faturasını ücretli çalışanların gelirlerine vergi artırımını yaparak çalışan kesime kesmiş görünmektedir. Norveç'e bakıldığında ücretler üzerindeki vergiyi önce hızla artırıp sonra yine sert bir biçimde indirirse de sermaye vergisi yapılan indirimle kıyaslandığında arada %30'a varan fark göze çarpmaktadır. Burada benim şahsi fikrim şu yöndedir. Ne büyümenin yavaşlaması, ne rekabetçilik oranının azalması ne de demografik etkenlerin negatif yönde etkide bulunması sosyal politika harcamalarının kısılması için net bir neden oluşturmaktadır. Sosyal politika harcamaları ile sermayeye yapılan vergi indirimlerinin dönemleri incelendiğinde nicel olarak net bir bağlantı görülmektedir. Bu durum şu şekilde değerlendirilebilir. 1980'li yıllar birinci bölümde detaylı olarak anlatıldığı üzere globalleşmenin dünya sistemini kökten değiştirdiği yılların başlangıcıdır. Bu dönem ve sonrasında malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımının

önündeki engellerin birer birer kaldırılması ve nakliyat ve iletişim masraflarının teknolojik gelişmeler nedeniyle büyük oranda düşmesi, eski fordist merkezileşmiş üretim organizasyonunun dağılmasına ve post-fordist üretim organizasyonunun yayılmasına neden olmuştur. Bahse konu değişim neticesinde pek çok sermayedar üretim üslerini vergilerin fazla ve işgücünün pahalı olduğu gelişmiş ülkelerden vergilendirmenin az veya hiç olmadığı ve işgücünün ucuz olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere kaydırmaya başlamıştır. Bu durum ise sermaye üzerine koyulan yüksek gelir vergileri sayesinde işlevselliğini koruyan Avrupa Refah Devleti modeline önemli bir darbe vurmuştur. Diğer bir yandan ülkelerindeki sermaye çıkışını önlemek isteyen Norveç ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin kalan sermaye üzerindeki vergileri de rekor düzeylerde indirmeleri sosyal devletin zaten azalan gelir düzeyini daha da azaltmıştır. Bahse konu durum ABD için tam olarak geçerli değildir, çünkü ABD hiçbir zaman Avrupa tarzında bir sosyal devlet olmamıştır. ABD’de anılan yıllarda sosyal politika harcamalarının azalmaması veya çok az azalması buna bağlanabilir. Çünkü zaten sosyal politika harcamaları hep düşük kalmıştır. ABD’de ücretli çalışan üzerine yüklenen vergi artışı ABD’nin artan savunma masraflarının ve sermaye üzerinden çektiği vergi yükünün ücretli çalışan üzerine yüklenmesi şeklinde yorumlanabilir. Fakat konu Avrupa’ya gelindiğinde aynı şeyi söylemek doğru değildir. Avrupa’da yukarıda Almanya ve Norveç örneklerinde görüldüğü gibi muhtemelen sermayeye yapılan dev vergi indirimlerinin faturası sosyal politika harcamalarının kısıtlanmasına yol açmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi 1990’lı yıllar bir yandan sermaye üzerindeki vergilerin hızla azaltılmasına sahne olurken diğer yandan sosyal politika harcamalarının da büyük oranda kısılmasına neden olmuştur. Refah modelini korumak isteyen Avrupa bu sefer yine yukarıda sunulduğu üzere sermaye yapılan vergi indirimi nedeniyle azalan geliri ücretler üzerine koyulan gelir vergisi ile kapatma yoluna gitmiş fakat bu yöntemde de demokratik kurumları nedeniyle karşılaşacağı halk tepkisi ve seçim kaygıları sebebiyle hiçbir hükümet tarafından tam bir dengeleme artışına gidilememiştir. Kısacası Avrupa’da refah modelini finanse edecek gelir sermaye üzerinden alınarak çalışan kesime yüklenmeye çalışılmış fakat bu dengeleme olayı da aşırı vergilendirmenin kitleler üzerinde yaratması muhtemel hoşnutsuzluğun önlenmesi amacıyla tam olarak da yapılamamıştır. Hatta yukarıda görüldüğü üzere Norveç belli bir süreden sonra bu politikadan vazgeçerek, ücretli çalışanlar üzerindeki vergi yükünü hafifletmiştir. Kısaca belirtmek istersek, globalleşmenin etkileri gelişmiş ülkelerde sermayeye konulan vergilerin düşürülmesine neden olmuş, bu da sosyal harcamaların azaltılmasına ve ücretli çalışanlar üzerindeki vergi yükünün artırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sosyal politika harcamalarının azalması ile büyüme oranları, rekabet oranları, verimlilik oranları, nüfus artışı oranları veya işsizlik oranları ile değil aksine globalleşmenin etkisiyle değişen vergilendirme politikalarının direk korelasyonunun olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmanın birinci bölümünde ekonomik büyümenin tanımı yapılmış ve bahse konu kavramın iki farklı değişkene sahip olduğu belirtilmiştir. Bu değişkenler demografik faktörler ve verimlilik artışı olarak kabul edilmiştir. Ekonomik büyümenin bu her iki değişkenle de pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yine birinci bölümde 1980'li yıllarda hız kazanan ve dünyanın kurulu ekonomik sistemi üzerinde kökten değişimlere neden olan küreselleşme olgusu analiz edilmiş ve bahse konu olgunun neden olduğu post-fordist üretim organizasyonu ile üretimin taşeronlaştırılarak gelişmekte olan ülkelere yayılması incelenmiştir. Birinci bölümde ayrıca bahse konu globalleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işgücü üzerinde, ekonomik politikalarında ve sosyal yapılarında olası etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ABD, Almanya ve Norveç üzerinde sosyal politika ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda, sosyal politika harcamalarının azalmasını ile ekonomik büyümenin yavaşlaması arasında net bir bağlantı bulunamamış, hatta her üç ülkede de ekonomik büyüme yani ülkelerin milli gelirleri artarken, sosyal politika harcamaların azaldığı görülmüştür. Benzer şekilde ekonomik büyümenin bağımsız değişkenleri olarak kabul edilen rekabetçilik, verimlilik ve demografik faktör her üç ülkede de incelenen zaman diliminde artmasına rağmen sosyal politika harcamalarında daralma olmuştur. Başka bir deyişle her üç ülkenin de milli artmış fakat bu artış sosyal politika harcamalarında azalmayla birlikte meydana gelmiştir. Söz konusu azalma işsizlik oranlarının arttığı durumlarda da devam etmiştir. Bu durumun bir çelişki ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir. Çünkü milli gelirin artmasının aynı zamanda devletin vergi gelirlerinin artmasına yol açması gerektiği söylenebilir. Devletin vergi gelirlerinin artmasının da sosyal politika harcamalarına daha rahat finanse edilmesini sağlaması gerekmektedir. Fakat her üç ülkede de bu rasyonel durum gerçekleşmemiş, devletler ülkelerin GSMH'ları artmasına rağmen sosyal politika harcamalarını kısmışlardır. Bu duruma globalleşmenin ortaya çıkardığı ve sermayeye sınırsız dolaşım özgürlüğü tanıyan liberal ekonomik sistemin yol açtığı düşünülmektedir. Çünkü devletler kontrolsüz bir dolaşım özgürlüğüne sahip sermayeyi kaçırmamak amacıyla sermaye gelirlerinden ve kurumlardan alınan vergilerini hızla düşürmüşlerdir. Kaldı ki çalışmada her üç ülkede de kurumlar ve sermaye vergilerin istikrarlı bir şekilde düştüğü göze çarpmaktadır. Söz konusu düşüşün devletlerin vergi gelirlerinde de önemli bir azalmaya yol açtığı söylenebilir. Her üç ülkede de mercek altına alınan zaman diliminde emek üzerinden alınan gelir vergilerinin sermaye ve kurumsal vergilerin aksine istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Başka bir deyişle, devletler sermaye sahipleri üzerinden alınan vergileri azaltırken, emekçi çalışan kesimlerin üzerindeki vergileri arttırmıştır. Daha açık bir ifade ile globalleşmenin devletleri sermayenin lehine, emekçi kesimin ise aleyhine işleyen bir vergilendirme politikası uygulamaya zorladığı değerlendirilmektedir. Bu yanlış vergilendirme politikası sonucunda da vergi gelirleri azalan devletlerin bu kayıplarını gelir vergilerini arttırma ve sosyal politika harcamalarını kısma yoluyla telafi etmeye çalıştıkları düşünülmektedir. Bu kapsamda sosyal politika

harcamalarındaki azalmanın esas nedeninin globalleşmenin ortaya çıkardığı liberal ekonomik sistem ve onun neden olduğu yanlış vergilendirme politikaları olduğu ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA

Arı, T (2011), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, İstanbul: MKM Yayıncılık.

Bensaid, D (2002). *Marx for Our Times: Adventures and Misadventures of a Critique*, Londra: Verso Books.

Blinder, A S 2014. "The Unsettling Mystery of Productivity," *The Wall Street Journal*, 25 Kasım 2014.

Berry, C 2008, *Working Paper 247/08*, International Political Economy, The Globalization Debate and The Analysis of Globalization Discourse Notes, CSGR, New York.

Brynjolfsson E & McAfee, A 2014, *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, Londra: W. W. Norton.

Calomiris, CW 2005, "Capital Flow, Financial Crises, and Public Policy", in Weinstein, M (ed.), *Globalization: What's New*, New York: Colombia University Press, ss. 97-112.

Dollar, D 2005, "Globalization, Poverty, and Inequality, ", in Weinstein, M (ed.), *Globalization: What's New*, New York: Colombia University Press, ss. 172-198.

Dünya Sağlık Örgütü 2015, *Globalization in Trade, Politics and Health*, Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre. E.T: 12 Kasım 2018,
<<http://www.who.int/trade/glossary/story043/en/>>

Erdut, Z 2007, "Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri", *Çalışma ve Toplum*, Vol. 27, no. 1, ss. 75-122.

Esping, A (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Fukuyama, F (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (çev.: Zülfü Dicleli), İstanbul:Gün Yayıncılık.

Giddens, A (1994). *Beyond Left and Right: Future of Radical Politic and Polity*, Cambridge, Cambridge University Press.

Irwin, DA 2005, "Trade and Globalization", in Weinstein, M (ed.), *Globalization: What's New*, New York: Colombia University Press, ss. 150-166.

Kissinger, H (2006), *Diplomasi*, (çev.: H. Kurt), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Lee R & Mason, A 2006, "What is the demographic dividend?" *Finance and Development*, Vol.43, no.3, ss. 21-43.

- Lee, S, McCann, D & Messenger, J C 2007, "Working Time Around the World: Trends in Working Hours, Laws and Policies in a Global Comparative Perspective", *Routledge*, Vol.23, no.2, ss. 45-78.
- Mason, A 2006, "What's Demografic Dividen?" *Finance and Development*, Vol: 43, No:3, ss.45-67.
- Mckinsey Global Institute 2015, *Global Growth: Can Productivity Save the Day in an Aging World*, Global Economic Report: 3, Mckinsey Global Institue, San Fransisco.
- Mckinsey Global Institute 2013, *Advances That Will Transform Life, Business, and Global Economy*, Disruptive Institutes Report: 2, Mckinsey Global Institue, San Fransisco.
- McNamara R S & .Blight, J G 2014, "Wilson Ghost: Reducing the Risk of Conflict, Killing and Catastrophe in the 21.Century", *Public Affairs*, Vol. 23, no.3, ss. 43-77.
- Piketty, T (2014), *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, (çev.: Hande Koçak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rodrik, D 1995, "Getting interventionsright: How South Korea and Taiwan grew rich," *Economic Policy*, Vol:10, No: 20, ss. 67-88.
- Rodrik, D 2005, "Feasible Globalization", in Weinstein, M (ed.), *Globalization: What's New*, New York: Colombıa University Press, ss. 122-143.
- Sachs, D J 2005, "Globalization and Patterns of Economic Growth", in Weinstein, M (ed.), *Globalization: What's New*, New York: Colombıa University Press, ss. 201-233.
- Semerci, U P (2013), "Avrupa Birliği ve Sosyal Politika", in Kaya A (ed.), *Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sharma, S D 2008, "The Many Faces of Globalization : A Survey of Recent Literature", *New Global Studies*, Vol.2, no.2, ss. 23-44.
- Stiglitz, J E (2013), *The Price of Inequality*, Londra: Penguin Books.
- Stiglitz, J E (2005), *Making Globalization Work*, Londra: Penguin Publishing.
- Wahl, A (2015). *Refah Devletinin Yükseliş ve Düşüşü*, (Çev. Haldun Ünal), İstanbul: H2O Yayıncılık
- Weiss, J 2005, *Export Growth and Industrial Policy: Lessons from the East Asian Miracle Experience*, Development Bank Institute Discussion Paper, New York.

MARKSİZM VE HUKUK BAĞLAMINDA PAŞUKANİS VE META - ÖZNE İLİŞKİSİ PAŞUKANİS AND META - SUBJECT RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF MARXISM AND LAW

Yunus Emre AKGÜN¹

Öz

Marksizm ve hukuk bağlantısını kurmaya çalışmak ve (veya) hukuku Marksist düşüncenin içerisinden kurgulamak amacıyla bu makale yazılmıştır. Marksizm açısından hukuk, üstyapısal bir araç olarak kendisini göstermektedir. Bu bağlamda Marksizm'in üzerine konduğu temel savlardan olmamıştır. Evgeny Paşukanis genel durumun aksine hukuk ile Marksizmin ilişkisini saptama çalışmıştır. Evgeny Paşukanis'in yazmış olduğu kitapta; meta özne ilişkisi bağlamında kurguladığı genel bir hukuk teorisinin Marksizm'le olan ilişkisini varlığını saptamıştır. Bu bağlamda ortaya konulan fikir değerlendirmeye değer bir konumdur. Genel olarak bu ilişki içerisinden inceleme yapmak önemlidir. Marksizm ve hukuk ilişkisini meta - özne ilişkisi içerisinden anlatmaya çalışmak makalenin temel amacıdır. Bu durumun bir sonucu olarak makale iki temel bölüm halinde tasarlanmıştır. İlk bölümde Marksizm ve hukuk ilişkisi değerlendirilecek, ikinci bölümde Evgeny Paşukanis'in teorisinden genel olarak bahsedilip "Meta - Özne" bağlantısı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Marksizm ve Hukuk, Evgeny Paşukanis, Meta Özne ilişkisi

Jel Kod: K19

Abstarct

This paper has been written to try to establish the connection between Marxism and law and (or) to construct the law from within Marxist thought. In terms of Marxism, law is a superstructural tool. In this context, it was not one of the basic arguments Marxism spoke about. In contrast to the general situation, Evgeny Paşukanis tried to determine the relationship between law and Marxism. In the book written by Evgeny Paşukanis; and the existence of the relationship between a general law theory and Marxism. The idea presented in this context is worthy of consideration. In general, it is important to make an examination from this relationship. The main aim of this article is to try to explain the relationship between Marxism and law within the context of the meta - subject. As a result of this situation, the article is designed in two basic sections. In the first chapter, the relationship between Marxism and law will be evaluated. In the second chapter, Evgeny Paşukanis's theory will be discussed and the te Meta/Subject connection will be examined.

Key Words: Marxism and Law, Evgeny Paşukanis, Context of Meta Subject

Jel Codes: K19

Giriş

Hukuk; insanlığın bir arada yaşamaya başlamasından günümüze kadar hayatımızın her alanını düzenleyen bir olgu halinde varlığını korumuştur. Bu açıdan bakıldığında hukuk kavramı yüzyıllardır

¹ yunuseakgun@gmail.com, 0000-0003-1190-3101

üzerine konuşulması gereken bir konu olarak kendisini göstermektedir. Bu anlamda Marksizm ve Hukuk arasında var olan ilişki; üzerine konuşulması gereken, kapitalist ilişkilerin ve hukukun tezahürü dışında farklı bir bakış açısı olarak karşımıza çıkan ve hukuku farklı söylem sistematığı içinden kavramamızı sağlayan birlikteliğe haiz bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Marksizm'in hukuku nasıl gördüğü hukuk yazını açısından önemli bir konumdur.

Bu anlamda bu yazının en temel amacı Marksizmin hukuku nasıl tanımladığını açıklamak ve bu bağlamda Evgeny Paşukanis'in meta mübadelesi ilişkisi içerisinde hukuku nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak olacaktır.

Bu yüzden makale temelde iki bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde Marks ve Engels'in genel olarak hukuk için neler söylediği üzerinden gidilerek Marksizmin hukuk ile olan ilişkisi anlatılacak, ikinci bölümde ise Paşukanis'in meta ile özne arasındaki ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Marksizm ve hukuk ilişkisini kurmaya çalışmak önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Onur Karahanoğulları, Marksizm ve Hukuk kitabında hukuk öğrencisiyken bu konudaki kaynak sayısının çok az olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber günümüzde Karahanoğulları'nın ortaya koymuş olduğu bu kitap Marksizm ve Hukuk alanında önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Aynı zamanda Karahanoğulları kitabında yer verdiği "Çağrı" bölümünde Marksizm ve Hukuk bağlamından şu şekilde bahsetmiştir:

Marksizm ve hukuk. Ne kadar rahatlıkla kurulabilecek bir ilgi. Marksizm, mutlaka hukukla ilgilenmiştir. Hukuku incelemiştir. Öyle ya, ekonomiyle, tarihle, dinle, ahlakla, ruhlarımızla ilgilenen; kısacası insana dair pek çok konuda sözü olan Marksizm, hukuka yabancı kalmış olamaz. (Karahanoğulları, 2018: 7)

Marksizm bahsedildiği üzere birçok konuda ortaya koyduğu değerler ile toplumsal ilişkileri düzenlemiştir. Hukuk alanının bu alanlardan bir tanesi olmadığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Marksist düşünceye sahip olan insanlar, hukuk ideoloji ilişkisi kapsamında hukuk üzerine konuşmaktan geri durmuştur. Hukuk çalışmak; hukuku Marksizmin bilme/anlama yöntemiyle kavramak; hukukun kuramsal çalışmalardaki itibarını inşa etmek; hukuk bilmeden devletin bilinmeyeceği, tüm Marksist kuramcılara siyaset bilimciler ve toplum bilimcilere anlatmak ve yaratılacak yeni kuramsal bakış açılarıyla hukukun pratik önemini hatırlatmak tüm genç hukukçuların görevidir (Karahanoğulları, 2018: 11). Bu konuda çaba göstermek, hukuk ile Marksizm ilişkisini incelemeye ve aktarmaya çalışmak önemlidir.

I. Marksizm ve Hukuk İlişkisi

Yukarıda da bahsedildiği üzere makalenin odak noktası Paşukanis'in ortaya koymuş olduğu Genel Hukuk teorisindeki meta mübadelesi olgusu ve öznenin bu ilişkideki konumu olacaktır. Fakat öncelikle anlatılması gereken Marx ve Engels'in düşünceleri ekseninde hukukun nasıl incelendiğidir.

Marks ve Engels'in hukuk konusundaki incelemelerinin temel amacı hiçbir zaman derinlemesine bir hukuk incelemesi yapmak olmamıştır. Marksizmin hukukla temel derdi, hukuksal dünya görüşünün yanlışlığını saptamaktır. Hukuk bu amacın dışında belli başlı bir incelemenin konusu yapılmamıştır (Karahanoğulları, 2018: 16).

Marksizmin bu doğrultuda ortaya koyduğu sistematikte bir hukuk tanımı ya da hukuk teorisi bulmak güçtür. Çünkü Marksizmin temel düşüncesi liberal sistemin eleştirisini yapmak olmuştur. Bu bağlamda hukuk bir üstyapı aracı olarak varlık kazanmıştır. Marksizmin toplumsal sorunlara ilişkin analizlerinde hukuki analizler yapmak yerine toplumsal yapıyı çözümlenmeye ilişkin değerlendirmelere yönelmiştir. (Yüksel, 2007; 21). Hukuku Marksizm içerisinde anlamak bu bağlamda oldukça güçtür. Toplumsal yapıya yönelik kurallar olmasındaki amaç ideolojik olarak sistemin sürekliliği sağlamaktır. Bu bağlamda üst yapı aracı olarak varlığını koruyan hukuk, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva sınıfının kurumlarındandır.

Tarihsel süreç göz önüne alındığında kapitalist üretim ilişkileri ortaya çıkmadan önce de kendi dönemindeki iç ilişkileri düzenleyen kurallar sistemi mevcuttu. Buradan hareketle ekonomik ilişkilerin kurallar sistemini dönüştürmesi ve değiştirmesi nedeniyle hukuk üstyapısal bir araçtır. Feodal düzende var olan feodal üretim tarzında serf ile vassal ilişkisi, serflerin kendi aralarındaki ilişkiler din temelli bir düzen ile sağlanmaktadır.

Dogmanın, tanrısal hukukun yerini insan hukuku; kilisenin yerini devlet almıştır. Bu basit bir yer değiştirme değildir. İnsanların dünyayı, toplumsal ilişkileri algılayışlarında da bir değiştirme yaratmaktadır (Karahanoğulları, 2018: 33).

Marx'ın 1849 tarihli "The Trial of The Rhenish District Committee of Democrats" tarihli yazısından yaptığı alıntıda Karahanoğulları bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Eski toplumsal yasaların yeni olana temel oluşturamayacağı açık olduğunu, değişen koşullarla birlikte eski olanı savunmanın ikiyüzlülük olacağını belirtmiştir (Karahanoğulları, 2018: 39). Her yeni toplumsal ilişkinin bir diğerinin kuralları ve araçları ile kavranamayacağı açıktır. Bu bağlamda hukuksal dünya görüşü kapitalist topluma aittir. Bunlarla alakalı saptamalar yapmak eleştirinin ötesine geçmemiştir. Fakat bu eleştiri olgusu hukuk alanının incelenmesinin unutulması ya da sonraya bırakılması olarak algılanmamalıdır. Çünkü Marksizmin temel savından hareketle üstyapısal bir kurum olan hukukun incelenmesi doğru olmayacak, bilinçli olarak sadece eleştirilecektir.

Burjuva sınıfının, çıkarlarını destekleme aracı olarak hukuk kurallarını tercih etmesi tesadüf değildir. Mevcut ilişkileri, emek ve sermaye çatışmasını meşru olarak gösterebilmek için bu kurallara ihtiyacı vardır. Bu kuralları sistemin devamını sağlamak için tanrının elinden insan eline indirilmiştir. Burjuva hukuku bu doğrultuda bir gelişme göstermiştir. Serbest meta mübadelesinin yanı sıra, serbest rekabetin eşitlik ilkesini gerektirmesi ve burjuvazinin iktidar için siyasal savaşımının hukuksal talepler olarak dile gelmesi, hukuksal dünya anlayışının yerleşmesinin bir diğer nedenleri olarak ortaya

konmaktadır (Karahanoğulları, 2018: 34). Engels ve Kautsky, bu saptamayı ortaya koyarak, genel olarak burjuva hukukunun, sistemin devamını sağlamak adına ekonomik ilişkilerin bir yansıması olarak saptanması sonucuna çıkmaktadır.

Bununla birlikte hukukun sadece ekonomik ilişkilerin bir tezahürü olarak algılanmasının doğru olmadığı da savunulabilir. Hukukun sistemsel bütününe dair farklı bir sistematiğe de sahip olduğu da ortaya konmaktadır.

Modern bir devlette hukukun salt genel ekonomik duruma uygun düşmesi ve onu yansıması gerekmez. Hukukun, bir de iç çelişkilerinin yumağına dolanmamak için, kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturması gerekir (Marx, Karl; Engels, Frederich, 2016: 53).

Fakat bu süreç sonunda hukuksal ilişkiler toplumsal ilişkileri yansıtmaya özelliğini kaybetmeye başlar. Burjuvanın hukuk kurallarını dönüştürme ve değiştirme yetisi hukukun üstyapısal bir olgu olma özelliğini güçlendirir.

Gelişmelerin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşer (Marx, 1993:23). Buradan anlaşılması gereken hukukun üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmasıdır. Fakat bu kalıplar ve kurallar bir süre sonra üretim ilişkilerinin değişmesiyle sonlanacak ya da altyapıya uygun biçimde değişecektir.

Genel olarak Marks ve Engels ve bu çizgiden devam eden düşünürlere göre hukuk; üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ve bu ilişkilerin maddi ve manevi yapısını ortaya koymak adına ortaya çıkmış bir kurumdur. Yenidir. Ve burjuva devletine aittir. Hukuk [t]oplumun maddi üretici güçleri; bu üretici güçlerin, içinde hareket ettikleri ve bunlarla uyumlu olması gereken üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin ifadesi olan hukuksal üstyapı(biçim) (Karahanoğulları, 2018: 42) olarak karşımıza çıkar.

Hukukun düzenlediği alanın incelenmesi bakımından asıl bakılması gereken nokta üretim ilişkileridir. Hukuk bu ilişkiler silsilesinden ve bütünlüğünden başka bir şey değildir. Marx tarafından hukuk teorisi ya da net bir hukuk incelemesi yapılmamasının sebebi burada bulunmaktadır. Marksist hukuk sisteminin temel ilkesi, liberal siyaset felsefesinin merkez noktası olan ‘Hukukun Üstünlüğü’ olarak adlandırılan ideali eleştirmektir (Collins, 2013: 9). Eleştirel bakış açısı toplumsal dinamiklerin asıl belirleyicisi olan altyapıya yönelmiştir. Bu bağlamda hukuk Marks ve Engels’in tam olarak odak noktası olmamıştır. Ortaya koyulan sistem tarihsel olarak bir bakış ve insanlığın gelişiminin saptanması üzerinedir. Bu tarihsel süreçlerin belirleyicisi her zaman üretim ilişkileri olmuştur. Örneğin feodal toplumların adlandırılmasında feodal ilişkiler toprağa dayalı serf/vassal ilişkisi belirleyici olmuştur. Gerçeğin bilgisi tarihsel olarak değişen üretim ilişkileri temelindedir.

Dünyaya ilişkin bilgi hukuksal bilgi değildir zira hukukun kendisi bir “ifade”dir, bir dolayıdır. Bu nedenle hukuk tarafından ifade edilen fenomenlerin gerçek temellerinin

araştırılması gerekir. Marksistlerin bulduğu gerçek temel, “gerçek biçim”, “üretim ilişkileri”dir (Karahanoğulları, 2018: 44).

Yukarıda da belirtildiği gibi hukuk kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak doğar. Hukuk teriminin ortaya çıkması bu döneme tarihlenir. Hukukun özel mülkiyetten ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Hukuksal yapının gelişmesinin temel sebebi özel mülkiyetin genişlemesi ve sürekli olarak kendisini yenilemesidir.

Marksizmin temel nesnesi üretim ilişkileri olmuştur. Bu anlamda toplumu tarihsel olarak üretim ilişkilerinin değişmesi ile değiştiğini ortaya koymuştur. Marksizm açısından devlet, hukuk ve din vb. olgular üstyapısal verilerdir. Üretim ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmış ve üretim ilişkilerinin devamının sağlanması için üretilen araçlarıdır.

Marksizm’e göre üst yapı bir kurum olan hukuk, dayandıkları belli bir yapıyı yani ekonomik temeli yansıtır. (...) Marksist hukuki bakış açısına göre toplumdaki ezilmişliğin temel sebebi kapitalizmin ve kapitalist üretim tarzının genel işleyiş tarzıdır (Yüksel, 2007:38).

II. Paşukanis ve Meta - Özne ilişkisi

a. Genel Olarak Paşukanis

Paşukanis’in Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm kitabında ortaya koymaya çalıştığı temel meta mübadelesine dayanır. Bu kitabı yazdıktan sonra Stalin’in baskılarıyla birçok kez teorisini yumuşatmıştır fakat bu durum öldürülmesine engel olamamıştır. Bu bağlamda, değişen düşünceleri göz ardı edilerek, asıl incelenecek olan kitabı olacaktır.

Paşukanis temel olarak hukukun meta mübadelesinin bir sonucu olduğunu dile getirmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak sosyalist toplumlarda hukukun var olamayacağı, devlet gibi meta mübadelesi ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla hukukun da sönmüneceği düşüncesi Paşukanis ve “Meta Mübadelesi” okulunun temel savı olmuştur.

“Meta Mübadelesi” okulunun temel tezine göre, genel hukuk teorisi alanında Marksist yazın çok sınırlıdır ve ancak Marx’ın toplumsal ilişkilerinin kökenini araştırmak için kullandığı, mübadele ilişkilerini esas olarak alma yöntemi, hukuksal ilişkileri açıklamakta kullanılabilir. Daha önemlisi, meta mübadelesinden köken alan hukuk, sosyalist toplumda “sosyalist hukuka” dönüşmeyecek; geçiş sürecinde, kapitalist mübadele ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla bunun biçimi olan hukuk da yavaş yavaş sönmünecek ve üretim/değişimden kaynaklanan ilişkileri düzenleyen kurallar, tıpkı mühendislik, tıp ve benzeri alanlarda olduğu gibi salt teknik kurallara dönüşecektir (Paşukanis, 2013: 9).

Bu bağlamda ortaya konulan temel sav farklı birçok done içermektedir. Öncelikli done; hukukun temelinin mübadele ilişkileri olarak alınmasıdır. Genel olarak üstyapı olma özelliği

korunarak teori ortaya atılmaya başlanmıştır. Hukukun sadece mübadele ilişkilerini barındırmasının daha doğrusu mübadeleyi temel almasının sonucu olarak kapitalist olmayan toplumlarda hukukun var olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak Paşukanis'in eleştirdiği temel nokta burasıdır. Henüz yeni olan sosyalist deneme kendi hukukunu oluşturmakta bu teze göre yanlış bir yol izleyecektir. Çünkü hukuk kuralları sadece kapitalist ilişkilerin devam ettiği sürece varlığını sürdürecektir. Geçiş sürecinde belirli hukuk kurallarının varlığı onları sosyalist hukuk olarak nitelendirmeye yetmeyecektir. Çünkü hukuk sadece kapitalisttir.

Paşukanis temel tezinin dayandığı noktanın Marx ve Engels olduğunu belirtmekten geri durmamıştır. Hukukun temelde mübadele ilişkilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkması düşüncesinin doğrudan Marksist kuramdan kaynaklandığını belirtmiştir. Temel tez olan hukuk kuramlarının hukuksal konusunun, meta sahipliği ile çok sıkı bir ilişki içinde bulunduğu tezinin Marx'tan sonra bir kez daha kanıtlanmasına gerek yoktu (Paşukanis, 2013: 33). Yukarıda da açıklandığı üzere Paşukanis, tekrardan meta mübadele ilişkilerini açıklamaya girişmeyip bunu Marx'ın ortaya koyduğu temel tez olarak kendisine başlangıç noktası olarak belirlemiştir.

Hukuksal ilişkilerin sönümlenmesi noktası burada çok daha önemlidir. Çünkü Paşukanis'in anlatmaya çalıştığı temel nokta budur. Burjuva hukukun kaynağıdır. Meta mübadelesinin doğal bir sonucudur. Bundan dolayı Marksizmde hukuk kurallarının ya da hukukun varlığı kabul edilemez bir durumdur. Bununla birlikte sosyalist evrede kapitalist ilişkiler varlığını sürdürdüğü sürece hukukun varlığından söz edilebilir. Fakat bu hukuk kurallarının kapitalist olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Burjuva hukuk kategorilerinin sönümlenmesi, genel olarak hukukun sönümlenmesi, insan ilişkilerinde hukuksal unsurun yitip gitmesi anlamına gelecektir (Paşukanis, 2013: 56). Bu temel tezinin sebebi Marksizmde ortaya koyulan üretim araçlarının sahipsiz olduğu bir toplumun varlığıdır. Mübadele yoksa hukuk da olmayacaktır. Paşukanis kitabında Marx'a göre gelişkin komünizme geçiş, yeni hukuksal biçimlere geçiş olarak değil, fakat hukuksal biçimin sönümlenmesi, burjuva döneminin bizzat burjuvaziyi yaşatmayı hedeflemiş bu mirastan bir kurtuluş olarak gerçekleşir (Paşukanis, 2013: 58).

Paşukanis'in kanıtlamaya çalıştığı şey tam olarak budur. Sosyalist düzende hukuksal sistem varlık kazanabilecek mi? Hukukun varlığı Marksizme geçişte bir role sahip midir? SSCB'nin burjuva hukukunun kalıntıları ile olan ilişkisi nasıl olmalıdır? Bu soruların cevapları sonuca götürmektedir. Hukuk devlet gibi kapitalist ilişkilerden uzaklaştıkça sönümlenecek olup sosyalist bir hukuktan bahsetmek bu bağlamda mümkün olmayacaktır. Bütün çalışmada devlet gibi hukukun da burjuva toplumunun bir biçimi olduğu, bu biçimlere sosyalist içerik verilemeyeceği, burjuva toplumunun özelliği olan mübadele ilişkileri aşıldıkça, yani sosyalist ilişkiler kuruldukça bu biçimin de sönümlenip gideceği tezi belirleyicidir (Karahanoğulları, 2018: 194).

Kapitalizmin yıkılması evresinde, mübadele ilişkilerinden doğan kurallar zamanla terkedilecektir. Bu ilişkilerden kopuşun gerçekleştiği dönemlerde hukuksal kurallardan da kopuş gerçekleşecektir. Mübadele ilişkilerinin sistemsel eleştirisi gerçekleştikçe hukuk kuralları da aynı eleştiriyeye tabi kılınacaktır. Bu da hukukun sönümlenmesindeki süreci barındırır.

Paşukanis'in ortaya koyduğu sav genel olarak Marksistlerin ortaya koyduğu savdan farklıdır. Hukukun egemen sınıfın çıkarlarını temsil ettiğini, bu çıkarın taşıyıcısı ve güvencesi olduğunu saptamakla veya hukukun bu sınıf egemenliğini gizleyen ideolojik bir araç olduğunu kabul etmekle yetinmemekte, söz konusu içeriğin aldığı biçimleri, içeriklerini bir yana atmadan incelemektedir (Karahanoğulları, 2018: 199). Marksizm ve hukuk ilişkisi bağlamında oldukça yeni bir inceleme ve düşünme tarzını barındırır.

Paşukanis'in genel hukuk teorisine göre hukuk aynı zamanda ideolojiktir. Fakat bu durum hukukun farklı bir gerçekliğe sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu anlamda hukuk ideoloji gibi incelenmemeli, farklı bir yanının varlığı üzerine inceleme yapılmalıdır.

Meta, değer ve değişim değeri kategorileri şüphesi, meta değişimine dayanan toplumun üreticiler arasındaki üretim ilişkilerini onlar aracılığıyla kurduğu ideolojik oluşumlar, (Marx'ın kendi ifadesiyle) çarpıtılmış, yanıltıcı temsillerdir. Başka iktisadi yapılara geçilmesinin meta, değer vs.nin tüm anlamını yitirmesi için yeterli olması bu biçimlerin ideolojik niteliğinin kanıtıdır. (...) Meta kategorisinin, açık ideolojik niteliğine karşın nesnel bir toplumsal ilişkiyi dile getirdiğini çok iyi biliyoruz. Toplumsal ilişkinin değişik gelişim aşamaları, az veya çok evrenselliği, ideolojik ve psikolojik süreçler olarak değil, oldukları gibi dikkate alınması gereken maddi gerçekliklerdir (Paşukanis, 2013: 70).

Meta ilişkilerinden doğan hukukun ideolojik tarafının varlığının yanı sıra maddi gerçekliğe sahip olgularının da olduğu açıktır. Bu bağlamda hukuksal ilişkiler incelen(ebil)melidir. Hukuksal bir bakış açısı benimsemek önemli olacaktır. Yine bu durumun temel sebebi meta mübadele ilişkileri kapsamında olacaktır. Bu durum hukukun incelenebilmesi açısından önemli bir noktadır. Çünkü üstyapı olarak hukuk, ideolojik yapısı sebebiyle incelenmesi geri plana itilmiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun aksine Paşukanis hukuksal bakış açısı belirlemenin, inceleme nesnesi yapılması açısından önemini vurgulamıştır. Hukuksal bakış açısı benimsenebilmesinin, meta üretimine dayanan toplumda çeşitli ilişkilerin ticari mübadele ilişkileri biçimi ve bunun sonucu olarak da hukuksal biçim almasına bağlı olduğunu saptamak zor değildir (Paşukanis, 2013: 79).

b. Meta - Özne İlişkisi

Paşukanis hukuku incelerken, öznenin inceleme yöntemi olarak önemli bir nesne olduğu vurgusundan hareket eder.

Her tür hukuksal ilişki özneler arası ilişkidir. Özne hukuk kuralının en küçük birimi; en basit ve en bölünmez unsurudur (Paşukanis, 2013:109).

Öznenin oluşumu yine mübadele ilişkilerinde temellenir. Meta mübadelesi yapan kimseler hukukun öznelerine tekabül eder. Bu bağlamda özne kapitalist toplumun bir olgusudur. Öznenin varlığı, (...) hukuksal biçimin, burjuva-kapitalist toplumsal ilişkilere tam olarak denk düştüğünü gösterir (Paşukanis, 2013: 110). Bu anlamda hukukun varlığı ve hukuksal özne sadece kapitalist topluma ait değerler olarak karşımıza çıkar.

Kapitalist toplum meta ilişkilerinden kaynaklanan bir sistematığe sahip olmasından dolayı, toplumsal ilişkilerde metalaşma önemli bir rol oynamaktadır. Metaların mübadele değeri insandan bağımsız bir şekilde ortaya çıkar ve bu özellik metaların içkin özellik olduğunun göstergesidir (Paşukanis, 2013: 112). Bu bağlamda metalaşma insanların iradeleri dışında değer kazanır ve bu şekilde mübadele alanına girer. Fakat metaların bu mübadele değeri kapsamında mübadele süreçleri içerisinde değerinin anlam kazanması insan sayesinde olur.

Metalar piyasaya kendi başlarına gidemez ve kendi kendilerini mübadele edemez. Dolayısıyla, bunların ellerinden tutan kimseleri, yani meta sahiplerini de tanımamız gerekir. Metalar şeylerdir ve bundan ötürü insanlar karşısında direnme güçleri yoktur. Gerektiği zaman insan zor kullanabilir, diğer bir deyimle bunları alabilir (Marx, 2015: 99).

Kapitalist toplumlarda insanlar arasındaki hukuki ilişki meta mübadelesinden kaynaklanır. Emek ürününün metalaşması bu ilişkiler sonucudur. Pazarda mübadele ilişkisine tabi tutulan metalar öznelerin ilişkisinin sonucudur. Bu durumu düzenleyen olgu da “hukuk”tur.

Emeğin metalaşması, artı değere el koyulması, metaların dolaşması, sermaye birikiminin sürecinin gerçekleşmesi hep mübadele ile olur. Üretim temelli bu ilişkilerin hukuksal biçim alması, insanın hukuk öznesine dönüşmesiyle ve sözleşme ile olur (Karahanoğulları, 2018: 212).

Bu bağlamda emek gücünün pazarda satılabilir olması insanı özneleştirilen temel olgulardan bir tanesidir. Hem meta mübadelesi hem de emek (emeğin ayrıca önemi vurgulanmak için meta kategorisi dışında tutulmuştur) mübadelesi hukuksal özneleşmenin ve hukuki kuralların sebebini oluşturur.

“Özgür” insan ile köle arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda köle emeğini satmak için pazara ihtiyaç duymaz. Çünkü efendisinin kesin buyruğu altındadır. Bununla beraber kapitalist insan hukukun bir parçasıdır. Hukuksal özne olmasından dolayı emeği onun için mübadele ilişkilerine tabi tutulabilecek, yaşamak için zorunluluk olsa da, metadır. Bunu tamamen sözleşme ile iradesiyle yapar. Hukuk kurallarının insanları “özgür”leştirmek gibi bir söylemi vardır. Fakat mübadele ilişkileri alanında emeğini meta mübadelesi ilişkileri içerisinde değerlendirmek zorunda kalacak olan proleter, özgür bir kişi olarak nitelendirilemeyecektir.

Öznenin özgürlüğü sadece biçimsel olarak karşımıza çıkar. Bu durum hukukun özneli olmaktan kaynaklanır. Özne meta mübadelesi ilişkilerinden özne hakları da bu ilişkilerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Biçimsel olarak özneleşen kişi aynı zamanda özgürdür. Özne hakları piyasa koşullarına yönelik hukuksal kurallardır. Bu bağlamda emek ürününe değer atfedilmesi gibi bireye atfedilen toplumsal bir olgudur. Meta fetişizmi hukuk fetişizmiyle tamamlanmaktadır (Paşukanis, 2013: 118). Hukuksal özne bu şekilde anlam kazanır. Özne hakları ile olan bağlantısı mübadele ilişkilerinin sonucu olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte insanı sözde özgür kılan şey de aslında mübadele ilişkilerinin hukuki özelliğinden kaynaklanır.

(...) üretim süreçlerindeki insan ilişkileri çift yönlü karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. (...) Tekil ve bütünsel ilişki, iktisadi ve hukuksal olmak üzere iki farklı temel ve soyut yön kazanmaktadır. Hukuksal kategorilerin gelişiminde, mübadele işlemleri yapabilme yeteneği, hak ve fiil ehliyetinin somut görünümünden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, tüm olası hukuksal taleplerin taşıyıcısı olarak hukuk öznesinin olgunlaşmasını sağlayan tarihsel olarak mübadele işlemidir. Soyut hukuksal biçim, başka bir ifadeyle hak ehliyetinin somut hak taleplerinden ayrılması, ancak meta ekonomisinde gerçekleşmiştir. Pazarda sürekli gerçekleşen hak devirleri, bu hakların sabit bir taşıyıcısı fikrini doğurmuştur (Paşukanis, 2013: 118).

Paşukanis burada hukukun ortaya nasıl çıktığını değerlendirmiştir. Mübadele ilişkilerinin sistematik bir hâl alması, pazar sisteminden kaynaklıdır. Meta mübadelesi ortamı hak kavramını doğurmuş ve bu hakların sistematik ifadesi olan hukuku ve bu hakların taşıyıcısı olan özneyi ortaya çıkarmıştır. Paşukanis bu anlamda pazar sisteminin, meta mübadelesi ilişkilerinin olmadığı bir ortamda bu manada hukuk kurallarının var olmayacağını ortaya koymuştur.

Hukuk kuralları kapitalizm öncesi toplumlarda da görece kendisine yer bulmaktadır. Her farklı mübadele ilişkisi kendi kurallarını barındırmaktaydı. Fakat bu anlamda herkes için aynı kuralların olması gerektiği fikri ortaya çıkmamıştı. Bu zamanlarda da iktisadi ilişkinin belirlediği kurallar düzeni vardı. Toplumun genelini ilgilendiren kurallar din temelli olmasına karşın iktisadi ilişkileri, lonca tarzı yapılanmaları, mübadele ilişkilerini belirliyordu. Kapitalist toplumda ise bu ilişki düzeni çok karmaşık ve çok özneli bir hal aldığından dolayı hukukun önemi artmıştı.

Hukuk kapitalizme özgü bir biçim değildir, kapitalizmde en gelişkin halini alır. (...)insanlık tarihinde nesnel kullanım değerinden bağımsız değişim değeri niteliği kazandıkça, emek metalaştıkça, meta mübadelesi geliştikçe toplumsal ilişkiler hukuksal biçimler kazanmıştır. Bu biçimlerin en gelişkin halini tüm yaşamı metalaştığı, tüm toplumsal ilişkilerin meta ilişkilerine dönüştüğü kapitalizmde bulmuştur (Karahanoğulları, 2018: 215).

Hukuk kuralı mübadele ilişkilerini tamamlayıcı mantıksal biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hukuksal özne aslında burjuvadır. Sözleşme ile düzenlenen öneri ve kabul ilişkisi bu

öznelerin mübadele ilişkilerine içkindir. Sözleşme kavramı hukuksal düzenin üzerine kurulduğu temeldir. Hukuk eğer meta mübadelesi ilişkilerinden kaynaklanıyorsa, bu ilişkilerin maddi sonucu olarak da sözleşme karşımıza çıkar. Sözleşme bu anlamda hukuki olandır. İlişkileri düzenleyen temeldir. Sözleşme kavramı bir kez doğduktan sonra evrensel bir nitelik kazanmaya yönelir (Paşukanis, 2013: 122). Bu durum bütün kapitalist devletler için düzenlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkar. Mübadele ilişkilerinin tezahürü sözleşme yapabilme yetisine sahip hukuksal özneyi hedefler. Sözleşmenin mantığında mübadele ilişkileri vardır.

Soyut kavramlar olarak karşımıza çıkan hak kavramı somut olarak değer kazanmadıkça anlamsız olacaktır. Soyut kavramın, hakkın; yöneldiği nesne ile anlam kazanacağı açıktır. Çünkü hak kavramı da mübadele ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu soyutluğun somut ilişkilere uygulanmasıyla somut olarak bir hukuktan ve öznenen bahsedilebilecektir.

Herhangi bir nesnenin kullanılması, tüketim malı veya üretim aracı olarak somut kullanım biçimiyle bağlıdır. Fakat nesne, değişim değeri olarak işlev gördüğünde, soyut, saf bir hukuk nesnesine ve ona sahip olan öznelerde saf hukuk öznesine dönüşür (Paşukanis, 2013: 124).

Bu anlamda hukukun ve öznesinin kapitalist topluma ait olmasını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan sosyalist devletin hukuku olmayacak ya da kapitalist hukuk zihniyetiyle varlığını sürdürecektir. Sonunda da devlet gibi sönmünecektir. Çünkü iktisadi ilişkiler değiştikçe hukuk kurallarına ihtiyaç kalmayacak, mübadele ilişkileri değiştikçe benzer şekilde hukukun da sönmüneceği sonucu ortaya çıkacaktır. İnsanın özgürleşmesi hukuksal ilişkilerin kaynağı olan meta mübadelesinin nihayete ermesi ile olacaktır. Bu durumun bir diğer sonucu da hukukun sönmüneceği ile hukuksal kuralların teknik kurallara dönüşmesi ile gerçekleşecektir.

Fakat meta ilişkileri ve kazanç amacı, üretim alanında köklü bir biçimde ortadan kaldırıldıkça, Marx'ın Yahudi Sorunu'nda bahsettiği nihai özgürleşmenin zamanı daha çabuk gelecektir: “ancak gerçek insan, birey kendinde soyut vatandaşı kavradığında ve hayat deneyiminde, bireysel çalışmasında, bireysel ilişkilerinde, türsel varlığında birey haline geldiğinde; ancak kendi gücünü, toplumsal güç olarak kavrayıp örgütlediğinde, toplumsal gücü, siyasal güç biçimi altında kendinden ayırmadığında; ancak o zaman insan özgürleşmesi tamamlanır.” (Paşukanis, 2013: 134).

Sonuç Yerine

Marksizm; toplumsal ilişkilerin, bizzat bu ilişkilerin yaratıcısı ve aktörü olan insan tarafından kavranabileceğine ilişkin en kapsamlı iddidir (Karahanoğulları, 2018: 8). Bu bağlamda Marksizm ile hukukun bağlantısının olmadığını varsaymak yanlış olacaktır. Elbette ki hukuk ile Marksizm ilişkisini kurmak mümkündür.

Genel olarak Marksizm hukukun üstyapısal bir varlık olduğunu söyler. Bu bağlamda hukuk ideolojik özelliğe haiz bir kurum olarak karşımıza çıkar. Marksizmin hukuka bakışı ancak yapı temelli olacaktır. Bu anlamda hukuk kendi başına bir anlam ifade etmemektedir. İlişkiler silsilesi içerisinde ancak kavranabilir. Çünkü ne Marx ne de Engels tam anlamıyla bir hukuk incelemesinde bulunmamıştır.

Paşukanis ise Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm adlı kitabında bir teori ortaya koymaya çalışmıştır. Paşukanis'e göre hukuk denilen olgu meta mübadelesi ilişkilerinden kaynaklanır. Bu yüzden meta mübadelesi var oldukça hukuk da tarihsel olarak seyrini sürdürecektir. Kapitalist toplumda en üst ve kapsamlı halini alan hukuk, sosyalist düzen ile bağdaşmayacak bir kurumdur. Bu bağlamda devletle beraber sönmülenecektir. Teknik kurallara dönüşecektir. Sosyalist aşamada var olan hukuk kuralları kapitalist meta mübadelesinin devamı olarak varlığını sürdürür. Bu mübadele ilişkileri azaldıkça hukuk da ortadan kalkacaktır.

Mübadele ilişkilerinin sonucu olarak karşımıza çıkan hukuk beraberinde özne kavramını çıkarmaktadır. Hukuksal özne de hukuk kuralları gibi meta mübadele ilişkilerinin sonucu olarak varlığını korumaktadır. Kapitalizmin temel amacı meta mübadelesini devam ettirmektir. Bunu da hukuk yaratarak sağlamaktadır. Fakat bu hukukun ilişkilerdeki tezahürü öznedir. Hukuk, hukuksal özneler arasındaki ilişkileri düzenler. Bunu yaparken kullandığı araç sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşmenin uygulanması soyut olanın somutta karşılığını bulması ile olur.

Bu yazıdaki çaba Marksizmin hukuk ile olan ilişkisini bir "Marksist hukuk felsefesi" ile sonuçlandırmak değildir. Genel olarak Marksizm ile hukuk arasında bir varlığın olduğunu ortaya koymak ve Paşukanis'in ortaya koymaya çalıştığı teoriyi özne özelinde incelemektir.

Kaynakça

- Collins, H. (2013). Marksizm ve Hukuk. (U. D. Tuna, Çev.) Dipnot Yayınları.
- Karahanoğulları, O. (2018). Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (1993). Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı. (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) Sol Yayınları.
- Marx, K. (2015). Kapital. (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, Karl; Engels, Frederich. (2016). Devlet ve Hukuk. (R. Serozan, Dü.) Ayrıntı.
- Pasukanis, E. (2013). Genel Hukuk Teorisi ve Marksizim. (O. Karahanoğulları, Çev.) İstanbul: Birikim.
- Yüksel, M. (2007). Marksizm ve Hukuk Anlayışı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 13(3-4), 19-38.

**“SİYASAL İNSAN” PERSPEKTİFİNDEN DEMOKRASİ VE
EKONOMİ İLİŞKİSİ**

**RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMY FROM
PERSPECTIVE OF “POLİTİCAL MAN”**

Pınar EBE¹

Öz

California Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü görevini yapan Seymour Martin Lipset *Siyasal İnsan* adlı kitabında demokrasinin var olmasını sağlayan temel koşulları belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışma sonucunda demokratikleşmenin ekonomik kalkınma üzerinde, ekonomik kalkınmanın da demokrasi üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Pek çok siyaset bilimciye göre on dokuzuncu yüzyılda yaşanan kapitalist gelişme ile birlikte demokrasi de yaşanmaya başlandı. 1980'lerden itibaren demokrasi ekonomik kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmeye başlandı. Demokratik koşullar ülkelerde istikrar sağlamaları açısından yaşam koşullarını kolaylaştırmaktadır ve hukukun üstün olması nedeniyle devletler herhangi bir krize girdiğinde bu krizden çıkmak kolaydır. Demokrasi ile ekonomik kalkınmanın doğrusal bir şekilde ilerlediğini kanıtlamak güçlük gösterse de bu duruma pek çok örnek vermek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Seymour Martin Lipset, Siyasal İnsan, demokrasi, ekonomi.

Jel Kodları: Jel: A14, Jel: N01, Jel: Y3.

Abstract

Seymour Martin Lipset who is sociology professor at the University of California, tried to determine basic conditions what provide exist democracy, in the “Political Man”. Consequences of this work, it has been arised that democratization has an effect on economic development and economic development on democracy. According to many political scientist, with the kapitalist development in the nineteenth century, democracy began to take place. Since the 1980s, democracy has been accepted as a precondition for economic development. Democratic conditions make life conditions easier for countries to stabilize, and it is easy to get out of this crisis when states enter into a crisis because of the rule of law. Although it is difficult to prove that democracy and economic development are moving in a linear way, it is possible to give many examples.

Key Words: Seymour Martin Lipset, Political Man, democracy, economy.

Jel Codes: Jel: A14, Jel: N01, Jel: Y3.

¹ 0000-0002-2135-6482, ebepinar@gmail.com

Giriş

Demokrasi ve ekonomi arasındaki ilişki özellikle Protestanlığın artış gösterdiği dönemlerden itibaren gündeme gelmiştir. Özgürlüğün hâkim olduğu bir ortamda ekonomik gelişmelerin paralel bir şekilde artması iki kavramın bağlantılı olduğu görüşünü ortaya çıkardı.

Devletlerin vatandaşlarına sunduğu hoşgörü ve özgürlük anlayışı beraberinde ekonomik kalkınmayı sağladı ve ekonomik kalkınma da ardından demokrasinin daha da gelişmesine yol açtı. Böylece iki kavram birbirlerinin sebep ve sonucu oldu.

Özellikle on dokuzuncu yüzyılda yeniden beliren ekonomi ve demokrasinin birbirlerini etkilediği yaklaşımıyla alakalı pek çok düşünür çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu makalenin özünü oluşturan Amerikalı ekonomist Seymour Lipset'in ilk kez ele aldığı ekonomi ve demokrasi arasında olumlu bir bağ olduğu farklı birçok düşünür açısından örnek teşkil etmektedir.

Demokrasi ve ekonomi arasındaki ilişkinin paralel bir seyir izlediği ve birbirlerini olumlu etkilediği yaklaşım literatüre “bağdaşma yaklaşımı” şeklinde geçmiştir. Lipset'in savunucusu olduğu bu yaklaşım iki kavram arasındaki ilişkiyi olumlamaktadır.

Ancak tüm düşünürler demokrasi ve ekonomi yaklaşımının birbirlerini olumlu yönde etkilediğini savunmamaktadır. Özellikle Güney Koreli ekonomist Ha Joon Chang'ın temsilcisi olduğu “çatışmacı yaklaşım” Asya ülkelerini örnek vererek demokrasinin olmaması durumunda da ekonomik gelişmişliğin sağlanabileceğini ortaya atmaktadır. Hatta demokrasinin gevşek bir rejim olması sebebi ile ekonomiyi olumsuz etkileyeceği dahi bu yaklaşım savunuları arasındadır.

Üçüncü bir yaklaşım ise “şüpheli yaklaşım” olarak kabul edilen ve demokrasi ile ekonomi arasındaki ilişkinin net bir şekilde belirlenemeyeceğini, bunun nedeni demokratik koşulların ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini savunan yaklaşımdır.

Makalede öncelikle Amerikalı ekonomist Seymour Lipset'in *Siyasal İnsan* adlı kitabının özeti verilecektir. Ardından Lipset'in kitabında bahsettiği ekonomi ve demokrasi arasındaki ilişki kavramı seçilerek bu kavram üzerine yaklaşımlar incelenecektir. Demokrasi ve ekonomi arasındaki ilişkiyi olumlayan “bağdaşma yaklaşımı”, iki kavram arasındaki ilişkiyi olumsuz gören “çatışmacı yaklaşım” ve kavramların ilişkisinin net bir şekilde belirlenemeyeceğini belirten “şüpheli yaklaşım” ele alınarak makale sonlandırılacaktır.

1. Siyasal İnsan Özeti

California Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü görevini yapan Seymour Martin Lipset *Siyasal İnsan* adlı kitabında demokrasinin var olmasını sağlayan temel koşulları belirlemeye çalışmaktadır. Vardığı sonuca göre demokrasinin var olması siyaset sosyolojisinin başlıca görevlerindedir. Ona göre demokrasinin varlığı sadece huzurlu bir toplumda belirmez, aksine çatışma ve ayrılımlar demokrasinin ortaya çıkmasında etkilidir. Ayrılımlar meşru düzlemde toplumların

kaynaşmasını sağlayabilir. Öyle ki siyaset sosyolojisinin yaratıcısı endüstri devrimi döneminde yaşanan buhranlar ve modern toplumun gelişmesi aşamasındaki reformasyonlardır (Lipset, 1986: 1-2).

Lipset tezini desteklemek amacıyla iki farklı örnek ortaya atmıştır. İlki, “Sınıf Çatışması ve Anlaşma: Marx ile Tocqueville” üzerinde geliştirdiği örnektir. Buna göre Fransız Devrimi sonrasında çatışma sorunları belirmeye başlamıştır. Devrimciler çatışmayı arttırma amacı güderken, tutucular istikrarın korunmasını amaçlamaktadırlar. Siyaset incelemesi yaparken çatışmayı ana sorun olarak kabul eden en önemli düşünürlerin biri Karl Marx’tır. Aynı şekilde Alexis de Tocqueville de çatışma ve anlaşmanın bir denge içinde bulunduğundan bahseder (Lipset, 1986: 4-8).

Lipset’in ortaya sürdüğü ikinci örnek “Bürokrasi ve Demokrasi: Weber ile Michels” incelemesidir. İki düşünür de yirminci yüzyıl düşünürleridir ve ikisi de modern siyasetin problemini kapitalizm ya da sosyalizm altında tahlil etmez ve bürokrasi ile demokrasi arasındaki bağıntıyı araştırırlar. Max Weber için bürokratlaşma bütün modern toplumların içinde bulunan bir olgudur. Robert Michels için ise oligarşi bütün büyük kuruluşlarda ortaklaşa bulunan bir süreçtir. Her iki düşünürün amacı da sosyalist kuruluş ve toplumların en az kapitalist olanlar kadar oligarşik olabileceğini göstermektir (Lipset, 1986: 8-10).

Lipset’in çalışmasını esas odak noktası ve bu makalenin konusunu oluşturacak konu olan ekonomik gelişme ve demokrasi kavramıdır. Karmaşık toplumlarda demokrasi tanımı, yönetimde bulunan görevlilerin anayasa uygun şekilde yapılan siyaset sisteminde nüfusun geniş kısmının bir seçme yaparak önemli kararlar almasını sağlayan bir yapıdır (Lipset, 1986: 25-28).

Bu bağlamda Seymour Lipset örnek olarak Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerika’daki ekonomik gelişmeyi gösterir. Demokrasinin ekonomi ile bağlantılı olduğu hâkim bir yargıdır. Bir toplumun ekonomik durumu ne kadar iyi ise demokrasinin var olma ihtimali o kadar yüksektir (Lipset, 1986: 29-43).

Lipset’in üzerinde durduğu ikinci kavram ekonomik gelişme ve sınıf mücadelesidir. Ulaştığı veriler sonucunda istikrarlı demokrasi koşulları genellikle Kuzey Batı Avrupa, Amerika ve Avustralya’nın İngilizce konuşan ülkelerinde görülür. Kapitalist ekonominin büyümesi beraberinde Protestan bir toplumda gelişme fırsatı bulmuş demokrasi için en gerekli olan koşullardan biri olan şehirli sınıfı yaratmıştır. Protestanlığın yaptığı bireysellik vurgusu demokrasi değerlerinin artmasına yardım etmiştir (Lipset, 1986: 43-54).

Lipset ayrıca sosyal çatışma, meşruluk ve demokrasiye de vurgu yapmaktadır. Demokrasinin istikrarı sadece ekonomi ile gerçekleşmez, istikrar için siyasal sistemin etkililiği ve meşruluğu da önemlidir. Etkililik ile kast edilen yönetimin görevlerini yerine getirmesidir. Meşruluk ise var olan kurumların topluma en uygun oldukları inancına dayanır. Bir grubun siyasal sistemi meşru sayması kendi değerleriyle uyuşup uyuşmamasına göre derecelendirilir (Lipset, 1986: 59-63).

Lipset'in *Siyasal İnsan*'da belirttiği üzere demokrasilerde grup çatışmalarının dağılmaya yol açacağı inancı her zaman hâkimdir. Modern çağda Batı uluslarında üç sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan ilki kilisenin ulus içindeki yerinin ne olduğudur. İkinci sorun, işçiler gibi aşağı tabakadan olanların tam siyasal ve ekonomik “vatandaşlığa” kabul edilmesi gelmektedir. Üçüncüsü, ulusal gelir dağılımı üzerinde süregelen mücadeledir (Lipset, 1986: 65-72).

Lipset kitabının bir bölümünde Batı demokrasilerinde oy verme davranışlarını incelemektedir. Seçimlerde kimlerin oy verip, kimlerin oy vermediğini inceleyen Amerikalı siyaset bilimci bir kuruluşun üyelerinin ya da bir toplumun vatandaşlarının siyaset işlerine katılması, kuruluş veya hükümet politikasının sıradan üyeler tarafından etkilenmesinin ne zorunlu koşulu ne de yeter koşulu olduğunu saptamıştır. Bir kere, üyeler bir kuruluş ya da toplumda düşük bir siyasal katılım düzeyi göstermekle birlikte, iktidar için yarışan bürokrasilerden birini ya da ötekini seçimlerde tutup tutmamak yetenekleriyle politikayı etkileyebilirler (Lipset, 1986: 165-172).

Lipset'in saptadığı ikinci durum, totaliter devrelerde ve bazı tek-partili sendikalarda görülür. Totaliter lider, takipçilerinin toplantılara gelmesini, siyasal yayınları okumasını, radyoda söylenenleri dinlemesini, bu gibi işleri yapmasını ister; çünkü bunlar, liderin takipçilerine ulaşmasını ve onlara kendi görüşlerini aşılmasını sağlayan yollardır. Hükümet siyasetinin ilgisi, bilgi edinme, çapraz baskı, seçimler: demokratik sınıf mücadelesinin anlatımı üzerine yoğunlaşmaktadır (Lipset, 1986: 165-172).

2. Demokrasi ve Ekonomi Arasındaki İlişki

Demokratikleşmenin ekonomik kalkınma üzerinde ekonomik kalkınmanın da demokrasi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Demokratik ülkelerde halk ile devletin çıkarları birbirleriyle çatışmayacağından yatırım amaçlı olarak elverişli oldukları söylenebilir. Bir ülkenin ekonomik durumu ne kadar iyi ise demokratikleşme durumu da o kadar yüksektir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 59; Ökten, 2007: 94).

Max Weber'in *Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı* kitabında belirttiği gibi Avrupa'da yapılan bir araştırmada genellikle yüksek sermaye sahipleri, iyi eğitim almış kişiler, işverenler Protestanlardır. Dini alanda görülen serbestlik ekonomide kendini göstermektedir. On altıncı yüzyılda Avrupa'ya bakıldığında ekonomik anlamda zengin olan ülkelerin birçoğu Protestanlığı benimsemiştir. Etkinlikleri günümüze kadar uzanan Protestanların ekonomik bağımlılıkları günümüzde de devam etmektedir. Protestanların bu başarısı bazı soruları gündeme getirmektedir. Weber, bu sorulardan özellikle ekonomik devrimle birlikte dini devrimin de gerçekleştirmesi nasıl açıklanması gerektiği üzerinde durmuştur. Buna cevap olarak Katolik kilisesi inançsız kişileri cezalandırma tutumu sergilerken, on beşinci yüzyıla gelindiğinde ekonomik anlamda refaha sahip ülkelerin inançsız insanlara karşı da hoşgörülü olmayı benimsemesini örnek vermiştir. Kapitalizm ve demokrasi

kavramları benzer kavramlara değer verirler. Bu kavramlardan bazıları özel mülkiyet, kişisel çıkarlardır (Kurun, 2016: 72; Kuşat, 2011: 127; Weber, 1999: 29-31).

Ekonomik gelişmişliğin sağlanmasında demokrasinin etkisinin ne olduğu uzun zamandır tartışılmaktadır. On dokuzuncu yüzyıldan beri bu konu sosyal bilimciler tarafından ele alınmaktadır ve bu yüzyıldan itibaren demokrasi ekonomik kalkınmanın bir koşulu olarak kabul edilmiştir. Özellikle günümüzde konunun tartışılabilirliğinde artış gözlenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın siyaset bilimcilerine göre yaşanan kapitalist gelişme ile birlikte devletlerde demokrasi de yaşanmaya başlayacaktı. Aynı şekilde ekonomist Seymour Lipset de demokrasinin ve ekonomik gelişmişliğin bağlantılı olduğunu ve ekonomik gelişmenin zamanla demokrasi meydana getireceğini savunmaktadır. Lipset'in bu düşüncesi literatüre "Lipset Hipotezi" olarak geçmiştir (Acaravcı ve Bozkurt, 2015: 120; Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 66; Doğan, 2005: 1; Kuşat, 2011: 130-131).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomi ve demokrasi arasında bir ilişki olduğu düşünürler tarafından yeniden ortaya konmuştur. Savaşın yaşandığı yıllar boyunca siyaset bilimciler için çözülmesi gereken ilk sorun iktisadi kalkınmadır. Demokrasi iktisadi kalkınmaya göre ikinci planda kalmaktadır. Lipset'e göre demokrasinin yerleşmesi için öncelikle iktisadi bir kalkınma gereklidir. Demokrasinin varlığı ancak kalkınmanın sağlandığı yerlerde gerçekleşir. Yoksul ülkelerde genellikle demokrasi görülmemektedir. Bu tip ülkeler çoğu zaman diktatörlüklerle yönetilmektedir (Barış ve Erdoğan, 2018: 84; Doğan, 2005: 1-2).

Bu süre zarfı içinde az gelişmiş ülkelere iktisadi yardımlarla liberal ve demokratik politikalar aşılmasına çalışılmıştır. Örneğin bu dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John F. Kennedy Latin Amerika ülkeleri için bu tarz politikaları gündeme getirmiştir (Doğan, 2005: 2).

1980'lerden itibaren demokrasi ekonomik kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak bu durumla birlikte demokrasinin ekonomik kalkınmayı ne şekilde etkileyip etkilemediği yeniden sorgulanmıştır (Acaravcı ve Bozkurt, 2015: 120; Barış ve Erdoğan, 2018: 85; Doğan, 2005: 2).

Demokrasinin varlığı çeşitli yönlerden ekonomik kalkınmayı etkilemektedir. Demokratik koşullar ülkelerde istikrar sağlamaları açısından yaşam koşullarını kolaylaştırmaktadır ve hukukun üstün olması nedeniyle devletler herhangi bir krize girdiğinde bu krizden çıkmak kolaydır. Bu yönüyle demokratik ülkeler yatırım yapmak için daha az risklidirler. Böylece iki kavram bağlantılıdır. Çünkü birinin varlığı diğer kavramı garanti altına almaktadır. Demokratik bir ortamda ekonomik gelişme teşvik edilirken, ekonomik gelişmenin olduğu devletlerde de demokrasi arzulanmaktadır. Amartya Sen'in *Özgürlükle Kalkınma* kitabında belirttiği gibi "iktisadi özgürlük yoksunluğu, siyasal özgürlük yoksunluğunu doğurabilir ya da tam tersi de mümkündür." (Doğan, 2005: 4; Sen, 2004: 23).

Demokrasi kavramını tanımlamak ve Avrupa demokrasilerini anlamlandırmak için kullanılan bir takım kıstaslar vardır. Bunlardan biri Birinci Dünya Savaşı'ndan beri siyasal demokrasinin

aralıksız devam etmesidir. Diğeri ise son yirmi beş yılda demokrasi karşıtı hareketlerin gerçekleşmemesidir. Latin Amerika ile Avrupa ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan kıstasları uygulamak mümkün değildir. Orada uygulanan kıstas Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren şöyle-böyle özgür seçimlerin var olup olmamasıdır. Avrupa'da genellikle istikrarlı demokrasiler ile karşılaşırken aynı durumu Güney Amerika için söylemek pek mümkün değildir. Diğeri bir kıstas demokrasinin istikrarsız ve sorumsuz bir yönetim çıkarmasının engellenmesidir. Bu duruma örnek olarak Faşizm öncesi İtalya verilebilir. Üçüncü neden muhalefetin olmaması durumunda otoritenin artacağı endişesidir. Bütün tek partili devletler bu duruma örnek verilebilir (Lipset, 1986: 25-28).

Demokrasi ile ekonomik kalkınmanın doğrusal bir şekilde ilerlediğini kanıtlamak güçlüğ gösterse de bu duruma pek çok örnek vermek mümkündür. Günümüzde dünyanın en zengin ülkeleri aynı zamanda en demokratik ülkeleridir diyebiliriz. 2002 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından düzenlenen İnsani Gelişim Raporu'na göre dünya üzerindeki ekonomik kalkınma olarak en iyi düzeyde olan 48 ülkeden 42'sinin yönetim biçimi demokrasidir (Doğan, 2005: 3).

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyle ilgili üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki bağdaşma yaklaşımı olarak kabul edilir ve bu yaklaşıma göre demokrasi ekonomik kalkınmanın tamamlayıcısıdır. İkinci yaklaşım çatışma teorisi olarak adlandırılır. Bu yaklaşıma göre ekonomik kalkınma ve demokratik gelişme bir arada yürüyemez. Üçüncü yaklaşım ise şüpheli yaklaşımdır. Bu yaklaşım ise ekonomik kalkınma ve demokrasi arasında bir bağlantının olmadığını savunan yaklaşımdır (Acaravcı ve Bozkurt, 2015: 120; Barış ve Erdoğan, 2018: 86-91; Cevizli, 2013: 36-43).

2.1. Bağdaşma Yaklaşımı

Günümüzde devletlerin esas amacı kalkınmayı sağlamaktır. Yapılan birçok çalışma demokrasi ve ekonominin büyümesinin bağlantılı olduğu sonucuna varmıştır. Demokrasi ekonominin ön koşulu olarak görüldüğünde bir takım haklar belirlemiştir. Bunlar etkin kurumsal yapıların varlığı, politik, sivil ve ekonomik özgürlüğe ulaşmaktır. Demokrasinin yarattığı özgürlük ortamı ekonomik kalkınmanın da önünü açmıştır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 49-53).

Demokrasi kavramı pek çok farklı bilim dalı ile entegre olmuştur. Kalkınma ve demokrasinin ilişkisi de bu ilişkilerden biridir. Demokrasi ve Kalkınma arasındaki ilişkiyi ilk kez Seymour Lipset ele almıştır. Lipset kırk sekiz ülke arasında yaptığı çalışmada ekonomi ve demokrasi arasındaki ilişki incelemiştir. Lipset'in yaptığı araştırma sonucunda vardığı sonuç demokrasi ile ekonominin doğrusal bir ilişki içinde olduğudur (Erbay ve Özden, 2017: 348-349).

Demokrasinin ekonomi ile bağlantılı olduğu hâkim bir yargıdır. Bir toplumun ekonomik durumu ne kadar iyi ise demokrasinin var olma ihtimali o kadar yüksektir. Ekonomik kalkınmanın göstergeleri kişi başına gelir, motorlu araç başına düşen kişi sayısı, doktor başına düşen kişi sayısı ve her bin kişi için mevcut olan radyo telefon ve gazete sayısıdır. Aynı şekilde eğitim seviyesi de

demokrasinin varlığı için önemli sayılan koşullardan birisidir. Liberal politikacı James Bryce'ın Güney Amerika için dediği gibi, “eğitim insanları iyi vatandaş yapmasa bile böyle olmalarını kolaylaştırmaktadır.” Bir kişinin gördüğü eğitimin seviyesi o kişinin demokratik kurumlara yönelimini etkiler ve genelde iki durum doğru orantılıdır (Erbay ve Özden, 2017: 351-352; Lipset, 1986: 29-43).

Birçok çalışmada demokrasi ve ekonominin birbirlerine ihtiyaç duydukları saptanabilir. Demokrasi varlığını pekiştirmesi için ekonomik düzenlemelere ihtiyaç duyacağı gibi ekonomi de varlığını sürdürebilmek için demokrasiden yararlanmaktadır. Çoğu iktisatçı, ülkelerin ekonomik olarak gelişebilmelerinin ancak demokratik koşullarda mümkün olabileceğini söylemektedir. Buna örnek olarak Afrika ülkesi Bostwana gösterilebilir. Liberal demokratik eğilim taşıyan Bostwana'nın ekonomik kalkınması komşularına göre daha iyidir. Ekonominin uluslararası alana açılması ve piyasanın rolünün artması demokratikleşmenin ekonomik reformlarla ilişki kurmasına örnektir. Bazen de ekonomik liberalleşme demokrasi üzerinde etkilidir (Cevizli, 2013: 66; Doğan, 2005: 4; Persson ve Tabellini, 2006: 4).

İsveçli ekonomist Torsten Persson demokratik altyapının ekonomik kalkınmayı sağlayacağı görüşündedir. Persson'ın İtalyan ekonomist Guido Tabellini ile gerçekleştirdiği araştırmada genellikle demokratik ülkelerin aynı zamanda zengin ülkeler olduğu sonucuna varmışlardır. Ulaştıkları örneklerde demokrasi durumu gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin ciddi biçimde zayıf olduğunu görülmektedir (Doğan, 2005: 5; Persson ve Tabellini, 2006: 1).

Persson ve Tabellini'nin yaptıkları araştırma, yüz elli ülkede yıllık olarak yapılan bir gözlemdir ve 1960 ile 2000 yılları arasında değişen yüz yirmi rejimi içermektedir. Ayrıca araştırmanın bir bölümünde 1800'lü yıllarda uygulanan rejimlere de bakılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda varılan sonuç ekonomik gelişmesi yüksek olan ülkelerin daha demokratik, ekonomik gelişmişliği düşük olan ülkelerin ise daha az demokratik olduğudur (Persson ve Tabellini, 2006: 2).

İstikrarlı demokrasi koşulları genellikle Kuzey Batı Avrupa, Amerika ve Avustralya'nın İngilizce konuşan ülkelerinde görülür. Kapitalist ekonominin büyümesi beraberinde Protestan bir toplumda gelişme fırsatı bulmuş demokrasi için en gerekli olan koşullardan biri olan şehirli sınıfları yaratmıştır. Protestanlığın hoşgörülü olma vurgusu ekonomik kalkınmayı sağlamış ve böylece demokrasi değerlerinin artmasına yardım etmiştir. 1949 yılında yapılan bir çalışmada yılda kişi başına 500 dolardan fazla gelir düşen Yeni Zelanda, İsviçre, İsveç, Birleşik Krallık, Danimarka, Avustralya, Norveç, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'da demokrasi hakimdir (Lipset, 1986: 43-54).

Amerikalı ekonomist Burton Abrams ve Kenneth Lewis doksan ülke üzerinde yaptığı araştırmada demokrasi ve ekonomi arasındaki gelişmenin doğru orantılı, demokraside yaşanan ilerlemenin ekonomiye yansıdığını saptamışlardır. Aynı şekilde Ekonomist Jakob De Haan da demokrasi ve ekonomi arasında güçlü bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Fransız yazar Bernard Minier

de doksan altı ülke arasında gerçekleştirdiği çalışmada demokratik ülkelerin daha kolay gerçekleşeceğinden bahseder (Hayaloğlu, 2015: 21).

Demokrasi ve ekonomi arasındaki ilişkinin deneysel olarak araştırılması 1990'lı yıllara rastlamaktadır. Freedom House, Uluslararası Ülke Riski Rehberi ve Polity gibi kuruluşlar bu iki kavram arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır. Freedom House Endeksi ile ülkelerin demokratikleşme düzeyleri tespit edilmektedir. Bu kıstaslardan biri politik haklar ve sivil özgürlüklerdir. Freedom House demokratik ülkeleri sınıflandırırken 1'den 7'ye kadar değer verir. 1 ile 2,5 arasındaki ülkeler "özgür", 3 ile 5 arasındaki ülkeler "kısmen özgür", 5,5 ile 7 puan arasındakiler ise "özgür değil" şeklinde tanımlanmıştır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 56-57; Hayaloğlu, 2015: 19).

Robert Dahl ekonominin demokratik ülkelerde yarattığı avantajı üç şekilde sınıflandırmıştır. İlki demokratik ülkelerde eğitime önem verilmesidir. Eğitimin desteklenmesi ülkenin kalkınması açısından önem taşımaktadır. İkincisi demokratik devletler kanunlara uyum konusunda daha başarılıdır. Bu nedenle bağımsız mahkemeler ekonomiye güvence sağlamaktadır. Üçüncüsü, iletişimin rahat olması ekonomik kalkınmanın en önemli koşullarındandır (Erbay ve Özden, 2017: 352).

2.2. Çatışma Teorisi

Demokrasi ve ekonominin varlığının birbirlerinden etkilenmediklerini savunan düşünürler de vardır. Güney Koreli ekonomist Ha Joon Chang ekonomik olarak gelişmiş ülkeler belli başlı demokratik eğilimler taşısa bile bu ülkelerin ciddi oranda demokrasi ile bağdaşmadığını söylemektedir. Ekonomist Ahmet İnsel de Chang gibi kalkınma için demokrasinin önkoşul olmasının her zaman geçerli olmayacağını söylemektedir (Cevizli, 2013: 36-43; Doğan, 2005: 5-6).

Bu düşünülere göre otorite gösteren istikrarlı rejimler ekonomik kalkınmada daha yararlı olabilirler. Buna örnek olarak Singapur gösterilebilir. Demokrasi ülkelerin gevşek olmasına neden olabilir. Asya'daki ülkelerin gelişmişlikleri bu düşünceyi savunanların ele aldıkları örneklerdendir. Asya ülkeleri ekonomik gelişmişliklerini sağlamaya çalıştıklarında demokratik nitelikler taşımaktan uzaktadı (Doğan, 2005: 7).

Nobel Ödüllü iktisatçı Robert Barro da 1994 yılında yüz ülkede yaptığı ekonomi ve demokrasinin birbirlerine olan etkisini incelediği araştırmasında ekonomik kalkınmanın demokrasi üzerinde ciddi bir etki yaratmadığını tespit etmiştir. Aynı şekilde Kanadalı ekonomist John F. Helliwell de yüz yirmi beş ülke üzerinde gerçekleştirdiği incelemesinde ekonomik kalkınmanın demokrasiye ciddi etki yaratmadığı bilgisine ulaşmıştır (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 68; Hayaloğlu, 2015: 19).

2.3. Şüpheli Yaklaşım

Şüpheli yaklaşıma göre demokrasi ve ekonomik kalkınma birbirlerini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilir, fakat bunu tespit etmek kolay değildir. Bu saptamanın zor olmasının nedeni demokrasinin kavranmasının zorluğudur. Demokrasiyi tanımlamak için kullanılan kavramlar her toplum için doğru göstergeler oluşturmayabilir. Buradaki en önemli durum demokrasinin nasıl kavranması gerektiğidir.

Demokrasinin kavranmasının net olmaması ve demokratik koşulların ülkeden ülkeye değişiklik göstermesinin demokrasi ile ekonomi arasındaki ilişkinin tespit edilmesini zorlaştırdığı söylenebilir (Doğan, 2005: 5).

Demokrasinin kavranmasının zorluğu dışında şüpheli yaklaşıma neden olan bir başka düşünce ise demokrasi ile ekonomik gelişmenin iki alakasız durum olduğudur. Birçok demokratik ülkede ekonomik koşulların iyi olduğundan ya da tam tersinden söz edilebilir. Ancak bu durum demokratik olmayan ülkelerde ekonominin gelişmediği anlamına gelmez. Demokrasisi gelişmemiş pek çok ülkeler de ekonomik kalkınmayı sağlayabilirler (Doğan, 2005: 7).

Sonuç

Ekonomist Seymour Lipset, *Siyasal İnsan* adlı kitabında demokrasinin bir ülkede hangi koşullar altında var olabileceğini incelemiştir. Bu koşulların en önemlilerinden biri ekonomik kalkınmanın sağlanmış olmasıdır. Lipset ekonomik kalkınmanın demokrasinin ortaya çıkmasında büyük bir payı olduğunu söyleyen ilk düşünürdür.

Lipset'i doğrular bir şekilde geçmişte Avrupa'daki ekonomik durumu iyi olan devletlere bakarsak birçoğunda özgürlük ortamının gelişmiş olduğu sonucuna varabiliriz. Marx Weber *Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı* adlı kitabında Protestanlığın getirdiği özgürlük ortamının ekonomik kalkınmayı etkilediği üzerinde durmuştur.

Ekonomi ve demokrasi arasında karşılıklı bir şekilde birbirlerini geliştiren ikili bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Bu tutumu benimseyenler “bağdaşma yaklaşımı” adı altında birleşmektedirler.

Ancak bu konuya karşı olan düşünürlerde vardır. “Çatışmacı yaklaşım” grubuna giren düşünürlere göre ekonominin gerçekleşmesinin tek koşulu demokrasi rejimi değildir. Singapur örneğinde görüleceği gibi demokrasisi gelişmeyen bir ülke ekonomik olarak kalkınmayı sağlayabilmektedir.

Diğer bir yaklaşım ise “şüpheli yaklaşım”dır. Bu yaklaşım iki kavramın arasındaki ilişkinin tespitinin zor olması sebebi ile bir genelleme yapmanın doğru olmadığını savunur.

Özetle Lipset'in yaklaşımından yola çıkarak ekonomi ile demokrasi arasında bir bağ kurmak mümkündür. Günümüzde ekonomik anlamda kalkınma sağlayan çoğu ülkenin demokrasi rejimi ile

yönetildiği söylenebilir. Bunun tersi örneklerini de görmek mümkün olsa da demokrasinin getirdiği özgürlük ortamının ekonomiyi olumlu şekilde etkilediği kabul edilebilir.

Kaynakça

- Acaravcı, A. ve Bozkurt, C. (2015). “MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4).
- Barış, S. ve Erdoğan, M. (2018). “21. Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi”, *Vizyoner Dergisi*, 9(20).
- Cevizli, İ. (2013). *Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çukurçayır, S. ve Tezcan, K. (2011). “Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 6(2).
- Doğan, A. (2005). “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25.
- Erbay, R. ve Özden, M. (2017). “Demokrasi Ekonomik Kalkınmanın Ön Koşulu Mudur?”, *Social Science Research Journal*, 6(4).
- Hayaloğlu, P. (2015). “MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilenmektedir?”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1).
- Kurun, İ. (2016). *Siyasi İlahiyat: Liberalizmin Teolojik Kökenleri*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Kuşat, N. (2011). “Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 18(1).
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasal İnsan*. İstanbul: Teori Yayınları.
- Ökten, Ş. (2007). “Gelişme ve Demokrasi: Kalkınmayla Demokratikleşme ya da Kalkınmanın Demokratikleştirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2).
- Persson, T. ve Tabellini, G. (2006). “Democracy and Development: The Devil in the Details”.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Birinci baskı). (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

POZİTİVİZMİN EPİSTEMOLOJİK TEMELİ VE AVRUPAMERKEZCİ SOSYOLOJİK BİLGİNİN SINIRLARI

THE EPISTEMOLOGICAL BASIS OF POSITIVISM AND THE LIMITATIONS OF EUROCENTRIC SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE

Uğur Berk KALELİOĞLU¹

Öz

19 ncu yüzyıl Fransız doğa bilimci ve filozof Auguste Comte tarafından sistemleştirilen pozitivizm veya olguculuk, kökleri Platon'a dayanan, bilgiyi gözlem ve deney ile kısırlaştıran bir yapı ihtiva etmektedir. Descartes'in kurguladığı beden-zihin düalizmi ve Kartezyen gelenek adı verilen ikinci ve nedensel bir metodoloji, Batılı bilgi ve bilim anlayışının temelini oluşturmuştur. Bacon da insanoğlunun doğayı anlaması ve ona hükmetmesinin yalnızca doğayı gözlemleyerek ve deney yaparak gerçekleşebileceği fikri ile Descartesci bilim anlayışının ampirik zeminini vücuda getirmiştir. Comte tarafından sosyal bilimlere ikame edilen bu metodoloji, kesin olarak gözlemlenebilecek olan bilginin, fonksiyonel olmayan felsefi, metafiziki ve spekülative bilgi karşısında bir zaferi olarak görülerek, sosyolojik bilginin yalnızca Batı² toplumlarının pozitif tetkiki ve bilahare bu bilginin evrenselleştirilmesi ile edinilebileceği yönünde yanlış ve paradoksal bir mantığı doğurmuştur. Bu çalışmanın amacı, bilgi-bilimsel alanda oluşturulan bu suni hiyerarşi ve epistemik anlayışın, Batı'nın doğa bilimlerin yanında sosyal bilimlerde de öncü olma isteğine dayanan politik bir gaye içerdiğini ortaya koymak ve 19 ncu yüzyıl ideolojisi olan pozitivizmin Avrupa dışı sosyolojik muhayyilenin kurgusunda ortaya çıkardığı yetersizlikleri belirtmektir. Araştırma, ikinci el kaynaklara dayalı kuramsal (teorik) araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: *pozitivizm, epistemoloji, Avrupamerkezci bilgi*

Jel Kodlar: Z

Abstract

Systematized by 19th century French naturalist and philosopher Auguste Comte; positivism, roots of which go back to Plato and Aristotle, consist of a structure that sterilizes knowledge with observation and experiment. Body-mind dualism, which was built by Descartes, and a second and causal methodology called the Cartesian tradition, have been the bases of Western knowledge and science comprehension. With the idea that humankind's comprehension and domination of nature can only be realized by observing the nature and experimenting, Bacon embodied the empirical ground for Cartesian science comprehension. This methodology, which was introduced to social sciences by Comte, was seen as a victory of knowledge that can be certainly observed against non-functional philosophy, metaphysics and speculative information, and generated a wrong and paradoxical logic in the direction that sociological knowledge can only be obtained by the positivist examination of Western societies

¹ Siegen Üniversitesi, Felsefe Fakültesi Siyaset Bilimi ve Sosyoloji Doktora Öğr., 0000-0001-5127-8756, kaleliberk@gmail.com

² Makalede belirtilen "Batı" bir coğrafi terim değil, Batı Medeniyeti'ne tabi milletlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Rusya ve Avusturya coğrafi olarak farklı kıtalarda yer almakta fakat tümü Batı Medeniyeti'ne mensup bulunmaktadır. Dolayısıyla Batı kavramı büyük bir bölümünü iktisadi ilişkilerin oluşturduğu, siyasi, sosyal, kültürel, vb. değerler sistemi bütünüdür.

and subsequently universalizing this knowledge. The purpose of this study is to reveal that this artificial hierarchical and epistemic understanding, which was formed in the epistemology field, contains a political purpose that is based on the West's wish to be prominent in social sciences, alongside natural sciences; and to indicate the inadequacies brought forth by positivism, which is a 19th century ideology, in the construction of non-European sociological imagination. The research is a theoretical analysis, based on secondary sources.

Keywords: *positivism, epistemology, Eurocentric knowledge*

Jel Codes : Z

I.GİRİŞ

Pozitivizm, duyu organları ile ulaşılan bilginin tek geçerli bilgi olduğu kabulüne dayanan bir felsefi yaklaşımdır. Doğa bilimsel tecrübelerin sistematik bir hale getirilmesi, elde edilen sonuçların başka araştırmacılar tarafından da doğrulanabilmesi ve tekrar edilebilmesi üzerine kurgulanmıştır. Bu yaklaşım, gözlem ve deneyin dışından olan hiçbir doğüstü ve soyut kuvveti bilgi kaynağı olarak kabul etmemektedir. Pozitivizm, Auguste Comte'un metafiziki bilgiyi reddi ve gerçek bilginin yalnızca bilimsel bilgi olduğunu iddia etmesi ile 19 ncu yüzyılın hâkim felsefi ve bilimsel paradigmasını oluşturmuştur. Bu paradigma 20'nci yüzyılda da Viyana Çevresi ile kuvvetlenmiş ve egemen bilimsel metot olarak yerini muhafaza etmiştir. Pozitivizm, modern bilimlerin temelini atan düşünürlerin teorileri üzerinde kurgulanmıştır. Her türlü sosyal olgunun rakamlar ve istatistikle ifade edilebileceği iddiası ile Galileo'nin matematiksel dünyası, bilginin yalnızca gözlem ve deney sonrası aposteriori olarak elde edilebileceği düşüncesi ile Bacon'un ampirizmi ve algılanabilir ve algılanamaz alem ayırımı ve bilimin konusunun yalnızca algılanabilir meta üzerinde yapılacak gözlem olduğu iddiası ile de Descartes'in Kartezyen düalizmini üzerine inşa edilmiştir.

II.POZİTİVİZMİN EPİSTEMOLOJİK KÖKENİ

i. Gelileo-Doğanın Dili: Matematik

Pozitivizmin önemli bir sacayağını teşkil eden bilgi-bilimsel köken 16'ncı yüzyıl filozofu Galileo Galilei'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Astronomi ile ilgilenen ve Ay ve Yıldızlar üzerinde sistematik gözlemler yapan Galileo, kendi çağının öncesi olan Aristoteles ve Kilise Astronomisine karşı çıkmaktaydı (Topdemir, 1997). Galileo öncesi astronomi algılayışı, Aristoteles ve Batlamyus sistemleri doğrultusunda; Ay üstü ve Ay altı alem şeklinde metafizik bir uzay tasavvurunu oluştururken, Galileo ile bu anlayış yerini monist bir evren tasavvuruna bırakmıştır (Günay, 2003). Ay üstü olarak tabir edilen metafiziki oluşum, kusursuz olarak görülmekte ve kendine ait yasalar çerçevesinde işlediği düşünülmekte idi. Galileo ile, Ay üstü ve Ay altı diye tabir edilen ve yeryüzü ile uzayın farklı kanunlar ve matematik yasalar ile işlediği görüşü terkedilerek, her yerde ve her zaman geçerli olan evrensel bir matematik tasavvuru oluşturulmuştur (Günay, 2003). Bu yeni tasavvur evrenin yeryüzü ile tamamen özdeş olduğu ve rasyonel bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Aynı dönemde Kopernik ve Kepler gibi düşünürlerin gözlemleri neticesinde evrenin kendisi için oluştuğu ve işlediği bir insan anlayışı yerine, var olan yasalar çerçevesinde hareket eden deterministik bir görüş

hâkim olmuştur (Özlem, 2013). Bu, önemli bir paradigma değişikliğini beraberinde getirerek, evrenin niteliğinden ziyade niceliğine önemi arttırmış ve doğanın sayılarla ifadesini ortaya çıkarmıştır.

ii. Bacon-Deneyin Önemi

Modern bilimlerin babası olarak tanımlanan 17'nci yüzyıl İngiliz filozof Francis Bacon, 16'ncı yüzyıl Kopernik'in Heliocentric (güneş merkezli evren) teorisinin yarattığı bilimsel başarı ortamında kendisini göstermiştir (Çalık ve Çınar, 2009). Kendi zamanına kadar olan uğraşların, kamu yararını göz ardı eden vasıfsız tartışmalar olduğunu iddia etmiştir. Bacon, en önemli eseri olan 1620'de yazdığı "Novum Organum" ile modern bilimlerin temelini kurmuştur (Aksoy, 2013). Öncelikle bütün bilginin yalnızca deneye dayanması gerektiği fikrini ileri sürmüş, insanoğlunun doğa karşısında yorumcu olduğunu, doğayı sadece gözlemlemesi gerektiğini iddia etmiştir. Gözlemin ötesinde hiçbir bilginin edinilemeyeceğini vurgulamış ve Deneyciliği (Ampirizmi) bilgiyi temellleyen tek unsur olarak belirlemiştir (Kurtyılmaz, 2018). "Bacon'ın yöntem önerisi tümevarımın işleyişinde farklılaşır. O, tümevarımın Aristoteles'in yönteminde de mevcut olduğunun farkındadır ve bu anlamda yeni bir keşifte bulunmamaktadır. Gerçeği (tabiatın kurallarını) araştırmanın ve keşfetmenin iki yolundan bahsederken, duyulardan ve tikellerden yola çıkarak en genel aksiyomlara doğru hızla ilerleyen ve tartışılmaz gerçeklik sanılan en genel aksiyomlardan ilerleyerek de aradaki aksiyomları keşfeden ilk yolun (Aristoteles'in yolunun) o güne dek kullanılan yol olduğunu ifade eder. Eğer tabiat, yalnızca tabiatın kurallarına uyularak kontrol altına alınabiliyorsa ve mevcut durum tabiat karşısında insanlığın acziyetiyse, yürünen yol yanlış demektir. Henüz denenmemiş olan "yeni" yol ise, duyulardan ve tikellerden başlayarak en genel aksiyomlara yükselene kadar aralıksız ve derece derece artarak kendi aksiyomlarını kuran yoldur."³

iii. Descartes-Kartezyen Gelenek

Klasik felsefenin önemli sorunları Platon'un bilgi-bilimsel sorguları ile başlamaktadır. Platon bilgi ile şahsi düşünce (opinion/belief) arasında bir ayırım yapılması gerektiğini bildirmiş ve bu ayırım için belirli kıstaslar bulmak için çabalamıştır. Bilginin her zaman ve her yerde geçerli ve doğru olması gerektiği, düşüncenin ise kişinin bakış açısına (perspective) göre değişebilen bir şey olduğu iddiasını ortaya atmıştır (Turner, 1997). Bu ayırım, pozitivizmin en önemli sacayağını oluşturacak olan Kartezyen düşüncenin de temelini teşkil etmiştir. 17'nci yüzyıl filozofu Rene Descartes aştığı zihin-beden ikilemi ile modern felsefenin ve modern bilimlerin kurucusu kabul edilmektedir. Descartes'dan önce beden yani madde ile zihnin ayrılmaz bir yapı oluşturduğu şeklinde monist bir yaklaşım hakimken, bu görüş Kartezyen düalizmi ile aşılmıştır (Garza, 2004). Olabilecek en aşırı kuşku ile yola çıkan ve "ben" in bilgiyi temellleyen ilk kavram olduğu sonucuna ulaşan Descartes, zihnin müdahalesinden bağımsız bir maddesel dünya tasavvuru kurar. Buna göre doğadaki madde ve bu maddelerin mekanik hareketleri doğanın bizatihi kendi yasaları ile yönetilir ve bu hareket yalnızca zihinden hareketle bilinebilir. Bu, zihnin dışında bir gerçeklik olduğu düşüncesini oluşturur

³ ANLI, Ö. F. "Yöntemini Arayan Düşünce: Francis Bacon". <https://www.bilimveutopya.com.tr/yontemini-arayan-dusunce-francis-bacon>

(Dagognet, 2013). Dolayısıyla, beden zihinden bağımsızdır. Kurguladığı bu düalizm ile Descartes, modern bilim anlayışının temelini oluşturmuş, bu anlayışın da temelini Kartezyen gelenek adını verdiği ikici ve nedensel bir metodolojiyi oturtmuştur. Aynı dönemde İngiliz filozof Francis Bacon ise, bilginin tümdengelim (deductive) ile değil tümevarım (inductive) yöntemi ile elde edilebileceğini, insanoğlunun doğayı anlaması ve ona hükmetmesinin yalnızca doğayı gözlemleyerek ve deney yaparak gerçekleşebileceği fikri ile Descartes'in bilim anlayışının ampirik zeminini oluşturmuştur (Akın, 2008). “Descartes ve Bacon ile atılan modern bilimlerin felsefi temeli, Locke, Hume ve Comte üzerinden, Mach'a uzanan bir pozitivist gelenektir” (Akın, 2008:106).

III. AVRUPAMERKEZCİ SOSYOLOJİK BİLGİNİN SINIRLARI

Felsefe ile sosyal bilimler arasında başlarda sıkı bir bağ olsa bile, bu durum zamanla değişmiş, felsefenin a priorik iddiaları modern bilimin gerektirdiği ampirizmle ile çakışmıştır. Deneye tabi tutulamayan a priorik ve bilahare bütün felsefi argümanların sosyal bilimlerle metodolojik anlamda bağdaşamayacağı kanısına varılmıştır. Başlarda ikisinin de farklı birer alana tekabül ettiği düşünülmüş ve felsefe ile sosyal bilimler arasında bir mukabeleye girilmemiş olsa da daha sonraları felsefenin teolojiyle iç içe olduğu, ampirik bilgi için hiçbir pragmatik sonuç vermeyeceği kanaatine varılmıştır (Özlem, 2014). Bu anlayış kesin olarak gözlemlenebilecek olan bilginin, fonksiyonel olmayan felsefi bilgi karşısında bir zaferi olarak görülerek, suni bir hiyerarşi meydana getirmiştir. Bu hiyerarşiye göre kesin olan bilgi bilimdir, diğer bilgiler ise bilimsel olmayan farazi bilgilerdir. Bu hiyerarşi 19 ncü yüzyıl Aydınlanma Çağı ile de kesin olarak tescillenmiştir. Modern bilimler bu epistemolojik yapı üzerine inşa edilmiştir. Alman sosyal bilimler ekolünde durum biraz daha farklı olsa da Avrupa'da yaygın bilim anlayışı bu düşünce üzerine kurulmuştur.

Sosyoloji'nin de içerisinde bulunduğu sosyal bilimler, dünyevi bilginin deney yolu ile kavranmasını esas alarak şekillenmiştir. Gerçeklik hakkında “gerçek ve doğrulanabilir” bilgiye ulaşmayı amaçlamış sistemli bir çabayı ifade etmektedir (Özlem, 2014). Başlarda monist yani tekçi denilen, geçmiş ile geleceğin bütün olarak ele alındığı Newton'cu dünya görüşü egemenken, bu görüş zamanla kendini, maddiyat ile maneviyat arasına bir çizgi çizen görüşe bırakmıştır. Doğayla insan, fiziksel ile ruhani, maddesel olan ile akıl arasında bir ayırım bulunduğu görüşü Kartezyen düalizm ile yerleşmiştir. Comte ve Mill tarafından 19'ncü yüzyılda akademik anlamda sistemleştirilen pozitivist görüş, kurulan yeni sosyal bilimlerin siyasi endişelere ne ölçüde cevap vereceği konusunda Comte tarafından bizzat değerlendirilmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra hâkim olan anarşik düzeni derhal değiştirmek, ülkeyi sistematik yolsuzluktan kurtarmak ve sosyal buhranlara çare olmaktır. Araştırma nesnelere çok farklı mahiyetlerde tezahür ettiği gerçeği görülmüş ve sosyal bilimlerin farklı disiplinlere bölünme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Özlem, 2014).

Bacon ve Descartes ile temeli atılan ve hemen hemen 3 asıra yakın bilimselliğin tanımını yapan evrenselci paradigma, son dönem itibari ile büyük bir sarsıntı yaşamaktadır. Yeni Çağa tümüyle hâkim olmuş Avrupa-merkezci, evrenselci, pozitivist sosyal bilim anlayışı yerini kültürler-arasılık,

görecelik ve tekilciliğe bırakmaktadır. Evrenselci sosyal bilim, pozitivist tahakküm ile sosyal bilimlerde yanlış sonuçlar elde etmekle kalmamakta, dayattığı tek ve Avrupa merkezli paradigma ile birçok akıbetlere sebep olmaktadır (Bölükbaşı, 2015). Örneğin birçok düşünür, köktenci dini grupların, fanatikleşmenin ve faşist tutumların Avrupa-merkezli bilim anlayışının dolaylı bir sonucu olarak görmektedirler. Batı değerlerinin bilimselin en sonu olarak kabulü, bunun da ahlaki, siyasi, sosyal vs. her yönlü uzantıları farklı kültürlerden tepkileri beraberinde getirmektedir. Prof.Dr. Doğan Özlem bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

*“Ne var ki bilgi alanında evrenseli arama serüveni kadar toplumsal/hukuksal/siyasal alana da evrenseli sokma çabaları, insanlık tarihi içinden bakıldığında doğruyu bulma aşkına ve tüm insanlığın yararı gözetilerek sürdürülmüş olsalar ve bu yüzden saygıdeğer bulunsalar bile, beklenenin tersine düşünce ve eylemde farklılaşmanın, hizipleşmenin ve çatışmanın en etkili güdümlenici olmuştur. Tuhaf olan şudur ki tüm insanları ve toplumları, aralarındaki farklılıkları aşarak bir evrensel toplum düzeni içinde birleştirme yolundaki evrenselci çabalar, tam tersine farklılaşmanın, hizipleşmenin ve cepheleşmenin bizzat kaynağı olmuştur. Çünkü biraz önce de değindiğim gibi tüm insanlar ve tüm toplumlar için bilgide kanıtlanmış ve ahlak, hukuk ve siyasette üzerinde herkesin uzlaştığı bir evrensel düşünce, ilke, kural olmadığından evrensellik daima bazılarının görüş, eğilim ve inançları doğrultusunda savunulan ve savunulmakla kalmayıp kendisine içtenlikle inananların yine içtenlikle dayattıkları bir şey olmaktan kurtulamamıştır ve daha önemlisi bu dayatma, başka bazılarının görüş, eğilim ve inançları doğrultusunda aynı konuda başka evrensellerin dayatılmasına yol açmıştır ki bu karşılıklı dayatmalar bilgide, ahlakta ve siyasette uzlaşmazlık ve çatışmanın tam da bu nedenle kaynağı olmuştur”.*⁴

Avrupamerkezci pozitivist evrenselliğin diğer bir handikapı olgusal olmayan soyutlukların da genel-geçerlik iddiasıdır. Bireylerin belirli teşviklerle eyledikleri fiilleri istatistiksel dile indirgeyerek, çok yönlü ve kapsamlı bilinçli eylemleri numaralara indirgemektedir. Örneğin, “güzellik” gibi bir kavram, numaralar ile istatistiki olarak ölçülebilmekte, kantitatif bir analiz yapılabilir. Bu ise gerçeği yansıtmayan, yüzeysel benzerliklere odaklanan bir uğraşı temsil etmektedir.

i. Pozitivist Sosyolojide Nesnellik (Objektiflik)

Sosyal bilimsel herhangi bir araştırmacının “bilimsel” kimlik kazanabilmesi, bilimsel cemaatler tarafından kayda değer görülebilmesi için en önemli şart, araştırmacının gözlem ve analiz süresince bütün değerlerinden bağımsız olabilmesidir (Nedir, 2011). Bu, bütün sosyal bilimciler tarafından ulaşılmaması arzu edilen yegâne tutumdur. Pozitivist sosyoloji, objektiflik üzerinde önemle durmakta ve araştırmacının bu tutuma erişebileceğini iddia etmektedir. Yani pozitivistliğe göre, bir sosyal bilimci

⁴ ÖZLEM, D. (2013). “Batılı bilgi, pozitivistizm ve felsefe çerçevesinde Avrupamerkezci tarih anlayışının temelleri”. İnsan & Toplum, 3(6), 7-24.

toplumsal hayatta var olan olguları kendi değer yargularından bağımsız bir şekilde keşfedebilmekte ve üzerinde çalışabilmektedir (Hart, 1957). Doğa kanunlarını referans alarak işe başlayan pozitivizm, sosyal hayattaki objeleri, doğada bulunan objelerle özdeşleştirmektedir (Fırat, 2006). Bu da önceki bölümde belirtildiği gibi objenin insan bilincinden, yani sujeden bağımsız olduğu fikri ile Descartesçi Kartezyen'e dayanmaktadır. Doğa bilimleri için bu prensip, en geçerli yaklaşım olarak belirmiş, araştırmacının araştırmasına yöneliminde herhangi bir sorun ihtiva etmemiştir. Bugün fen bilimleri için, objenin sujeden bağımsız olup olmadığı yönündeki bir tartışma, araştırmanın muhteviyatını değiştirmemektedir (Ryan, 2006). Örneğin, suyun 100 derecede kaynadığını gözlemleyen bir doğa bilimcinin suya, kaynamaya veya sürece ilişkin sahip olduğu ideolojik önyargı veya değerler, suyun kaynama derecesini değiştirmemektedir. Dolayısıyla doğa bilimleri için, madde yani obje üzerine inşa edilen bilgi, sujeden bağımsızdır. Fakat bu konu, sosyal bilimler açısından geçerli olmamaktadır. Sosyal bilimler için bilgi, insan müdahalesinden bağımsız bir şekilde doğada bulunan bir oluşum değil, bizzatı sujenin (öznenin) objeyle girdiği münasebet sonucu ortaya çıkan bir yapıdır (Adorno ve Adey, 1976). Fakat pozitivist sosyoloji, obje-suje arası kurulan bu gerçekliği göz ardı etmiş, araştırmacının her türlü sosyolojik kavrama da doğa bilimlerindeki objeler gibi bakılması gerektiğini iddia etmiştir (Ballıkaya, 2015).

Doğada bulunan herhangi bir madde, demir, taş, su, hava, insan bilincinden bağımsız, bir obje şeklinde bulunabilmekte, fakat aile, din, evlilik, suç gibi sosyal olgular insan münasebetlerinin olmadığı koşullarda var olamayacağı için obje konumunda olamamaktadır. Dolayısıyla, doğa bilimlerinde intifa edilen obje algısının, sosyal bilimlere ikamesi mümkün olmamaktadır. Pozitivizm bunu mümkün kıldığını iddia ederek, sosyolojik kavramların oluşturulduğu kültürel, tarihsel, ekonomik, politik, vs. gibi birçok süreci görmezden gelmekte, çok yönlü karmaşık sosyal terim ve hadiseleri basit bir doğa bilimsel obje kavramına indirgemektedir (Kramer, 2006). Sosyal bilimsel kavramların tamamı insan yaratıcılığının bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Fertlerin zihinlerinden bağımsız değil, bizzat özneler arası kurulan etkileşim ve uzlaşımların bir sonucudur (Varel, 2017). Dolayısıyla bu kavramların hepsi anlam yüklü birer simgeyi ifade etmektedir. Bu ise dünyada var olan bütün kültürler için farklı anlamlar ihtiva eden simgeler demektir. Her bir simge, var olduğu kültür süzgecinden geçerek kurulmuştur. Pozitivist sosyolojinin iddiası ise bu anlam yüklü kavramların araştırmacının karşısına nötr bir şekilde çıktığı yönündedir ki bu iddia, kavramların evrimleştiği yoğun tarihsel süreci göz ardı etmek demektir (Varel, 2017). Ayrıca bu iddia, aile, toplum, devlet gibi sosyolojik kavramların, farklı tarihsel ve kültürel koşullarda farklı anlamlar ihtiva edeceği gerçeğini göz ardı etmekte ve her koşul ve zamanda geçerli olan mutlak-evrensel kavramlara ulaşıldığı anlamına gelmektedir (Nonaka ve Peltokorpi, 2006).

ii. Pozitivist Sosyolojik Kavram

Sosyolojik manada kavram veya konsept, içerisinde belirli bir anlam bağlamı barındıran düşünsel öbeklerdir. Sistemik bir gözlem dahilinde kurulmuş, belirlenmiş soyut ve düşünsel

terimlerdir (Freeman, 1992). Konseptler, gözlem ve analiz doğrultusunda bir teorik sonuca ulaşmak için kullanılan araçlardır (Gamst, 1991). Herhangi bir sosyal kurum, hadise veya olguyu açıklamak üzere inşa edilen teoriler, inşa edildiği dönemin değerlerini üzerinde taşır. Bu, teoriyi inşa eden bilim adamının kendi değer yargıları, zihinsel kapasitesi, bilim yapma kabiliyeti, normları, geleneği, adeti, dünyayı anlamlandırış tarzı, vs. gibi kişisel nitelikler tarafından şekillenebileceği gibi, o dönem bilimsel camia tarafından benimsenmiş kolektif değerler bütünü ile de belirlenebilir (Blumer, 1954). Kısaca, oluşturulan her sosyal bilimsel kavram/terim/teori/konsept/olgu, mekâna ve zamana bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bunu kısaca “Aile” kavramı/kurumu üzerinden şöyle açıklayabiliriz. Aile, bilindiği gibi en küçük/temel toplumsal kurumdur. En eski sosyal birimlerden biri kabul edilen aile, insanlığın ilkçağlardan itibaren tecrübe ettiği bir olgudur. Fakat, ilkçağlardan bugünlere aile anlayışında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Orta Çağ’da “Aile” kavramı başkalaşmış iken, modern dönemlerde çok daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Endüstrileşme ile gelen yeni aile tipleri, bireyci çekirdek aileler ortaya çıkarmıştır. Post-modern dönemde daha da farklı terimlerle izaha ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla bütün bir tarihi kapsayacak bir “Aile” konsepti oluşturmak veya evrensel bir toplumsal olgu niteliğini taşıyacak bir “Aile” terimi kurgulamak mümkün değildir. Sadece Feodalizm, Modernizm, Post-Modernizm gibi büyük dönemsel evreler için değil, aynı dönemde var olan, aynı toplum içerisindeki birliktelikleri nitelemek için bile belirli bir “Aile” kavramı kullanmak mümkün değildir. Örneğin, Türkiye’de, İstanbul’daki aile anlayışı ile Erzurum’daki veya Hakkari’deki aile anlayışları birbirinden farklı olacaktır. Bölgesel farklılığın yanında periyodik farklılıklar da gözlenecektir. Örneğin, İstanbul’un belirli bir semtinde yaşayan bir grubun “aile” kavramı ile ne anladığı doğrultusunda bir model oluşturulmuş olsa, bu grubun belirli bir süre sonra değerlerinde ve dünyaya bakışlarında yaşadıkları değişim sonucu, eski model işlevsiz hale gelecektir. Bu konuya yönelik, bütün bir toplumu reprezente (temsil) eden veya Türk toplumunda var olduğu iddia edilen bütün aile tipleri için ayrı bir model oluşturulduğu/oluşturulabileceği iddia edilebilir. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, değişken paradigmlar üzerine inşa edilen sosyolojik konseptlerin farklı dönemler için hakikati yansıtan analizler sağlayamayacağıdır. Bunun dışında her bir öznel durum için ayrı konsept ve teori oluşturmak da mümkün değildir. Bu ikilem veya açmaz genellikle; daha önce inşa edilmiş, yani geleneksel konsept ve teoriler olarak kabul edilebilecek kümelerin, güncel durumu açıklamada yetersiz kalması halinde ortaya çıkmaktadır.

Örneğin; modernleşme ile geniş ailelerin önemini yitirmesi ve anne-baba ve çocuktan oluşan yeni bir aile yapısının oluşumu için “Çekirdek Aile” modeli/konsepti/teorisi kullanılabilir. Bu, dünyada var olan hemen hemen bütün toplumlarda yaşanan endüstrileşme ve modernleşme olgusunun bir getirisi olarak genel bir yargı, her grup için geçerli bir tasvir gibi görülebilir. Fakat bu çok yüzeysel bir evrenselleştirme olup, toplumsal hakikati yansıtmamaktadır.

Dünyada modernleşme ve endüstrileşme sürecini yaşayan ve dolaylı olarak çekirdek aile oluşumu göstermiş bütün bireylerin bu yöndeki algısı ortak mıdır? Hepsinin “aile” konseptine bakışı ortak mıdır? Hepsinin “çekirdek aile” olgusuna atfettiği değerler eşit midir? Anne-baba ve çocuk ile

tariflenen bu teori, kendi içerisinde belirli cinsiyet algısı da barındırmaktadır. Peki bu algılara uymayan bir model, bu teori/konsept kapsamında değerlendirilebilir mi? Örneğin eşcinsel evlilik, tek-ebeveyn aileler, vs. bu teorik çerçeve ile analiz edilebilir mi? Veya komünist Çin ve Sovyet Rusya’da Marksist öğreti doğrultusunda, belirli bir dönem için lağvedilen aile kurumuna karşın, anne-baba ve çocuk olarak aynı mevkide hayatlarına devam eden gruplar için bu genelleme geçerli midir? Her kültür grubu için farklılık ihtiva edecek olan bu konseptler, dil felsefecileri için de önemli bir araştırma konusudur. Yukarıda verilen aile örneği anlaşılmayı kolaylaştırmak için kullanılmış sınırlı ve yüzeysel bir misaldir. Sosyolojik anlamdaki aile örneği gibi sayısız olgu, kültürden kültüre farklılık göstermekte ve bir mukayeseyi engellemektedir. Yine “kar” kelimesi bu konu ile ilgili sık verilen örneklerdendir.

Türkiye’de yaşayan herhangi bir birey için kar, bulutlardaki suyun aşırı soğuk karşısında kristalleşmesi ve yeryüzüne düşmesi şeklinde algılanacaktır. Türkiye’nin kış mevsimine sahip bir coğrafyada bulunmasından dolayı, Türkiye’de yaşayan bireyler hayatlarının bir bölümünde ve bir şekilde kar yağışını tecrübe etmiş olacaklardır. Fakat Antarktika’da, Alaska’da yaşayan bir birey için “kar” çok farklı anlamlara gelecektir. Eskimoların “kar” için 100’den fazla kelimeye sahip olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de kar yağışı ve kar için kullanılabilir terimler (kabaca; ince kar, sulu kar, tipi, vs.) sınırlı iken, Türkiye’de tecrübe edilemeyecek olan çok farklı kar tipleri için Eskimolar farklı terimler kullanmaktadır. Coğrafyanın dil üzerindeki etkisi olarak beliren bu fenomen, sosyal bilimsel açıdan farklı kültürlerin mukayesesini, genelleştirilme ve yasalaştırılmasını engellemektedir. Çünkü her kelime/konsept/terim/olgu/fenomen inşa edildiği epistemik yatınlıklardan soyutlanamaz. Var olduğu bilinen her kültürün söz dağarcığı farklı, o kültürde yaşayan her bir bireyin de var olan söz dağarcığına atfettiği anlam farklıdır. Konsept veya teoriler, var olan ile bilim adamı arasındaki bir etkileşim ile kurulmuş olup, bir durum analizi niteliğindeki “anlık” bilgi kümeleridir. Bu anlık kümelerin genel-geçer kabul edilmesi sosyal bilimsel açıdan sıkıntılar ihtiva etmektedir. Bazı pozitivistler “Olguculuk”u, var olanlar arasında en geçerli epistemoloji olarak benimsediklerinden, bu anlık bilgi kümelerini genelleştirme yoluna kasti olarak girmektedir. Yani belirli bir dönem için inşa edilen teorilerin, o dönemin koşul ve değer yargılarından soyutlanamayacağı gerçeğini belirli bir miktarda kabul etmekte, fakat bilimi, bir “geleceği tahmin etme” aktivitesi olarak gördükleri için, bu handikapı, bir teorinin/olgunun genelleştirilmesi veya yasalaştırılması için bir engel görmemektedirler. Diğer bir ifade ile, bu ekoldeki bilim insanları, bilimi bir öngörme, gerçekleşmesi muhtemel olaylar hakkında tahminde bulunma aktivitesi olarak nitelerler. Pozitivizmi de bu yönde en başarılı metodoloji olarak görürler. Dolayısıyla, bu bilim insanlarına göre, genelleştirilecek veya yasalaştırılacak sosyal olguların, “hakikati ne derecede yansıttığı” birincil önem taşımamaktadır. Toplumsal gidişatı belirleyebilecek fonksiyonel ve pragmatik bilgiler her şeyin üzerindedir. Zamandan tasarruf da bu minvalde etkindir. Yüzeysel olması dolayısı ile pozitivist çıkarımlar, diğer epistemolojilere göre çok daha kısa sürede sonuç verirler.

Pozitivist sosyolojinin başka bir handikapı olarak beliren konu ise “birey” faktörünün azımsanması ve çoğu zaman yok sayılmasıdır. Natüralist öğretinin sosyal bilimlerdeki

tahakkümünün bir neticesi olarak, birey toplumsal bir eyleyiciden çok, var olan yasalar doğrultusunda şekillenen bir varlık olarak görülmektedir (Bryant, 1985). Kurgulanmış ve kolaylıkla manipüle edilen şeklindeki bir birey algısı, bireylerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini görmezden gelmektedir. Bireylerin davranışlarının anlamdan yoksun kabul edilerek yasalar, sebep-sonuç ilişkileri ve tahminlerle açıklanmaya çalışılması büyük bir sıkıntıdır. İnsan davranışları, belirli bir “niyet” içermekte ve farklı anlamları barındırmaktadır. Bu niyetlerin ve anlamların doğa bilimsel yasalarla açıklanması mümkün değildir. “X” eylemi gerçekleştiyse, “Y” eylemi kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir şeklindeki belirlemci ontoloji sosyal bilimler için geçersizdir (Sharrock ve Button, 1991). Bireyler, toplumda var olan vasıfsız fiziki objeler değil, belirli bilgi, arzu, ümit ve idealler ile kuşanmış bilinçli yaratıklardır. Bu kuşanma dolayısıyla, toplumda var olan her bir birey farklı dünya algılarına sahiptirler. Doğada var olan maddelerin aktiviteleri belirli bir zihin tarafından, kasti olarak gerçekleşmediği için, bu maddeleri araştırmak üzere kullanılan sınırlı, sebep-sonuçcu ve determinist metodlar ile bilinçli bir varlık olan insan davranışlarını anlamak mümkün değildir (Schwandt, 1994). Sosyal bilimsel bir çalışmada amaç; pozitivistimin iddia edeceği gibi farklı toplumlarda göze çarpan sıradanlık ve müştereklikleri yasalaştırmak değil, faillerin eylemlerine atfettiği değerleri belirlemek ve anlamaktır. Pozitivist felsefeyi sosyal bilimler ile buluşturan Comte ve takipçisi Durkheim’in, pozitivistimin adeta alamet-i farikası olarak gördüğü özelliği “apolitik” oluşudur. Pozitivistimin, diğer felsefi ve epistemolojik ekollerle karşılaştırıldığında, hiçbir politik önerme beslemediği, her türlü önyargı, ideoloji ve değerden bağımsız olduğu gibi argümanlar, Comte ve Durkheim’in yazılarında önemle vurgulanmıştır. Fakat bu da gerçeği yansıtmamaktadır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; insanlığın başladığı tarihten günümüze kadar ortaya atılan hiçbir fikir, değer bağımsız değildir. Pozitivistimin meydana getirildiği siyasi çevre, kaoslar, devrimler, anarşist akımlar ve hızlı değişmelerin yaşandığı 19 ncu yüzyıl Fransa’sıdır. Devrim sonrası toplumsal istikrarı sağlama, meydana gelmesi muhtemel kontra-devrimleri bertaraf etme, muhalif akımları kontrol altına alma, devrim öncesi arta kalan fikirlerin temizliği, yeni bir aristokrat oluşumu engelleme gayesi için pozitivistim en etkili araç olarak görülmüştür. Bu belirlemede, pozitivist felsefenin kısa zamanda pratik sonuçlar verebiliyor olması ve bilhassa dayandığı katı ontoloji dolayısıyla eleştirileri rahatlıkla bastırabiliyor olması etken olmuştur. Kabaca sırtını doğa bilimlerine yaslayan pozitivist felsefe, sosyal bilimsel anlamda eleştirilmesi pek mümkün olmayan bir hegemonya kurmuştur. Pozitivist çıkarımla yapılan bir toplumsal analiz aksi iddia edilemeyecek bir kuvvete sahip olmuştur, çünkü aksi iddianın ne derece mantıksal ve bilimsel olduğu yine pozitivistim tarafından belirlenmektedir. Pozitivist bir çıkarıma karşı çıkmak ile Arşimet’in kanununa veya Newton’un yerçekimi yasasına karşı çıkmak arasında bir fark görülmemektedir. Çünkü Comte’un da belirttiği gibi bu alan bir “Sosyal Fizik”tir (Vare, 2017:13). Yerçekiminin, insanın varlığı ve müdahalesinden bağımsız olarak var olması gibi toplumda da belirli yasalar ve olgular vardır ve bunlar “doğallaştırma” ve “şeyleştirme” ile tarafsızca gözlemlenecektir iddiası, pozitivistimin kendini tarih, siyaset, değer ve bilim-üstü gören bir epistemoloji olduğunu göstermektedir. Pozitivistimin kendini kurguladığı düşünüş, farklı

epistemolojiler içerisinde kullanışlı bir araç değil, diğerlerini tamamı ile reddederek bizzat bilimin tanımını yapan bir meta-teori ve tasavvurdur. Bu anlayış doğrultusunda kendini tarafsız bir hakem olarak görme meşruiyeti kazanmaktadır ki bu da kendi içerisinde çelişkiler barındıran bir yandır.

Din felsefecisi Prof. Dr. Caner Taslaman'ın "Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı" kitabında önemle durduğu metodoloji-ontoloji sorununu da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Taslaman, modern bilimlerde yapılan büyük bir yanlış ve handikapı vermektedir. Natüralizmin, bilimsel bilgiyi edinme üzerine izleyeceğimiz metodolojik natüralizmi aşarak, varlığın bizzat bilgisini veren bir kaynağa dönüştürülmesini ve dolayısıyla kendisine ait bir ontoloji üretmesini eleştirmiştir. Bu durum pozitivist felsefe için de bizzat geçerlidir. Olguların bize görünüşlerinin haricinde bir bilgiye erişmenin mümkün olmadığını, dolayısıyla böyle bir bilginin bulunmadığını iddia eden pozitivism, metodolojiden ontoloji üretme hatasını yapmaktadır. Pozitivism, düşünce ve zihnin birliği olan idealizmi ve madde-zihin ikilemini yani düalizmi doğrudan reddeder. Gerçekliğin ve bilimin konusunun sadece madde veya gözlemlenebilen olgular üzerinden olması gerektiğini iddia ederek, ruha dair bütün önerme ve çalışmalara reddeder. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Pozitivism, 5 duyu organı ile algılayamadığımız bilgilerin sadece bilimin konusu olmaması gerektiğini iddia etmekle yetinmez, bunların ontolojik olarak da mevcudiyetini reddeder. Örneğin pozitivism; özlem, aşk, sevgi, saygı, merhamet, vicdan, bilinç, korku, vs. gibi kavramları açıklayamaz ve bunları açıklayamadığı için varlıklarını tamamen reddeder. Bunları teolojik veya metafizik safsata olarak değerlendirerek, insanlığın belirli bir aşamaya gelince bunları terk edeceğini iddia eder. Buna "metodolojiden ontoloji üretme yanışı" denir (Taslaman, 2008:115). Metafizik olguları araştırma konusu yapmayan pozitivism, aksi ispata girişilmeden bütün önermeleri apriori olarak reddeder. Çünkü ontolojik olarak kendisine has bir tasavvur inşa eder ve bu tasavvur, gözlem ve deneyi önceler. Bu da bilimsel bilginin "yanışlanabilirlik" ilkesi ile çelişen bir olgudur. Keşfedilemeyecek ve sınırlarını aşan her türlü olguyu reddetmek felsefi bir hata ve dogmatik bir tavidir.

SONUÇ

Pozitivism, kökenleri 3 ncü yüzyıl Antik Yunan düşünürü Sextus Empiricus'a kadar giden bir felsefe akımıdır. Modern bilimlerin gelişimi ile paralellik göstermiş ve Aydınlanma Çağı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Pozitivizmin bilgi-bilimsel temelini, modern felsefenin de kurucuları olan üç büyük düşünür meydana getirmiştir. Pozitivizmi, 19 ncu yüzyılda sistemli bir hale getirerek kurgulayan Auguste Comte; her türlü sosyal olgunun rakamlar ve istatistikle ifade edilebileceği iddiası ile Galileo'nin matematiksel dünyasından, bilginin yalnızca gözlem ve deney sonrası aposteriori olarak elde edilebileceği düşüncesi ile Bacon'un ampirizminden ve algılanabilir ve algılanamaz alem ayırımı ve bilimin konusunun yalnızca algılanabilir meta üzerinde yapılacak gözlem olduğu iddiası ile de Descartes'in Kartezyen düalizminden faydalanmıştır. Modernizm ile yaşam alanı bulan pozitivism 19'ncü ve 20'nci yüzyıllarda hâkim paradigma iken, günümüz itibari ile sosyal bilimlerde etkisini kaybetmiştir. Sürekli bir değişim içerisindeki bireyin, statik bir pozitivist anlayış ile tetkiki mümkün olmamaktadır. Bunun yanında, araştırmacının sosyal olguları, doğada var olan maddeler gibi tarafsız

bir şekilde ele alabileceğini iddia eden pozitivism, bireyin içselleştirdiği değerlerden soyutlanmasının mümkün olmadığı gerçeği ile de hataya düşmektedir. Kuruluşunu Avrupa epistemine borçlu olan pozitivismin, evrensel ve mutlak bilgi ürettiği iddiası farklı kültürel koşullarda fonksiyonelliğini kaybetmektedir. Her toplum, sui generis (nevi şahsına münhasır) bir gerçeklik taşır. Yüzeysel benzerliklerle genel-geçer yasalara ulaştığını iddia eden pozitivism, Avrupa toplumlarının yasalarını mutlaklaştırarak, bilimsel bir hegemonya kurmakta ve Batılı bilimi idol haline getirmektedir. Bugün, Sosyoloji bilimi için kullanılan terminolojik unsurlar ve kavramsallaştırmalar, Batı toplumlarına has konseptlerdir. Sosyoloji'nin Batı'daki kurucu ismi Comte'un 3 Hal Yasası'ndan Durkheim'ın iptidai dinler analizine kadar bütün bu kurucu tasavvurların köklerinde Aydınlanmacı gelenekten süzülen ekstrem bir din algısı yatmaktadır. Dolayısıyla Batı sosyal dünyasının incelenmesi ve açıklanması üzerine üretilen kavramsallaştırmaların, Türk toplumunun veya herhangi bir toplumun yapısını açıklamada kullanmak, her iki toplumun dinen, kültüren, ahlaken, vs. özdeş olduğunu kabullenmek demektir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W., & ADEY, G. (1976). The positivist dispute in German sociology (p. 128). London: Heinemann.
- Akpolat, Y. (2012). Türk Sosyolojisi Yeniden Kendi Üzerine Düşünüyor. Türkiye'de Sosyoloji: İsimler ve Eserler. Sosyoloji Konferansları. (46). 195-202
- Aksoy, I. (2013). Francis Bacon on the question of knowledge(Doctoral dissertation, İstanbul Bilgi Üniversitesi).
- Akın, M. H. (2008). Sosyolojide yöntem sorunu olarak anlama ve açıklamanın sınırları. Selçuk Üniversitesi. Edebiyat Dergisi. (20). s.106
- Aydoğan, M. (2016). Batı Aydınlanmasında Doğu Bilimi. Kuramsal Aktarım. url: <http://kuramsalaktarim.com/bati-aydinlanmasindadogubilimi/> Erişim tarihi: 12.09.2017
- Ballıkaya, C. (2015). Pozitivism: Tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve sosyolojik düşünceye etkileri.
- Bouthoul, G. (2016). Sosyoloji Tarihi. Çev. Cemal Süreyya. İnkılâp Tarihi. İstanbul
- Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory?. American sociological review, 19(1), 3-10.
- Bölükbaşı, A. (2015). Lisansüstü Sosyoloji Programlarında Avrupa-Merkezci Müfredatın Eleştirisi ve Bir Yeniden Yapılanma Önerisi. VII. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, 18.
- Bryant, C. G. (1985). Positivism in social theory and research. Macmillan International Higher Education.
- Ceylan, Y. (2011). Din ya da Politika Neden Felsefe?. Phoenix Yayınevi. Ankara
- Çağlayan, Y. (2017). Sosyolojik Savaş, Jeokültür, Jeopolitik, Jeogüvenlik. Timaş Yayınları. İstanbul
- Çalık, D., & ÇINAR, Ö. P. (2009). Geçmişten günümüze bilgi yaklaşımları bilgi toplumu ve internet. XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı, 12-13.
- Dagognet, F. (2013). Büyük filozoflar ve felsefeleri.

- Derin düşünce. Bilim ve teknoloji insanlığa yol gösterici olabilir mi? Bir pozitivism eleştirisi. Derin Düşünce Fikir Platformu. url:
http://www.derindusunce.org/img/pozitivizm_derin_dusunce_org.pdf Erişim tarihi: 21.09.2017
- Erkal, M. (2014). Sosyoloji (Toplumbilimi). Der Yayınları. İstanbul
- Ertürk, R. (2004). Türk Sosyolojisinin Gelişimi Üstüne. Sosyoloji Konferansları. (29). 87-97
- Fırat, N. Ş. (2006). Pozitivist yaklaşımın eğitim yönetimi alanına yansımaları, alana getirdiği katkı ve sınırlılıkları. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 20, 40-51.
- Freeman, L. C. (1992). The sociological concept of "group": An empirical test of two models. American journal of sociology, 98(1), 152-166.
- Gamst, F. C. (1991). Foundations of social theory. Anthropology of Work Review, 12(3), 19-25.
- Garza, G. (2004). Descartes in the Matrix: Addressing the Question "What Is Real?" from Non-Positivist Ground. Janus Head, 7(2), 435-467.
- Günay, D. (2003). Bilimin Matematiksel (Olan) Temeli. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Bildiriler Kitabı, s, 313-325.
- Hart, H. L. A. (1957). Positivism and the Separation of Law and Morals. Harv. L. Rev., 71, 593.
- Kramer, M. (2006). Legal positivism and objectivity. American Philosophical Association Newsletter on Philosophy and Law, 5, 9-13.
- Kurtyılmaz, D. (2018). Pozitivizmin Doğrulama ve Yanlışlama İlkeleri Ekseninde Modern Bilimin Bilgiyi Metafizikten Arındırma İdeali. BEÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, 5(1), 15-33.
- Nedir, B. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri I.
- Nonaka, I., & PELTOKORPI, V. (2006). Objectivity and subjectivity in knowledge management: a review of 20 top articles. Knowledge and process management, 13(2), 73-82.
- Özlem, D. (2013). Felsefe ve doğa bilimleri.
- Ryan, A. B. (2006). Post-positivist approaches to research. Researching and Writing your Thesis: a guide for postgraduate students, 12-26.
- Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. Handbook of qualitative research, 1, 118-137.
- Sharrock, W., & Button, G. (1991). The social actor: Social action in real time. Ethnomethodology and the human sciences, 137-175.
- Tanilli, S. (2016). Uygarlık Tarihi. Cumhuriyet Kitapları. İstanbul
- Taslaman, C. (2008). Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı. İstanbul Yayınevi. İstanbul
- Topdemir, H. G. (1997). Galileo ve modern mekaniğin doğuşu. Felsefe Dünyası, 24, 42-52.
- Turner, B. S. (1997). The body in Western society: social theory and its perspectives. Religion and the Body, 15-41.
- Varel, A. (2017). Pozitivizm ve Siyaset: Yöntembilimsel Bir Eleştiri. AİD. Cilt 50. (3).

KURU KAYISININ MALATYA EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİ VE KAYISI İHRACATÇILARININ YAŞADIĞI FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

THE ROLE OF DRIED APRICOT IN MALATYA ECONOMY AND THE REASONS OF FINANCIAL CRISES THAT HAVE BEEN EXPERIENCED BY DRIED APRICOT EXPORTERS AND SOLUTION PROPOSALS

Metin KETBOĞA*

Öz

Dünya kuru kayısı üretiminin %85'i tek başına Malatya ilinde gerçekleşmektedir. Bu yüzden kayısı Malatya için önemli bir ekonomik değerdir. Binlerce üretici aile, geçimini bu meyveden karşılamaktadır. Malatya'da üretilen kayıların neredeyse tamamı ihraç edilmektedir. Fakat ihracatta karşılaşılan çeşitli sorunlar ihracatçı firmaların ekonomik açıdan istedikleri verimi elde etmelerinin önüne geçmektedir. Bu çalışmanın amacı kuru kayısının Malatya ekonomisi içindeki önemini belirtmek ve Malatya'da kuru kayısı ihraç eden firmaların yaşadığı finansal krizlerin nedenlerini tartışıp buna çözüm önerileri sunmaktır. Literatür çalışmasında kuru kayısı ve kükürtleme yöntemleri ile ilgili çeşitli sorunların ele alındığı araştırmaların daha önceden yapıldığı tespit edilmiş, fakat ihracatçıların yaşadığı finansal krizlerin nedenlerinin araştırılıp çözüm önerilerinin sunulduğu bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kayısı, Kuru Kayısı İhracatı, Malatya, Ekonomik Değer*

JEL Kodları: B27, M21, M31

Abstract

Malatya city is carried out 85% of world dried apricot production alone, so apricot is an important economic value for Malatya. Thousands of families receive their livelihood from this fruit. Almost all of the apricots produced in Malatya are exported but various problems which are encountered in exports, prevent exporters from achieving their desired economic efficiency. The aim of this study is to explain the importance of dried apricots in Malatya

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, metinketboga@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0107-3557.

economy and to discuss the reasons of financial crisis experienced by firms which export dried apricots, and offer solutions to these problems.

Key Words: *Apricot, Export of Dried Apricot, Malatya, Economic Value*

JEL Codes: B27, M21, M31

GİRİŞ

Doğunun batısı, batının doğusu olarak tanımlanabilecek olan Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi içinde ekonomik olarak en gelişmiş olan illerin arasında yer alır. TÜİK'in verilerine göre Malatya nüfusu 2017 yılı sonu itibari ile 786 bin 676 kişi olmuştur. Ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan Malatya ili dünyada kayısının başkenti olarak tanımlanmaktadır. Dünya kuru kayısı üretiminin %85'ini tek başına Malatya ilinde gerçekleştirmektedir. Fakat yılda ortalama 300 milyon dolar ihracat geliri sağlanan bu ürünün ihracatından beklenen kazanç tam anlamıyla elde edilememektedir. İhracatı gerçekleştiren firmalar yıldan yıla artmakla beraber sektördeki mevcut firmaların iflas etmesi bize sektörde büyük problemlerin var olduğunu göstermektedir.

1. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Çalışmanın bu kısmında bu konuyla ilgili yapılmış ulusal ve uluslararası çalışma özetleri aşağıdaki gibidir:

Fountas ve Bredin (1998), 1979-1993 dönemi için İrlanda'da döviz kuru politikalarının kısa ve uzun dönem etkilerini inceleyen çalışmalarında, ani döviz kuru değişikliklerinin kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna varmışlardır.

Özdemir (2005) çalışmasında, forfaiting firmalarının kuruluş amaçları üzerinde durmuştur. Çalışmasının sonuç bölümünde forfaiting firmalarının ihracatçıların alacaklarını satın alarak onların risklerini paylaştıklarını ifade etmiştir.

Çatı ve Yıldız (2007), kuru kayısının üretim ve pazarlama problemleri üzerinde durmuştur. Çalışmalarının sonuç bölümünde kuru kayısının üretimi ve pazarlanması ile ilgili problemlere çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Öztürk ve Karakaş (2007), çalışmalarında kuru kayısı üretim ve pazarlama sorunları üzerinde durmuşlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde kuru kayısının üretim ve pazarlamasındaki problemlere çözüm önerileri sunmuşlardır.

Ashutosh ve Satish (2010), türev ürünler ve risklerin dağıtılması üzerinde çalışma yapmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde türev ürünlerin son yıllarda dünya literatüründe yerini aldıklarını firmaların bu tür araçları kur riskini minimize etmek için kullandıklarını, bu araçların zamanla kullanım alanlarının daha fazla artacağını ifade etmişlerdir.

Aktaş (2010) çalışmasında, Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR analiz tekniği ile incelemiş, çalışmasında reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmayacağını araştırmıştır. Çalışmasının sonucunda ithalatın, ihracatı önemli ölçüde etkilemesinin nedenini ihracatın ithalata bağımlı olması olarak vurgulamış, ithalat kısıtlamaları ihracatı olumsuz yönde etkilerken, reel döviz kurundaki değişmelerin ihracat ve ithalat üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir.

Mustafa (2010), dış ticarete ödeme şekilleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmasının sonuç bölümünde dış ticaretteki ödeme şekillerinin ihracatçı ve ithalatçı firmalar açısından önemine değinmiştir.

Çiftçi ve Yıldız (2012), kur riski ve kur riski yönetiminde alternatif teknikler gibi bazı temel olgulara ve Türk Lirası’nın başlıca yabancı para birimleri karşısındaki değerinde son yıllarda yaşanan değişimler üzerinde çalışmıştır. Çalışmalarının sonuç bölümünde döviz kurunun döviz arzı ve talebi tarafından belirlendiğini esnek kur rejimlerinde, döviz kurlarının tamamen serbest bir biçimde hareket ettiğini ve bundan dolayı kurların gelecekteki değerini isabetli bir biçimde tahminin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Kurar ve Çetin (2016), türev ürünler üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde vadeli piyasalarda işlem yapan firmalar portföy çeşitlendirme, korunma ve sigorta yöntemlerine başvurarak sahip oldukları riski transfer etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Ağsakal ve Erkan (2016), para piyasası, faiz oranları ve ödeme şekilleri üzerinde çalışma yapmışlardır. Çalışmalarının sonuç bölümünde para piyasasındaki değişimlerin dış ticareti etkilediğini, faiz oranlarının düşmesinin dış ticarete olumlu etki yapacağını ifade etmişlerdir.

2. KAYISININ MALATYA İLİ İÇİN EKONOMİK DEĞERİ

Malatya ili için önemli bir ekonomik değer olan kayısı, çeşitli şekillerde ticarete konu olmaktadır. Yaş meyve olarak tüketilmekle beraber, kurutulmuş en önemli ekonomik değere ulaştırılmaktadır. Bununla beraber çekirdeği hem tatlı ham de acı olarak çeşitli endüstri

kollarında hammadde veya yardımcı madde olarak kullanılmaktadır. Tatlı kayısı çekirdeği, pasta endüstrisinde badem, ceviz ve antep fıstığına ikame ürün olarak, kozmetik sektöründe ise yağı çıkartılarak kozmetik ürünleri içinde kullanılmaktadır. Acı kayısı çekirdeği ilaç sektöründe ve gıda endüstrisinde kullanılarak ekonomiye katkı sağlamaktadır. Kayısı çekirdeği kabuğu ise yakacak olarak talep görmekte özellikle ekmek fırınları tarafından tercih edilmektedir.

Tablo 1. 2011-2017 Yılları Arasında Kuru Kayısı İhracat Rakamları

MAHSUL YILI	İHRACAT DÖNEMİ	İHRACAT MİKTARI (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	BRİM FİYAT (TON)
2017	01.08.2017-31.07.2018	95.350,00	\$261.397.275,00	\$2.741,45
2016	01.08.2016-31.07.2017	86.256,00	\$273.421.741,00	\$3.169,89
2015	01.08.2015-31.07.2016	76.548,00	\$322.086.869,00	\$4.207,65
2014	01.08.2014-31.07.2015	50.782,00	\$298.007.496,00	\$5.868,37
2013	01.08.2013-31.07.2014	111.577,00	\$340.204.227,00	\$3.049,05
2012	01.08.2012-31.07.2013	113.422,00	\$301.575.105,00	\$2.658,88
2011	01.08.2011-31.07.2012	96.000,00	\$323.080.386,00	\$3.365,42

Kaynak: (Malatya Ticaret Borsası, 28.12.2018)

Tablo 1’de kuru kayısının son 7 yıl içindeki ihracat rakamları görülebilir. Tablo incelendiğinde, üretilen ürün miktarı ile ihracat satış rakamları arasında direkt bir bağlantının olmadığı görülmektedir. 2012 ve 2013 yılları incelendiğinde ihraç olunan miktarlar birbirine oldukça yakın iken 2013 yılında satış ortalamasının 3.049,05 USD/ton olduğu, 2012 yılında ise satış ortalamasının 2.658,88 USD/ton olduğu görülebilir. Aradaki fark ton bazında düşük görünürken toplam ihraç edilen ürün bazında yaklaşık 39 milyon dolar farkın oluşmasına neden olmaktadır. Yine 2015 ve 2016 yılları karşılaştırıldığında, 2016 yılında ihraç olunan toplam kayısı miktarının 86.256,00 ton, 2015 yılında ise 76.548,00 ton olduğu görülebilir. 2015-2016 yılları arasındaki, üretim miktarı farkı 9.708,00 ton olmasına rağmen (%12,6), satış fiyatında 1.037,76 USD/ton fiyat farkının (%24,6) olduğu görülebilir.

2014 yılı ise zirai don nedeni ile %95 ‘i hasar gören ürünün, bir önceki yıldan kalan devir ile beraber toplam 50.782,00 tonun ihraç edildiği ve tondaki satış ortalamasının 5.868,37 USD’ye çıktığı, ortalama ihracat gelirinin ise yine 300 milyon dolara yaklaştığı görülmektedir. Bu durum bize üretim miktarı artığında satış hasılatının değişmediğini göstermektedir. Malatya Ticaret Borsasının verilerine göre 2011-2017 yılları arasında kuru

kayısının çitçilerden alış ortalaması (2014 yılı hariç) ortalama 5 TL/kg'dir. 2014 yılında ise yaşanan büyük zirai don, kayısının hasar görmesine ve miktarının düşmesine neden olmuş, ortalama alış rakamları 12.5 TL/kg 'ye çıkmıştır. Bu durum bize kayısı üretim miktarı artıkça gelirin düştüğünü göstermektedir. Üretim miktarı artıkça katlanılan maliyet artarken, gelirin düşmesi üreticilerin zarar etmesine neden olmaktadır.

3. KAYISI İHRACATÇILARININ YAŞADIĞI FİNANSAL KRİZLERİN NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kuru kayısı ihracatında ihracatçı firmaların yaşadıkları finansal krizlerin nedenleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

3.1. Mal Mukabili Ödeme Şekli İle İhracat Yapmak

Dış ticarete çeşitli ödeme şekilleri mevcuttur. Bu ödeme şekillerinin bazıları ihracatçıların bazıları ise ithalatçıların lehinedir. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir.

3.1.1. Peşin Ödeme

Peşin ödeme, ihracat gerçekleşmeden önce mal bedelinin ithalatçı tarafından ödenmesini ve bunu takiben söz konusu malın sevk edilmesi ile gerçekleşir. İhracatçı sevk edeceği malın bedelini daha paketlemeden hatta daha üretmeden almış olabilir, bu yüzden ihracatçı için son derece uygun ve tercih edilen bir ödeme şekli olmasına rağmen ithalatçılar tarafından riskli olduğu için pek tercih edilmez. Bedeli peşin ödeme ile gelen bir ihracat işleminde ihracatın bir yıl içinde gerçekleşmesi gerekir. Aksi takdirde, ihracatçı gelen ödemeyi ithalatçıya iade etmek zorunda kalacaktır. Bankalar bedeli peşin gelen ihracat işlemlerinde ihracatçıyı ihracatı yapmaya zorlamak için kaynak kullanımı destekleme fonu ve yıllık gecikme faizi oranında belli bir bedeli bankada bloke ederler. İhracatçının malı bir yıl içinde sevk etmesi durumunda bloke edilen tutar ihracatçıya geri ödenir (Gürsoy, 2009:50).

3.1.2. Mal Mukabili Ödeme

Mal mukabili ödeme şeklinde, mallar ihracatçı tarafından hiçbir tahsilat yapılmadan ithalatçıya gönderilmektedir. İthalatçı tarafından mallar gümrükten çekilip, gerekli kontroller yapıldıktan sonra ihracat bedeli transfer edilmektedir. Bu ödeme şeklinde ihracatçı, parasını tahsil etmeden malları gönderdiği için risk altındadır. İthalatçı açısından, avantajlı bir ödeme şeklidir. Bu ödeme şekli ithalatçıya ürünleri sattıktan sonra mal bedelini ödeme imkânı

sağlayabilmektedir. Böylece, alıcı ithal ettiği malların finansmanı konusunda kredi temin etme zahmetinden kurtulabilmektedir (Ataman ve Sümer, 2006: 13).

3.1.3. Akreditifli Ödeme

İthalatçılar, sipariş ettikleri malların belirtilen süre içinde, istedikleri kalitede ve durumda ellerine geçmesini ve bu malların bedelini malı teslim aldıktan sonra ödemek isterler. İhracatçılar ise mal bedelinin ödeneceğinden emin olmak, hatta bazı hallerde malın üretiminden önce bedelinin ödenmesinin garanti edilmesini isterler. Bu çıkar çatışması neticesinde akreditif sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, bankaların itibarları devreye sokularak gerekli güven her iki taraf için sağlanmaktadır. Akreditif, ihraç edilen malın bedelinin ödenmesi konusunda belirli koşulların yerine getirilmesinden sonra ödemenin yapılacağına ilişkin bir teminat mektubudur. Şartlı bir ödeme taahhüdü olarak da tanımlanabilir. Sistem kısaca şu şekilde işlemektedir; ithalatçı, kendi bankasından ihracatçı lehine bir akreditif açmasını ve bu akreditifin ihracatçının ülkesindeki muhabir bankaya iletilmesini ve muhabir bankanın da bu akreditifi ihracatçı firmaya bildirmesini ister. Kendisine bir akreditif ulaşan ihracatçı, akreditif üzerine konacak dönülemez özelliği ile malı satmıştır. Ancak malın bedelini akreditif üzerindeki şartları yerine getirdikten sonra alabilecektir (Alavi, 2017: 4-14).

3.1.4. Kabul Kredili Ödeme

İthalatçının mal bedelinin belirli bir vadede ödenmesini taahhüt eden ve bu ödemede bir poliçenin araç olarak kullanıldığı ödeme şeklidir (Gültekin, 2008: 10). Bir başka ifade ile kabul kredisi ile satılan malın bir poliçeye bağlandığı ödeme şeklidir. İhracatçı, ithalatçıyı belli bir süre finanse etmekte, yani ödemenin ileriki bir tarihte yapılması hususunda ihracatçı firma ithalatçı firmaya onay vermektedir. Böylece mal mukabili ödemede olduğu gibi ithalatçı firma, malları sattıktan sonra ödeme yapma imkânına kavuşabilmektedir (Gökgöz ve Özdemir, 2015:111)

ÖDEME ŞEKLİ (İHRACAT)		2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
1	Mal mukabili ödeme	99.706,65	94.864,89	94.969,59	102.834,20	93.795,88	87.324,20	81.351,53
2	Peşin ödeme	21.207,64	15.532,00	13.947,86	14.929,78	15.136,51	21.875,25	9.682,45
3	Vesaik mukabili	21.508,98	20.610,78	21.415,04	24.228,51	25.878,75	24.409,47	24.637,34

	ödeme							
4	Vadeli akreditif	1.837,68	1.648,62	2.103,07	2.449,34	2.419,45	2.518,09	2.361,10
5	Bedelsiz	2.330,84	1.423,55	1.414,04	1.600,83	1.369,69	984,02	1.206,20
6	Özel takas	858,50	3.877,78	7.063,11	18.704,19	620,61	717,90	838,44
7	Akreditif	9.550,11	8.154,19	9.694,67	11.239,56	12.280,34	14.328,29	14.525,78
8	Bağlı muamele	13,81	11,63	12,86	11,16	1,01	0,55	0,16
9	Kabul kredili akreditif	13,19	21,44	37,05	44,19	38,08	50,01	71,32
10	Kabul kredili vesaik mukabili	138,87	157,58	140,78	139,74	131,56	145,99	197,70
11	Kabul kredili mal mukabili	113,64	100,56	79,66	112,10	117,52	71,15	23,54
12	Özel hesap	6,77	1,80	17,69	1,11	13,69	34,61	10,10
13	Peşin Akreditif	1,79	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
14	Ödeme şekli belirsiz	563,95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Tablo 2. 2011-2017 Yılları Arasında Ödeme Şekline Göre Toplam İhracatımız (Milyon Dolar)

Kaynak: (TÜİK, 2018)

TÜİK'in verileri doğrultusunda Türkiye'nin ihracatında kullanılan ödeme şekilleri incelendiğinde 2017 yılı içinde yaklaşık 157 milyar USD'lik toplam ihracatın, 99.7 milyar USD'si açık hesap yöntemi ile yani mal mukabili ödeme şekli ile ihraç edildiği görülebilir. Bu oran 2017 yılı ihracatının yaklaşık %64'üne tekabül etmektedir. Yani yapılan her 3 ihracat işleminin 2 tanesinin açık hesap olduğu anlaşılmaktadır. Yine oranlar karşılaştırıldığında, 2015 ve 2016 yılında ihracatın %66'sı, 2014 yılında %65'i, 2013 yılında %62'si, 2012 yılında %57'si, 2011 yılında %60'nın mal mukabili ödeme şekli ile yapıldığı görülebilir. 2014 yılında ise 187.6 milyar USD'lik toplam ihracatın, 102.8 milyar USD'si mal mukabili ödeme şekli ile yapılmış, ve cumhuriyet tarihini mal mukabili ile en fazla ihracat yapılan yılı olarak literatüre geçmiştir. İhracatta kullanılan ödeme yöntemleri noktasında, ihracatın en riskli ödeme şekli olan mal mukabili ödeme şeklinin kullanılması Türkiye'nin dış ticaretinde ihracatçıların ödeme şekillerini belirlemede etkin olmadığını, ithalatçı firmaların karar verici olduğunu göstermektedir.

Bu durum Malatya'daki kuru kayısı ihracatçıları için de geçerlidir. İhracatçıların çoğu ürünlerini mal mukabili ödeme yöntemi ile göndermektedir. Bu ödeme yöntemi onların ihraç ettikleri ürünün bedelini alamama riski ile karşı karşıya getirmektedir. Bunun yanında mal mukabili ödeme şeklinin tercih edilmesi dünya piyasasında ürünlerin fiyatının düşmesi durumunda alıcıların ihracatçıları vazgeçirmek için üründe bahane bulmalarına da neden olmaktadır. Alıcılar, herhangi bir ödeme yapmadan aldıkları ürünleri piyasa fiyatı düştüğünde çeşitli bahanelerle geri göndermektedirler.

3.2. Alivre Satışlar

Alivre Satış, satışa konu olan mal henüz ortada yokken ve ilerideki bir tarihte alıcıya teslim şartına bağlı olarak yapılan bir tür vadeli satış işlemidir. Alivre satışlara, genellikle tahıl ve ticaret borsalarında rastlanmaktadır. Alivre satışların yapılmasının temelinde alıcı firmaların ürün fiyatlarında artış beklentisi vardır (VİOP, 2018)

Malatya'daki kuru kayısı ihracatçılarının yaşadığı finansal krizin bir diğer nedeni alivre satış tekniğidir. Alivre satış tekniğinde, kayısı ihracatçıları sezon başı olarak tabir edilen Temmuz ve Ağustos ayı içinde yüklü miktarda ürünü tek veya birkaç kontrat ile teslimi bütün sezona yayılacak şekilde satmaktadırlar. Bu işlem yıl boyunca alış fiyatı sabit kalan bir sektörde ve enflasyonun olmadığı bir ekonomide mantıklı olabileceken fiyatı mevsim şartlarına ve miktar arzına göre değişen bir tarım ürünüde yapmak oldukça riskli bir durumdur.

Kayısının oluşumunda çeşitli hassas dönemler vardır. Bu hassas dönemlerden en önemlisi ilkbahar donlarının yaşandığı mart ve nisan aylarıdır. Bu dönemde, kayısıda yaşanacak ciddi don olayları fiyatların 2 bazen 3 katına kadar çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin 2015 mahsulü kayısının oluşum döneminde 2014 mahsulü kuru kayısı fiyatları piyasada ortalama 3-4 TL/kg iken 29, 30 ve 31 Mart 2014'de yaşanan şiddetli don olaylarından sonra mahsulün yaklaşık %95'i hasar görmüş ve kısa bir zaman içinde 2014 mahsulü kayısının hammadde satış fiyatı 15-20 TL/kg civarına çıkmıştır. Bu dönemde alivre satış yapan bir firmanın ayakta durması neredeyse imkansız hale gelmiştir. Kayısıda diğer bir hassas dönem sezon başı olarak tabir edilen dönemdir. Kayısı üreticileri, kayısı hasadının tamamlanmasından hemen sonra işçilik ve diğer çeşitli giderlerini karşılamak için belli miktardaki ürünlerini satmak zorunda kalmaktadırlar. Bundan dolayı, bu dönemde arz, talepten daha fazla olmaktadır. İlerleyen zamanlarda finansal ihtiyacını karşılayan çiftçiler, ürünlerini bekletmek isterler, çünkü özellikle ağustos ayından başlayarak aralık ayının sonuna kadar mevcut mahsulün yarısı ihraç edilmektedir. Bu da piyasadaki hammadde miktarının azalmasına neden olmaktadır.

Piyasadaki hammaddenin azalması, arzın azalmasına neden olduğu için hammadde satış fiyatlarında büyük artışlar meydana gelebilmektedir. Ortalama kar marjı %10 civarında olan kayısı sektöründe yaşanan ciddi artışlar çoğunlukla %10 kar marjının üzerinde olmaktadır. Bu durum ihracatçı firmaların alivre satışlardan zarar etmesine neden olmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen dönemlerde kayısı fiyatları hızla yükselme eğilimine girdiğinde kayısı fiyatlarının yükselmeye başlaması ile ihracatçılar fiyat artışından etkilenmemek için hızla alım pozisyonuna dönerler, bu durum talebin bir anda artmasına ve spekülörlerin de etkisi ile fiyatların hızla yükselmesine neden olmaktadır. Satış fiyatını sezon başında alivre satış ile sabitlemiş olan ihracatçı hammadde fiyatı artarken belli bir süre sonra yaptığı satıştan zarar etmeye başlamaktadır. Bu zarar yapılan satış miktarı ile doğru orantılıdır. Eğer çok ürün satılmışsa firma kısa zaman içinde sattığı ürünleri toparlayamayıp iflas etme riski ile karşı karşıya gelmektedir.

Bu sorunun önüne geçmek için ihracatçı firmaların bu satış tekniğinden vazgeçip günü birlik satışlarla pazar şartlarına uygun hammadde fiyatlarını hesaba katıp satış yapmaları gerekir.

3.3. Maliyetlerin Doğru Hesap Edilememesi

Kuru kayısı ihracatçılarının finansal krize girmelerinin bir diğer nedeni maliyetleri doğru hesaplayamamalarıdır. Firma sahibi veya yöneticilerinin maliyetlere bakış açılarının farklı olması satış fiyatının belirlenmesinde sıkıntı oluşturmaktadır. Kimi yöneticiler maliyet hesaplarına çalışanların özlük haklarını dâhil ederken, kimi yöneticiler dâhil etmemektedirler. Bunun yanında bazı ülkeler, kuru kayısı kükürdioksit oranını belli limitlerde istemektedirler. Çiftçiler, kükürtdoksit oranına önem vermeden üretim yaptıkları için ihracatçılar limit üstündeki ürünleri almak zorunda kalmaktadırlar. Üretim esnasında limitlerin tutturulabilmesi için ürüne müdahale edilmektedir. Müdahale sırasında üründe, şire kaybı oluşmakta buda alınan ürünün kilogram miktarını düşürmektedir. Kimi ihracatçılar bunu maliyet içinde görürken kimi ihracatçılar maliyete dahil etmemektedirler. Maliyetleri farklı gören ihracatçılar ürünün ortalama satış fiyatının değişmesine yani düşmesine neden olmaktadır. Bu durum hem geliri azaltmakta hem de fiili anlamda üründe azalmaya neden olduğu için parasal kayba neden olmaktadır. Satış miktarı yüksek olan ihracatçıların bu eksilmeyi maliyet içinde görmemeleri onların zarar etmesine neden olmaktadır. İhracatçıların bu konulara hassasiyet göstermeleri gerekir. Bununla beraber özellikle görünmeyen giderler üzerine odaklanmaları, bu giderleri maliyet içinde görmeleri zaruri bir ihtiyaçtır.

3.4. Katma Değer Yararılmadan Yapılan Satışlar

İhracatçıların finansal krize girmelerinin bir diğere nedeni katma değere yaratılmadan yapılan satışlardır. Katma değere yüksek ürün, ileri teknoloji kullanarak bir üründen beklenen faydanın artırılmasını sağlayarak ondan en yüksek geliri elde etmektir. Kuru kayısı ihracatının büyük bölümü 12.5 kg'lık kutularda dökme olarak yapılmaktadır. İthalatçılar ise bu ürünleri küçük perakende poşetlere koyarak ortalama 5 katı yüksek fiyatla tüketici ile buluşturmaktadırlar.

Tablo 1'den de görüleceği üzere ortalama 3.0 USD/kg'a ihraç olunan kuru kayısı farklı ülkelerde 5 kat fiyat farkı ile yaklaşık 15.0 USD/kg satılmaktadır (Amazon, 2019). Ürünlerin son tüketiciye ulaşımını ihracatçıların ilk elden yapması ihracat gelirinin yükselmesi için oldukça önemlidir. Bu sayede hem ihracatçıların hem de çiftçilerin elde ettiği gelir misli ile artacaktır. Bunun için ihracatçıların özellikle yurtdışında mağaza ve ofisler açılmaları, yurtdışındaki marketlerin açmış oldukları ihalelere direkt katılmaları, ürettikleri ürünleri yurtdışındaki marketlere aracısız satmaları gerekmektedir. Bu yol ile ortalama 300 milyon dolar olan kayısı geliri 1.5 milyar dolar seviyelerine getirilebilir.

3.5. Faiz Oranları ve Düşük Kar Marjı

Kuru Kayısı sektörünün genel kar ortalaması incelendiğinde kar marjının ortalama %10 civarında olduğu görülmektedir. Güncel faiz oranları ise %30 civarındadır (İşbank, 2019). Yani ihracatçılar bir yıl vadeli aldıkları krediyi ile hammadde aldıklarında bu hammaddeyi yıl içinde en az 3 kez çevirerek (satarak) amorti edip kara geçme imkânına sahip olabilmektedir. Bu da yoğun rekabetin olduğu bu sektörde zaman zaman mümkün olmamaktadır. Satışların daraldığı dönemlerde ihracatçılar kredi geri ödemelerini yapamamaya başladıklarında mevcut kredileri ya yeni krediler alarak veya zararına satış yaparak kapatmaya çalışmaktadırlar. Bu durum kısa bir zaman içinde fiyatların düşmesine neden olmakta, sektörde kredi kullanmayan ihracatçıların rekabet etmesinin önüne geçmektedir.

Bunun önüne geçmek için ihracatçılara uygun kredi imkânları sunulmalı, kredi taksitlerinin ödenemediği dönemlerde onlara yeni fırsatlar sunulurken zor duruma düşmelerinin önüne geçilmelidir.

3.6. Döviz Kurlarındaki Oynaklık

Türkiye, 2001 yılında müdahaleli dalgalı döviz kuru sistemine geçiş yaptıktan sonra döviz kurları serbest piyasada mevcut dinamikler çerçevesinde fiyatlanmaya başlamıştır. Serbest piyasada döviz fiyatlarının nerede sonuçlanacağını kestirmek mümkün değildir. Müdahaleli dalgalı kur rejiminde kur serbest hareket ederken Merkez Bankası kurun aşırı oynak olduğu dönemlerde kura müdahale ederek kuru belirli bir seviyede tutmaya çalışmaktadır. Fakat bazen bu müdahaleler yaşanan krizlerin derin etkisi nedeni ile sınırlı kalmaktadır.

Bu dönemlerde, ihracatçı firmalar yurt dışı satış bağlantı kurarken hangi kuru baz alarak satış yapacaklarını kestirememektedirler. İstikrarsız fiyat artışının olduğu dönemlerde mevcut kur ile satışlar yapıldığında yüksek olan kurdan dolayı satış fiyatları döviz nezdinde düşük kalmaktadır. Zaman içinde ticaret sonuçlanıp ihracat bedeli ihracatçıların ellerine geçtiğinde kur düşüşleri ihracatçı firmaların yaptıkları işten zarar etmesine neden olabilmektedir. Bu durum sağlıklı bir satış pozisyonu elde etmelerinin önüne geçmektedir. Bu durum zincirleme etki ile yatırımların azalmasına, işsizliğin artmasına döviz girdisinin azalmasına neden olmaktadır.

Bu riskli durumun önüne geçmek için ihracatçı firmaların türev ürünlerden forward, future, swap ve opsiyonu araçlarını kullanmaları lehine olacaktır. Bu araçların kullanımı kur riskinin minimize edilmesine katkı sağlayacaktır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuru kaybı Malatya için önemli bir ekonomik değerdir, binlerce aile geçimini bu üründen sağlamaktadır. Üretim ve ihracat noktasında dünya sıralamasında birinci sırada olunan bu üründe güçlü olan taraf ihracatçılardır. Fakat ihracatçılar, bugüne kadar bu gücü kendi lehine istedikleri ölçüde çevirememişlerdir. Özellikle son 10 yıl içinde birçok ihracatçı, finansal kriz nedeniyle iflas etmiş ve Malatya ekonomisi bundan ciddi zarar görmüştür. İhracatçılar, çeşitli önlemler alarak bu durumun önüne geçebilirler.

Bu önlemler şu şekilde sıralanabilir.

Alivre satış tekniğinden vazgeçilmelidir. Günü birlik satışlarla mevcut hammadde fiyatları dikkate alındığında, hammadde fiyat artışlarının yaşandığı dönemlerde ihracatçılar olumsuz etkilenmeyecektir.

Maliyet hesaplamaları yapılırken daha dikkatli olunmalı bu konuda özellikle profesyonel destekler alınmalı ve firma içinde deneyimli yöneticiler çalıştırılmalıdır.

Üründe katma değer yaratılmalıdır. Bunun için özellikle yurtdışında mağaza ve ofisler açılmalı, yurtdışındaki marketlerin açmış oldukları ihalelere ihracatçılar direkt katılmalı, ürettikleri ürünleri yurtdışındaki marketlere aracısız satmaları gerekir. Bu yol ile ortalama 300 milyon dolar olan kayısı ihracat geliri 1.5 milyar dolar seviyelerine getirilebilir.

İhracatçılara uygun kredi imkânları tanınmalı, ihracatçıların kredi taksitlerini ödeyemedikleri dönemlerde onlara yeni fırsatlar sunularak zor duruma düşmelerinin önüne geçilmelidir. Bu durum ihracatçıların nakit para ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut pazar fiyatının altında mal satmalarının önüne geçileceği için satış geliri azalmayacaktır.

Kur oynaklıklarından olumsuz etkilenmemek için alternatif finansal teknikler olan forward, future, swap ve opsiyon gibi türev ürünler kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağsakal, A., Erkan M. (2016), *Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, S, 581-588.

Akat, Ö. (2003), *Uluslararası Pazar Karması ve Yönetimi*, Ekin Yayınevi, Bursa.

Aktaş C. (2010), *Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniği ile Analizi*, <http://ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/216/165> (07.04.2019)

Alavi, H.,” Risk Management Techniques and their Application to Documentary Discrepancy in Letter of Credit Transaction”, *European Journal of Economic Studies*, 2017/1, (6), ss. 4-14.

Amazon, (2019,

https://www.amazon.com/dp/B00Q0632P8/ref=sspa_dk_detail_0?pd_rd_i=B00Q0632P8&pd_rd_w=2KVp0&pf_rd_p=f0dedbe2-13c8-4136-a746-4398ed93cf0f&pd_rd_wg=JkFZE&pf_rd_r=FPE15312K6PPJNSV59F&pd_rd_r=2aca4082-1be1-11e9-9c09-93d0651ab230&th=1, (19.01.2019).

Arize, C., (1995), *The Effects of Exchange-Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation*, Southern Economic Journal, Vol. 62, No.1:32-41.

Ashutosh V. Satish K. (2010), *Development of Financial Derivatives Market in India- A Case Study*, <https://casi.sas.upenn.edu/sites/default/files/iit/Derivatives%20-%20Vashishtha.pdf> (24.03.2019)

Ataman, Ümit ve Sümer, Haluk (2006), *Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi*, Yeni Mevzuata Göre Düzenlenmiş 9. baskı, Türkmen Kitapevi, İstanbul.

Bölükbaşı, S., (2008), *Akreditifli İşlemlerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çatı K., Yıldız S. (2007), Türkiye’de Kuru Kayısı Üretim ve Pazarlama Problemleri ve Çözüm Önerileri, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/30146> (05.02.2019)

Çiftçi F. Yıldız R. (2012), *Dış Ticarete Kur Riski Yönetimi: Temsili Bir Türk Dış Ticaret Firması için Uygulama Örneği*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/3953> (17.04.2019)

Fountas E, Stilianos A, Bredin D., (1998), *Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland*, Applied Economics Letters, Vol.5:301-323.

Gültekin, S. ve Savcı M. (2008), *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*, Murathan Yayınevi, Trabzon.

Gürsoy Y. (2009), *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*, Ekin Yayınları, Bursa.

Gökgöz, A ve Özdemir, H (2015), *Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinin TMS 18 Hasılat Standardı Çerçevesinde İncelenmesi*, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, S, 3.

İşbank, (2019), *Ticari Kredilerde Faiz Oranları*, <https://www.isbank.com.tr/TR/ticari/krediler/nakdi-krediler/ticari-krediler-faiz-oranlari/Sayfalar/ticari-krediler-faiz-oranlari.aspx>, (19.01.2019).

Kurar İ. Çetin C, (2016), *Türev Araçlarının Risk Yönetim Fonksiyonu: Vadeli İşlem Piyasası Risk Yönetimi Üzerine Bir Araştırma*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/195306> (18.05.2019)

Malatya Ticaret Borsası, (2019), *Türkiye geneli Kuru Kayısı İhracatı*, <http://www.malatyatb.org.tr/turkiye-geneli-kayisi-ihracati>, (28.12.2018).

Mustafa A. (2010), *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*, <http://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1472/0086671.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (29.07.2019)

Öztürk D., Karakaş G. (2007), *Kayıt Üretimi ve Pazarlama Sorunları: Malatya İli Örneği*, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Derneği, Sayı 4, S.113-125.

Polat A. (2008), *Uluslararası Ticarete Akreditifli Ödemeler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S, 209-222.

TÜİK, (2018), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (28.12.2018)

Vadeli İşlemler Opsiyon Borsası, Alivire Satışlar, <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/VIOP-Hakinda-SSS.pdf>, (18.09.2019).

**KEMAL TAHİR'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ:
DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER**

**TRANSITION FROM OTTOMAN EMPIRE TO REPUBLIC IN KEMAL TAHİR'S WORLD
OF THOUGHT: WHAT CHANGED AND WHAT REMAINED UNCHANGED**

Hasan KENDİRCİ¹

Öz

Kemal Tahir Türk tarihine ilgi duyan, Türklüğün ruhunu bulma arayışında ve iddiasında olan bir isimdir. Bu alana dair yaptığı araştırmalarda ulaştığı bulguları ve ürettiği tezleri romanlarında işleyerek edebi metinlerini birer tarihsel anlatıya dönüştürmüştür. Uzun araştırmalara dayalı bu tespitlerini kimi zaman milliyetçi kimi zaman evrensel kavramlarla ifade etmiştir. Ama her durumda resmi tezleri sorgulayarak dönemine göre aykırı sayılabilecek görüşler ileri sürmüştür. Özellikle Osmanlı'nın toplumsal yapısının nitelikleri, devletin yıkılarak yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması gibi konularda çok tartışılan görüşler ortaya atmıştır.

Kemal Tahir, Osmanlı devletinin yıkılışını, yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını tüm çalışmalarının merkezine koyduğu Doğu – Batı çatışması ekseninde değerlendirmiştir. Ona göre Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi süreçler birkaç yüzyıldır devam eden büyük savaşın son aşamalarıdır. Kurtuluş Savaşı yüzyıllardır tekrar edilen hatalardan dönmek ve yeni bir başlangıç yapmak için iyi bir fırsat sunmuştur. Halka dayalı, Batı'daki örneklerinden farklı ama çağı yakalamış bir devlet kurmak imkanı yakalanmıştır. Ancak gerek geçiş süreci gerekse sonrasında kurulan yeni rejim hakkında başlarda çok iyimser olan yazar kuruluş sürecinden sonra Cumhuriyet'in gittiği yönü eleştirmeye başlamıştır. Çünkü ona göre geçiş döneminde Batı'yla birkaç yüzyıldır süren büyük savaşın ve hesaplaşmanın kazanılması fırsatı kaçırılmıştır. Sonucunda kurulan rejim Osmanlı'nın hatalarını tekrar ederek kapılarını Batı dünyasına açmıştır. Bu da gerçekten bağımsız ve halkçı bir rejimin kurulmasını engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Osmanlı, Kurtuluş Savaşı, Kemalizm, Cumhuriyet.

Jel Kodları: Z-10, Z-19

Abstract

Kemal Tahir is a character, who shows interest in Turkish history and who is in search&assertion of finding the spirit of Turkishness. He handled the findings, which he attained through his researches that he made on that subject, and arguments which he produced, in his novels and transformed literary texts into historical narrative one apiece. He expressed those evaluations, which are based on long-term researches, sometimes through nationalistic sometimes through universal concepts. But under any circumstances, he questioned official theses and put forward opinions that could be considered antithetical from the viewpoint of his era. He has brought forward many controversial opinions on issues especially such as attributes of the Ottoman Empire's social structure and that the state is being collapsed and the Republic of Turkey is established instead.

¹ Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi Rektörlük, 0000–0002–6079–8937, hkendirci@mersin.edu.tr

Kemal Tahir assessed that the fall of the Ottoman Empire and the establishment of the Turkish Republic instead, through the axis of East-West conflict which he placed at the center of all his works. According to him, the processes such as the First World War and War of Independence are the last stages of the great war ongoing for a couple of centuries. The War of Independence provided a good opportunity to desist from mistakes that had been repeated for centuries and to make a fresh start. Different from its examples in West and yet contemporary, the opportunity to establish a state, which is based on the public obtained. But the author, who was very optimistic about both in the transition process and afterwards new regime that was established, started to criticize the route that Republic followed, after the establishment process. Because, from his point of view, the opportunity to win the war and the showdown against the West, which is ongoing for several centuries, was missed in the transition period. Consequently, the newly established regime repeated Ottoman Empire's mistakes and opened its doors to the Western world. It has also prevented the establishment of an absolutely independent and populist regime.

Keywords: Kemal Tahir, Ottoman, Turkish War of Independence, Kemalism, Republic.

Jel Codes: Z-10, Z-19

Giriş

Kemal Tahir, romancı kimliğinin yanı sıra tarih alanına duyduğu ilgiyle de tanınan bir isimdir. Tarihe duyduğu derin ilgi onu bir sosyal bilimci gibi araştırmalar yapmaya ve ulaştığı sonuçları romanlarında işlemeye yöneltmiştir. Edebiyat alanında ürettiği metinleri birer tarih veya siyaset kitabı olarak tasarladığı da söylenebilir. Genelde edebiyat ve tarih alanları birbirilerinden ayrı disiplinler olarak değerlendirilir. Ancak Türkiye'nin ruhunu bulmak iddiasıyla yola çıkan Kemal Tahir'in düşünce dünyasında bu iki alan iç içe geçmiştir.² Bu nedenle Kemal Tahir'in tarih tezlerini değerlendirirken kaleme aldığı siyasi içerikli yazıları kadar romanlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.³ Onun edebiyat dünyasının ve anlayışının temelini ulaştığı tarihsel çıkarımlar meydana getirir.

Kemal Tahir'in Türk tarihine ilişkin en önemli tezlerinden biri, romanlarında da izlerini gördüğümüz; Doğu ile Batı medeniyetleri arasında çatışma olduğu fikridir. Tarihsel gerilim hattı olarak değerlendirdiği bu çatışma Kemal Tahir'in düşünce sistematğinde en merkezde yer alır. Diğer sorunlar ise buna bağlı olarak şekillenen yan kanallardan ilerler. Türk tarihinde sınıfların, dolayısıyla sınıf çatışmalarının olmadığı, yerleştirilmiş bir sosyalizmin gerekliliği, yanlış Batılılaşma, Türk

² Kemal Tahir'in düşünce dünyası hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Kurtuluş Kayalı, "Kemal Tahir; Tarihçi, Sosyolog, Romancı", *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Ed.: Kurtuluş Kayalı), İthaki Yay., İstanbul, 2010 içinde, ss. 199-207; Kurtuluş Kayalı, "Bizim Kuşağın Kemal Tahir Okuma Serüveni...", *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Ed.: Kurtuluş Kayalı), İthaki Yay., İstanbul, 2010 içinde, ss. 41-56; Tevfik Çavdar, "Roman, Tarih ve Kemal Tahir", *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Ed.: Kurtuluş Kayalı), İthaki Yay., İstanbul, 2010 içinde, ss. 57-60.

³ Tarihsel bir kaynak olarak romanlardan yararlanma konusunda kısa bir değerlendirme için bkz. Hasan Kendirci, *Türk Düşünce Tarihinde Köy*, Libra Yay., İstanbul, 2016, s. 22-26.

toplumunda devletin Batı'dakinden farklı bir rol oynadığı fikri ve benzer tezleri bu ana kaynaktan beslenirler.⁴

Devlet kavramına verdiği önem, bu kurumun Türk tarihi ve toplumu için oynadığını iddia ettiği kritik rol merkeze koyduğu medeniyetler çatışması düşüncesinin doğal sonucudur. Türk toplumunda devlet toplumsal adaletin, adil paylaşımın, üretimin gözeticisidir. Dışarıya karşı verilen savaşta da kalkan vazifesi gören bir aktördür.⁵ *Devlet Ana* romanında feodal Avrupa devletlerinin kötü yönlerine⁶ karşılık yaptığı Osmanlı güzellemeleri⁷ de bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu romanında gözlemlenen Osmanlı hayranlığına ek olarak denilebilir ki Kemal Tahir, “devlet” denilen mekanizmaya da ayrı bir sevgi beslemiştir. *Devlet Ana*'da gördüğümüz Osmanlı güzellemeleri de bu siyasal yapının devlet kavramının içini iyi doldurduğuna duyduğu inançtan beslenmektedir.

Türk tarihinin seyrinde devlet kurumunun kritik bir rol oynadığına inanan Kemal Tahir'in Osmanlı'nın çöküşü ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu hakkındaki düşünceleri bu genel tablonun önemli bileşenlerinden biridir. Romanlarında işgal süreci, kurtuluş savaşı ve yeni rejimin ruhu hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapar. Zaman zaman da kendi dönemine göre aykırı sayılabilecek tezler ileri sürer. Biz de bu çalışmada Kemal Tahir'in bu konularla ilgili romanlarından ve notlarından yola çıkarak Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişi nasıl yorumladığını, yeni dönemdeki gelişmelerin beklentilerine uyup uymadığını ve bu yöndeki arayışlarını özetlemeye çalışacağız. Bunu yaparken yazarın *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Yol Ayrımı*, *Devlet Ana*, *Yorgun Savaşçı* ve *Kurt Kanunu* romanları ile *Osmanlılık/Bizans*, *Batlaşma* ve *Çöküntü* başlıkları altında yayımlanan tarih notlarından yararlanacağız.

I. Osmanlı Çökerken

Osmanlı'nın çöküşü aşağıda da görüleceği üzere Kemal Tahir için son derece trajik bir olaydır. Tarihsel döngünün normal sonuçlarından olan bu çöküş onun için daha ileri anlamlar ifade etmektedir. Çünkü idealize ettiği devlet kavramının içini ona göre en iyi Osmanlılar doldurmuştur. Osmanlılar Batı feodalizminden daha adil bir yapı kurmuş, mülkiyetin belli ellerde toplanmasını önlemişlerdir. Yazarın bazen “bozuk Atüt” dediği bu yapı için asıl benimsediği tanım, biraz da mistik

⁴ Bu konular hakkında Kemal Tahir'in şu iki kitaptaki yazılarına bakılabilir: Kemal Tahir, *Notlar-Osmanlılık/Bizans*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1992; Kemal Tahir, *Notlar/Batlaşma*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1992.

⁵Bu konuda gelen bir değerlendirme için bkz.: M. Güven Avcı, “Kemal Tahir ve Devlet”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde ss. 237-241; T. Seçkin Serpil, Kemal Tahir Eserlerinde İktidarın Kurumsallaşması ve Meşruluğu, http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_e00a5915b2b74db0ace501bb4d8c0937.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2018.

⁶ Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Tekin Yay., Ankara, 1993, s. 27-28.

⁷ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 31.

çağrışımları bulunan “kerim devlet” ifadesidir.⁸ Bu tutum 1960’larda doğu toplumlarının özelde Osmanlı’nın Batı’dan farklı olduğunu vurgulamak isteyen düşün çevrelerinin arayışlarıyla uyumluluk göstermektedir.⁹

Geçmişin beğendiği yanlarını tanımlarken pürüzsüz bir tasvir yapan Kemal Tahir Osmanlı’da devletin güçlü olduğu dönemlerde sadece kendi halkları arasında değil “düşman halklar” tarafından da tutulduğunu belirtmiştir. İşte bu kapsamlı kabul görmenin nedeni de Osmanlı’ya atfettiği adaletli, halkın yararını gözeten, varlığı bile toplumun yaşaması için yeterli olan devlet anlayışıdır. Bu tip devletler giderleri artmadıkça, vergileri yükseltmedikçe yani halkçı yanları silinmedikçe güçlerini korumaya ve kabul görmeye devam ederler.¹⁰ Ancak Osmanlı, klasik düzeni bozulunca reayaya karşı görevlerini yerine getirememiş, halk ile devlet arasında kopukluk başlamıştır. Devlet, kendi var ettiği toplumda bile dayanaksız kalmıştır. Çözümü kendisinin bu duruma düşmesine neden olan Batı’ya benzemekte bulmuştur. Ona göre sömürücü güçlerin 19. yüzyıldan itibaren Osmanlıya dayattığı Batılılaşma halk ile devlet arasında açılan uçurumu daha da derinleştirmekten başka işe yaramamıştır.¹¹

Osmanlı’nın çöküş sürecini 16. yüzyılın ortalarından başlatan Kemal Tahir bunun sebeplerini de temelde Batı’ya karşı üstünlüğün kaybedilmesine bağlar. 19. yüzyıldan itibaren başlayan Batılılaşma ise düşmana sığınmak anlamına gelmekteydi. Esir şehir üçlemesinde (*Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Yol Ayrımı*), Osmanlı’nın çöküşü, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet’in kurulması gibi konuları da bu geniş çerçeve içerisinde değerlendirir. Elbette İttihatçıların hataları vb. yan aktörler süreci hızlandırmıştır ama esasında çöküş zaten Batı karşısında alınan yenilgilerle birkaç yüzyıl önce başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı yenilgisi ve sonrasında yaşananlar yüzyıllara yayılan bu genel yıkımın son aşamalarıdır.

Esir Şehrin İnsanları ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanları bu geniş zaman dilimine yayılan felaketlerin sonuçlarını dar bir zaman kesitinin sınırları içerisinde bize gösterirler. Bu romanlarda mütarekenin imzalanmasından sonra Osmanlı’nın büsbütün bozulan durumu gözler önüne serilir. “İttihatçı kodamanlar savuşmuş, işgal edilen İstanbul’da savaş zenginleri birer kuytuya sinip paraların üstüne otur”muşlardır.¹² Devlet tam bir “çöküntü”¹³ halinde olup ayakta kalan kurumları da kör topal işlemektedir. Siyasi alanda yaşanmakta olan çöküşün aynısı sosyal hayatta da gözlemlenmektedir. Savaş yıllarında İstanbul’a iltica eden beyaz Rusların hareketlendirdiği eğlence hayatı işgali

⁸ Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, s. 62.

⁹ Osmanlı toplum yapısının Batı’dan farklı olduğu ve nasıl tanımlanması gerekliliğiyle ilgili tartışmalar hakkında bir değerlendirme için bkz.: Suna Başak Avcılar, “Asya Tipi Üretim Tarzı’na Veda”, *Bilig*, S. 22 (Yaz 2002), ss. 1-28.

¹⁰ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 63.

¹¹ Kemal Tahir, *Notlar-Osmanlılık/Bizans*, s. 247-250.; Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, s. 13, 33, 35, 62-63.

¹² Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, İthaki Yay., İstanbul, 1992, s. 13.

¹³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 114, 421.

görmezden gelen Osmanlı zengin tabakasının adeta sığınağı haline gelmiştir.¹⁴ “Temelleri birkaç yüzyıldır çatırdayan kocaman imparatorluğun”¹⁵ hazin çöküşü, son sahnelerin izlendiği işgal yıllarında fuhuş, salgın hastalıklar, hayat pahalılığı gibi sosyal sorunlarla¹⁶ birlikte daha dramatik bir hal kazanmıştır.

Yüzyıllara yayılan dağılma sürecinin faturası her ne kadar sadece belli bir gruba kesilemeyecek olsa da, *Yorgun Savaşçı* romanında da görüleceği üzere İttihatçılar bu işten en çok sorumlu tutulan gruptur. Girilmeyebilecek bir savaşa devleti zorla sokmuşlar, devletin yıkılışını hızlandırmışlardır. Omuzlarının üstünde “artık apolet değil, yenilginin suçunu”¹⁷ taşımaktadırlar. Halktan kendilerini anlamalarını beklemektedirler ancak uğruna “hürriyet” mücadelesi verdikleri halk onları anlamadığı gibi ayıplamaktadır.¹⁸ “Altı yüz yıllık imparatorluğu on yılda batırdılar, bu eşkıya bozuntuları” demektedir.¹⁹ Bu sözleri halkın İttihatçılara bakışı şeklinde yansıtan Kemal Tahir’in de İttihatçılar hakkında çok pozitif görüşleri yoktur. İttihatçıların hürriyet uğruna çöküşü hızlandırdığını düşünmektedir. Onlar, millet bir yana kendilerinin dahi ne anlama geldiğini bilmedikleri hürriyet ile çökmekte olan devleti kurtarabileceklerine inanmışlardı. Ancak iktidara geldiklerinde ellerinde ne bir programları ne de kadroları vardı. Bu eksiklikleri çöküşü hızlandırmıştır.²⁰

Kemal Tahir, karamsarlıkla yoğurduğu çöküş anlatımlarında aydınların durumundan da çok iç açıcı bahsetmez. Hepsini yenilgiyi değişmez bir kader olarak kabul etmişlerdir. Millete güvenmedikleri gibi bir milletin varlığından henüz haberleri bile yoktur.²¹ “Çöken imparatorluk, aydınlarını da, uçuruma beraber sürüklemekteydi.”²² Ancak, doğal olarak aralarında teslim olmayanlar, mücadele edenler de vardır. Mücadele eden kanat Ankara’ya ümit bağlayıp doğmakta olan yeni rejimin ayak seslerinden mutluluk duyanlardır.²³

II. Cumhuriyet Kurulurken

Çöküşün getirdiği karamsarlığa kendini kaptırmayan aydınları esir şehir üçlemesinde İhsan Bey, Nedime Hanım, Kamil Bey gibi karakterler temsil eder. Bunların umut merkezi Ankara’dır. Mustafa Kemal’in öncülüğünü yaptığı mücadeleden ve arkasından gelecek sistemden oldukça

¹⁴ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 56, 279.

¹⁵ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁶ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, İthaki Yay., İstanbul, 2005, s. 287, 333; Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 35-37. Kemal Tahir’in işgal yıllarındaki sosyal hayata dair yaptığı tasvirler sosyal bilimlerde konuyla ilgili yapılan çalışmalarla uyumludur. Bu konuda bkz.: Zafer Toprak, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss. 19-23; Paul Dumont, “Beyaz Yıllar”, *İstanbul 1914-1923*, (Ed.: Stefanos Yerasimos), İletişim Yay., İstanbul, 1996 içinde, ss. 176-195.

¹⁷ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, İthaki Yay., İstanbul, 2005, s. 33.

¹⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 63.

²⁰ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 137-139.

²¹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 186-187.

²² Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 187.

²³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 189.

umutludurlar.²⁴ Yeni döneme dair umutlar o kadar büyüktür ki, onlar uğruna İstanbul hükümetince veya işgal güçlerince tutuklanmak bile şeref kabul edilmektedir. *Esir Şehrin İnsanları* romanının başkahramanı; eski bir Osmanlı aristokrati iken tanık olduğu gerçeklerin sonucunda Kuvva-i Milliye saflarına katılan Kamil Bey bile tutuklandığı için hiç üzülmemiştir. Tam tersine “tarih, destan, trajedi yapan insanlarla beraber bulunmanın tarif edilmez gururunu” duymuştur. Belki tutuklandığını Mustafa Kemal Paşa’ya bile bildirmişlerdir. Mustafa Kemal, “yani bizzat ‘kurtuluş’ öpülesi alını kırıstırarak, Kamil Bey üzerinde bir an olsun düşün”müştür.²⁵

Kurtuluştan sonra kurulacak sistem geçmiş dönemleri aratmayacak bir sistem olacaktır. İttihatçıların düştüğü hatalara düşülmeyecektir. İttihatçılar halktan kopuk oldukları için hareketi halka doğru indirememişler, hürriyet dedikleri halde ona en büyük zararı kendileri vermişlerdir.²⁶ *Yorgun Savaşçı*’da benzer eleştiriler yapan Kemal Tahir’e göre İttihatçılar Batılılaşmayı devleti güçlendirmek için kullanacakları yerde zengin yetiştirmede kullanmışlardır. Oysa yapmaları gereken iş, her şeyden sorumlu devlet anlayışını geri getirmektir. İnsanları çok çalışmaya zorlamalı, gerektiğinde despotluğa başvurmalıydı.²⁷ Neyse ki bu defa işler farklı yürümekte, Anadolu’da millet bizzat kendisi savaşmaktaydı.²⁸

İşlerin bu defa farklı yürüdüğüne ve sonuçlarının daha olumlu olacağına inanan Kemal Tahir *Yol Ayrımı* romanında, Milli Mücadele sonucunda kurulan yeni rejimi odağına alır. Romandaki söylemini dikkate aldığımızda yaşanan gelişmeler hakkında pozitif değerlendirmelerde bulunmadığını görürüz. Mümkün olduğunu düşündüğü sistem kurulamamıştır. Kemal Tahir, Cumhuriyete bakışının kendi dünyasında geçirdiği değişime uygun olarak esir şehir üçlemesinin ilk iki romanı olan *Esir Şehrin İnsanları*’nda ve *Esir Şehrin Mahpusu*’nda geleceğe umutla bakar. Ancak yine iç dünyasındaki çizginin ulaştığı sonuçla paralel bir biçimde üçlemenin son romanı olan *Yol Ayrımı*’nda karamsar bir tutum takınır. Çocukluğunda İstanbul’dan Kuvva-i Milliye’ye malzeme taşınmasına yardım eden, gençliğinde Mustafa Kemal’in fotoğrafını yanından ayırmayan, CHP’ye muhalif arkadaşlarıyla yumruk yumruğa kavga eden²⁹ Kemal Tahir ne olmuştur da başlardaki tavrından uzaklaşmıştır?

Kurtuluş Savaşı Kemal Tahir için “bin yedi yüz bilmem kaçtan beri”dir sürüp giden bir savaşın devamıydı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmaktan kurtulma savaşıydı.³⁰ Ancak ona göre kurtarıcı kadro savaşın sonucunda Osmanlı mirasını çok kolay terk ederek özellikle Lozan’da verdikleri tavizlerle Osmanlı aleyhine sonuçlanmasına sebep olmuşlardır. “1908’in padişahçı İttihatçıları imparatorluğu yıktılar, 1923 Kuvvayı Milliyecileri bir dünya imparatorluğunun

²⁴ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 189; Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 152, 282.

²⁵ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 346.

²⁶ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 189.

²⁷ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 167-168.

²⁸ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 189; Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 152, 282.

²⁹ Bkz. Barkın Karslı, “Kemal Tahir, Kemalizm ve Sosyalizm”, <https://serbestsiyasa.com/?p=258>, Erişim Tarihi: 16.10.2018.

³⁰ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, Sander Yay., İstanbul, 1973, s. 274.

miras hesaplarını tasfiyeye oturdular. Peki, neydi tasfiye edilecek miras? Yedi yüz yıllık bir dünya imparatorluğu.³¹ Ona göre yeni kadro çabuk pes etmiştir ama Batı'yla hesaplaşma henüz bitmemiştir ya da bitmemelidir.³²

Kemal Tahir'e göre Kemalistler Batılı güçlerle hesaplaşma fırsatını kaçırmalarıyla uzlaşmaya gitmişlerdir. Aslında "Anadolu Savaşı"nın "Milli Kurtuluş" olayıyla da ilgisi yoktur. Çünkü antiemperyalist vasfı bulunmamaktadır. Bu savaş sömürgeci güçlerin Osmanlı'daki durumunu bozmamış, pozisyonlarını yeni süreçlere uyarlamıştır. Antikapitalist olmayan bir hareketin antiemperyalist olması söz konusu olamaz. Kemalizm, Sovyetlerle iyi geçinme mecburiyetinin dayattığı geçici bir süre hariç hiçbir zaman antikapitalist olmadığına göre antiemperyalist de olamazdı. Misak-ı Milli Kemalistlerin emperyalistlerle vardıkları uzlaşmanın bir ürünüdür. Milli tarihsel şartlara göre değil emperyalizmin dünyayı bölüşme hesaplarına göre tasarlanmış bir projedir. Batı'nın Sovyet Rusya'ya karşı tasarladığı bir tampon bölge meselesinden ibarettir.³³

Batı ile varılan uzlaşmaların sonucunda kurulan Cumhuriyet'in, emperyalizme kapılarını açmış Osmanlı'dan farklı bir noktaya konumlanması da mümkün olamazdı. Kemal Tahir'e göre Kemalistler Tanzimat'ın bıraktığı gelenekten kurtulamamışlar, Batı'nın burjuva toplumlara için düşünülmüş kurumlarını kalıp olarak alma hatasına düşmüşlerdir.³⁴ Toplumsal ve siyasal yapıda görülen ve düzelmesini başlarda büyük umutlarla beklediği çarpıklıklar da doğal olarak ona göre devam etmiştir. Özellikle Serbest Fırka olayından sonra Cumhuriyet hakkındaki fikirleri değiştirmeye başlayan yazar³⁵ *Yol Ayrımı*'nda tam da bu olayı arka plana alarak Cumhuriyet'in eleştirisini yapmıştır. "Kurtuluş kime yararmış, haksız baskı, açık soygun, sürünen halk yığınları... [...] Kurtuluş olduğu için oluyor bunlar..."³⁶ diyerek yeni dönemde gözlemlediği çarpıklıklara yönelik eleştirilerini sert bir dille yapmış olur. Yeni düzen menfaat peşinde koşanlara yararmış, "Aferizm" almış yürümüştür.³⁷ "İttihat ve Terakki devrindeki nüfuz kazançlarına hasret çeken veya Kuvvayı Milliye'nin çetecilik günlerinde vurgun ve yağma zevki tatmış olanlar, Gazi'nin yanında ve Meclis'te idi." Devrim çoğunun umurunda bile değildi. Milletvekilliği onlar için işlerini yürütecekleri bir araç idi. İdealist ve gerçek manada Batılı bir devrimi savunanlar da vardır; onlar da devrimin heyecanından dolayı her şeyi unutuplardı.³⁸ Kurtarıcılar ise olup bitenler karşısında sessiz kalmakta, ellerinden geleni yapmamaktaydı.³⁹ Benzer eleştirileri yaptığı *Kurt Kanunu*'nda,⁴⁰ 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla gerçekten başlamış bulunan Batılılaşma serüveninin Kemalist devrimler sayesinde başarıya ulaştığını

³¹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 434.

³² Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 435.

³³ Kemal Tahir, *Notlar/Çöküntü*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1992, s. 193-194.

³⁴ Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, s. 38.

³⁵ Bkz. Karşlı, "a.g.m."

³⁶ Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 23.

³⁷ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 102.

³⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 103.

³⁹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 319.

⁴⁰ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, İthaki Yay., İstanbul, 2005, s. 65.

söyler.⁴¹ Ancak bu sürecin sonuçları, yukarıda da değinildiği üzere Kemal Tahir'in umduğu gibi değildir.

III. Çözüm Arayışı

Kemal Tahir açısından Cumhuriyet kadrolarının da İttihatçılarla aynı hatalara düşmeleri, Batılılaşmayı yanlış yönde kullanmaları beklenen devlet figürünün ve Batı'yla yaşanacak gerçek hesaplaşmanın ileri zamanlara ertelenmesi anlamına geliyordu. Kemal Tahir'in gözünde Kurtuluş Savaşı bin yıldır süren Doğu–Batı çatışmasının yalnızca küçük savaşlarından biriydi.⁴² Böyle bir savaş kazanmak bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmezdi. Üstelik iktidarın yeni sahipleri Osmanlı mirasından Batı'ya özellikle Lozan'da çokça tavizler vererek gerçek bir hesaplaşma yapamamışlardı. Beklenen devlet kurulduğunda Batı'yla er geç gerçek bir hesaplaşma yapılacak, bin yıllık mücadele ancak o zaman kazanılmış olacaktır.⁴³

Ne Meşrutiyeti ne Cumhuriyeti yeterli bulan Kemal Tahir için çözüm giden Osmanlı'nın yerine gerçek halkın gelmesindedir. “Gerçek halk”tan kasıt ise; halktan kopuk Osmanlı'nın Batılılaşma çabalarına rağmen Osmanlı'yı, Batılılaşmaya çalışan Türkçülere rağmen Türkçülüğü, hatta Batılılaşmaya çalışan Müslüman doğuculara rağmen doğuculuğu, şimdinin Batıcı halkçılara rağmen gerçek halkçılığı savunan halktır. Bu halkın içinden “yeni bir yerli insan türü” çıkacağına inanan Kemal Tahir, bu yerli insan türünün kendi işlerini kendi görmek için er geç ortaya çıkacağına inanmıştır. Bahsettiği “yerli insan” türü yeni bir aydın ve siyasetçi tipini temsil etmektedir. Batılılaşmayla beraber halktan uzaklaşan aydınlara benzememektedir.⁴⁴ “Bunlar, burdan başka bir yere sığınamayacaklarını kesinlikle idrak etmiş” aydınlardır.⁴⁵

Gelecek zamanda ortaya çıkacak aydın tipinin inşa edeceği sistem Kemal Tahir'e göre mutlak surette sosyalizm olacaktır. Çünkü ona göre “Anadolu Türk halklarının tarihsel gelişi, temelden doruğa kadar ancak sosyalizme yatkındır.”⁴⁶ Türk toplum yapısının Batılı toplumlardan farklı olmasından dolayı elbette kurulacak sosyalist düzen yerlileştirilmiş bir yapıda olacaktır.⁴⁷ Üstelik bunun bir gün geleceği konusunda da şüphesi yoktur.

Nüfus artışı, sosyal adaletsizlikler, üretimin ilkeği ona göre sosyalizmin gelişini mecbur kılmaktadır. Batılılaşma hareketlerinin uygulanma biçimi ile aynı olarak sosyalizm de tepeden inme gelecektir. Sosyalizm bütün toplumu kapsayacak, en çok da nüfusun ezici çoğunlunu meydana getiren

⁴¹ Kemal Tahir *a.g.e.*, s. 90.

⁴² Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 274, 436.

⁴³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 437.

⁴⁴ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 136.

⁴⁵ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 137.

⁴⁶ Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, s. 15.

⁴⁷ Kemal Tahir'in Ertan Eğribel, “Kemal Tahir: Romancı, Sosyalist, Yerli Düşünür”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed.: Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde, ss. 153-163, s. 154.

yoksulların yararına olacaktır. Tarihimizde ilk defa mutlu azınlığın yararına değil bütün toplumun yararına işleyecek, Batılılaşmada olduğu gibi devleti güçten düşürmeyecek tam tersine tarihin hiçbir çağında olmadığı kadar onu güçlendirecektir. Batılılaşma talepleri halktan değil devlet adamlarının istekleri doğrultusunda, devleti kurtarmak için ortaya çıkmıştır. Ancak sosyalizm yukarıdan aşağı gelmekle birlikte halkın yararına olacağı için halk tarafından da sahiplenilecektir.⁴⁸

Sosyalizmin gelmesi ve toplum tarafından benimsenmesi konusunda son derece iyimser olan Kemal Tahir gelecek sistemin detayları konusuna pek girmemiştir. Ama Batılılaşmanın doğulu devletin ve toplumun ruhuyla uyuşmadığı düşüncesi, Türk toplumunun geçmişinde adaletli bir çağın varlığına duyduğu inanç, Batı'daki gibi özel mülkiyetin Türk toplumunda olmadığı tezleri onu sosyalizmin mümkün olduğu görüşlerine yöneltmiş gibidir. Batılı fikirlerin Türkiye'de uygulanamayacağı görüşüyle uyumlu olarak da sosyalist düzenin içini yerli değerlerle doldurulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak söz konusu düzenin nasıl işleyeceğinden bahsetmemiştir. Ayrıca iç tutarlılığı var gibi görünen bu tezlerin cevaplanması gereken birçok soru barındırdığı da söylenebilir. Bütün bunlara rağmen Kemal Tahir'in birkaç yüzyıldır süren Batılılaşma hareketinden ve sonuçlarından mutlu olmadığı ve alternatif arayışı içerisinde olduğu açıktır.

Sonuç

Kemal Tahir'in eserlerinde adaletli devlet ve eşitlikçi toplum düzeni özlem duyulan temel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Ona göre bu dinamikler 16. yüzyıla kadar Osmanlı Devletinin kodlarında güçlü bir biçimde var olmuşlardır. Osmanlı Devletinin, yeri geldiğinde yabancı halklar tarafından da sevinçle karşılanmasının temel sebebi onun güçlü ve halktan yana olan bu adalet anlayışı idi. Ancak Batı karşısında üstünlüğün kaybedildiği 16. yüzyıldan itibaren devletin bu halkçı karakteri de kaybolmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti Batılı devletlere yenilmeye başlamış, gelirleri azalmaya başlamıştır. Devlet bu tarihten itibaren Batı karşısında bir varlık mücadelesi vermek mecburiyeti ile karşı karşıya kalmıştır.

Osmanlı Devletinin durumunu düzeltmek için Batılılaşma çaresine başvurması ise giderek Batı dünyasının pazar alanına dönüşmekle ve milli kimlikten uzaklaşmakla sonuçlanmıştır. Ona göre bu hata Tanzimat ve Meşrutiyet hatlarını izleyerek devletin yıkılış anına kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında verilen Kurtuluş Savaşı ile yeni bir sayfa açılması fırsatı yakalanmıştır. Yüzyıllardan beridir Batı'yla verilen savaşıardan sadece bir tanesi olan Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşıncaya Batılılaşma dışında bir seçenek yaratmak, yeniden halktan yana bir devlet kurmak mümkün hale gelmiştir. Ancak ona göre yeni rejimi kuran kadro da Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in Batıcı politikalarını tekrar ederek bu tarihsel fırsatı kaçırmıştır.

⁴⁸ Kemal Tahir, *Notlar-Osmanlılık/Bizans*, s. 510.

Kemal Tahir'in Cumhuriyet ile ilgili ilk dönem fikirleri iyimser bir çizgi izlemiştir. *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında bu iyimserliğin izleri belirgindir. Ancak Cumhuriyet'in gittiği yön beklentilerinden uzaklaştıkça iyimserliğinin yerini alan karamsarlık Serbest Fırka'nın kapatılmasıyla beraber zirve yapacaktır. *Yol Ayrımı* romanıyla cisimleşen bu karamsarlık Kemal Tahir'in yeni arayışlara yönelmesine yol açmıştır.

Türk tarihinde devletin adaletli bir dağıtıcı rolü oynadığı iddiasını dile getiren Kemal Tahir bu noktadan hareketle Türk tarihine ve toplum yapısına en uygun yönetim modelinin sosyalizm olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre Türkiye'de sosyalizme geçişin tarihsel ve güncel bütün koşulları mevcut olup bu er ya da geç gerçekleşecektir. Ancak bu model klasik anlamda bir sosyalizm değil yerel şartlara uyarlanmış bir tarzda olmalıydı.

Cemal Nasır'ın Arap Sosyalizmi'nin ve benzeri üçüncü yol arayışların dikkat çektiği 1960'lı yıllarda⁴⁹ Kemal Tahir'in yerli sosyalizmden söz etmesi şaşırtıcı değildi. Ancak Osmanlı ve Cumhuriyet rejimlerinin Batılılaşma politikalarını, bütün pozitif kazanımlarını görmezden gelerek eleştiren Kemal Tahir'in alternatif bir düzen resmederken bizzat Batılı bir kavram olan sosyalizmi kullanması açıklamaya muhtaç bir konudur. Ayrıca sosyalizmi gerçek manasında istemeyip yerileştirmekten bahsetmesi, milliyetçi tonlarla bezeme çabası istediği şeyin sosyalizmle ne kadar ilgisi olabileceği sorusunu da akla getirmektedir. Geçmişteki varlığını iddia ettiği "kerim devlet" in sosyalizmle uyuma oranı ise tartışmalıdır.

Batı'daki gibi sınıfların ve sınıf çatışmalarının Türk toplumunda bulunmadığı tezi Kemal Tahir'in düşünce sistematığının temel taşlarından biridir. Bu durumda sosyalizm gelecekte bile sınıf çatışmalarının sonucunda bir işçi veya köylü hareketi olarak gelmeyecektir. Kemal Tahir, bu görüşlerini yazdığı dönemlerde Türkiye'deki sayısal üstünlüklerini hâlâ korumakta olan köylülere ilişkin değerlendirmelerinde pek ılımlı da davranmaz. Onun köyde geçen romanlarında köylüler her türlü hilenin, kurnazlığın, cinsel sapkınlığın içerisinde resmedilirler. Olası bir devrimin öznesi olamayacak niteliktedirler. 1950'lerden sonra yoğunlaşan tarımda makineleşme, köyden kente göç, işçileşme süreçleri ise ilgi alanına girmemiştir.⁵⁰ En azından satır aralarında zengin – yoksul çatışmasını kabul etmesine rağmen iş pratiğe geldiğinde devleti ve asayişini savunan bir refleks ile her türlü kargaşayı reddetmiştir. *Esir Şehrin İnsanları*'nda 1919 Tersane Grevi⁵¹ gibi bir işçi eyleminden bahsederken bile işçilerin değil patron konumunda bulunan Harbiye Nezareti'nin tarafını tutması

⁴⁹ Zeynep Güler, *Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, Yeni Hayat Yay., İstanbul, 2004, s. 123-127, 251-261.

⁵⁰ Kemal Tahir'in köyde geçen romanlarında köylülerle ilgili olarak yaptığı değerlendirmeler hakkında bkz. Kendirci, *a.g.e.*, 298-316.

⁵¹ Bu grev hakkında genel bir bilgi için bkz. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 133-141.

bunun kanıtı niteliğindedir. Ona göre “ekmek isteyenlere, varsa ekmek verilir. [...] Ekmek yoksa katlanılır, istenmez[di].”⁵²

Çalışan kesimleri pasifleştiren Kemal Tahir için kurulacak sosyalist düzenin mimarları milli şuura sahip, halktan kopmamış aydınlardır. Bu durum onun düşüncelerinde bir açmazın daha oluşmasına sebep olur. Çünkü ordunun desteğiyle sosyalizme geçmeyi uman yerli sosyalistleri bu nedenle kılık değiştirmiş bürokratlar diye nitelerken⁵³ bizzat aydınların eliyle tepeden inme bir şekilde geleceğini söylediği sosyalizmden övgüyle bahsetmesi çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Türk aydınını halkta kopuk olmakla eleştirip kendisinin de benzer tutumlar takınması söz konusu tutarsızlığı perçinlemiştir.

Kemal Tahir yerli sosyalizmi söylem olarak savunmakla birlikte teorik alt yapısından ayrıntılarıyla söz etmemiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun cisminde somutlaştırdığı “kerim devlet” vurgusundan anlaşılacağı üzere devlet eliyle yürütülecek bir sosyalizmden bahsettiği açıktır. Belki de sosyalist değil de “sosyal devlet” talebinde bulunduğunu dahi düşünülebiliriz. Ama her ihtimalde devlet her şeyin merkezindedir. Devleti merkeze koyan tavrı nedeniyle sosyalist olmaktan çok devletçi tutumuyla ön plana çıkmıştır. Geçmişteki kerim devlet motifini canlandırma isteği nedeniyle de biraz gelenekçi bir tutuma sahiptir. Talep ettiği sistem Osmanlı aydınlarının tartışmasız savundukları ve devleti her şeyin merkezine koyan “daire-i adalet” anlayışının⁵⁴ bir yansıması gibidir. Devlet onun için adaleti sağlayan, dağıtan ve gözetken olarak yegâne güç ve kontrol merkezidir. Bu yönüyle Kemal Tahir sosyalist düşünceden çok gelenekle ve geleneksel aydınlarla daha güçlü bağlara sahip görünmektedir.

Kaynakça

Kaynak Eserler

Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, Sander Yayınları, İstanbul, 1973.

Kemal Tahir, *Notlar-Osmanlılık/Bizans*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Kemal Tahir, *Notlar/Batılama*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, İthaki Yayınları, İstanbul, 1992.

Kemal Tahir, *Notlar/Çöküntü*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1993.

Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

⁵² Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, s. 38.

⁵³ Eğribel, “a.g.m.”, s. 162.

⁵⁴ Bu konuda bkz. Coşkun Yılmaz, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4 (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 69-81.

Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Araştırma – İnceleme Eserler

Avcı, M. Güven, “Kemal Tahir ve Devlet”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010 içinde ss. 237-241.

Avcılar, Suna Başak, “Asya Tipi Üretim Tarzı’na Veda”, *Bilig*, S. 22 (Yaz 2002), ss. 1-28. Kaynak: <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3382-published.pdf>. ,Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.

Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Çavdar, Tefik, “Roman, Tarih ve Kemal Tahir”, *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Editör: Kurtuluş Kayalı), İthaki Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 57-60.

Dumont, Paul, “Beyaz Yıllar”, *İstanbul 1914-1923*, (Ed.: Stefanos Yerasimos), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 içinde, ss. 176-195.

Eğribel, Ertan, “Kemal Tahir: Romancı, Sosyalist, Yerli Düşünür”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed.: Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010 içinde, ss. 153-163.

Güler, Zeynep, *Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, Yeni Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.

Karşlı, Barkın, “Kemal Tahir, Kemalizm ve Sosyalizm”, <https://serbestsiyasa.com/?p=258>, Erişim Tarihi: 16.10.2018.

Kayalı, Kurtuluş, “Bizim Kuşağın Kemal Tahir Okuma Serüveni...”, *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Editör: Kurtuluş Kayalı),İthaki Yayınları,İstanbul,2010 içinde, ss.41-56.

Kayalı, Kurtuluş, “Kemal Tahir; Tarihçi, Sosyolog, Romancı”, *Bir Kemal Tahir Kitabı - Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (Editör: Kurtuluş Kayalı), İthaki Yayınları, İstanbul, 2010 içinde, ss. 199-207.

Kendirci, Hasan, *Türk Düşünce Tarihinde Köy*, Libra Yayınları, İstanbul, 2016.

Serpil, T. Seçkin, Kemal Tahir Eserlerinde İktidarın Kurumsallaşması ve Meşruluğu, http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_e00a5915b2b74db0ace501bb4d8c0937.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2018.

Toprak, Zafer, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 19-23.

Yılmaz, Coşkun, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4 (Ed.: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

LİSE GENÇLİK DEĞERLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ BALIKESİR ÖRNEĞİ
SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF HIGH SCHOOL YOUTH VALUES
BALIKESİR EXAMPLE

Özay Nuri AKSOY¹

Öz

“Lise Gençliği” dediğimiz zaman onların toplumdaki yeri, özellikleri değerleri ve problemleri bir bütün olarak akla gelmelidir. Bu doğrultuda “Lise Gençlik Değerlerinin Sosyolojik Analizi Balıkesir Örneği” çalışmasında amaç; sosyolojik olarak gençliği anlamak, anlatmak, gençliği toplumsal değerlerle değerlendirmek ve değer kazanımlarının gençlikle bağlantısını ortaya koymaktır. Değerler bu yıldan itibaren her dersin programında yer almaktadır. Bu çalışma bu ders programı öncesi yapılan bir araştırmadır. Araştırma 2017-2018 Eğitim ve Öğretim yılı içerisinde Balıkesir İli Karesi İlçesinde üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselere devam eden öğrencilerle gerçekleştirilmiştir.

Anketimizin Kişisel Bilgiler bölümünü oluşturan kısımda 15 (on beş), değer ifadelerinin yer aldığı bölümde de 117 (yüz on yedi) soru yer almıştır. Uyguladığımız ankette değerlere ne kadar önem verildiğini ve kabullenildiğini tespit için 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler temel çözümlememiz olmuştur. Verilerin frekans dağılımları, yüzdeleri kullanılmıştır. SPSS 24.0 ile hesaplanmıştır. Anlamlı ilişkinin olup olmadığı konusunda yorumlamalar yapılmıştır.

Lise gençliğinin bireysel anlamdaki değerlere katılımı kadar toplumsal değerlere de katılımının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liseler içinde rekabetin olması çoğu genci bireyselleşmeye itmektedir. Bireyselleşme seviyesi siyasetten uzaklaşmaya kadar da gitmektedir. Gençliğin büyük bir bölümü siyasetten uzak bir o kadar da derse yakın hissetmektedirler. Bu bireyselleşme çoğu zaman toplumsal eylemlere kadar da varabilmektedir.

Anahtar kelimeler: Gençlik, Lise, Değerler, Balıkesir

Jel Kodlar: Z1, Z10

Abstract

If we talk about “high school youth”. it should come to mind that their place in the society. characteristics. values and problems as a whole. The aim of this study is to explain the youth sociologically entitled "Sociological Analysis of High School Youth’s Values: Balıkesir Sample”. It is considered to evaluate the social values and to demonstrate the importance of value gains for youth. The values are included in the curriculum of each course from this year. Our study is the research which was done before this curriculum. At the same time. it

¹ Balıkesir Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim Sanat Merkezi , 0000-0001-8210-8362, ozaynuriaksoy@msn.com

is pre-study for the definition of “qualified school” which is mentioned as a concept in the Ministry of National Education's announcement of the transition to new high schools. With this study, both the qualified school and the values are preliminary findings before placing them in the curriculum. The study is the first type of study in terms of Karesi Balıkesir Sample. It is a source for the same kind of research to be done after four years. The study was carried out on high school students attending a high school in Karesi District of Balıkesir province during the 2017-2018 academic year.

There are 15 (fifteen) questions in the ‘Personal details’ section of our questionnaire and 117 (one hundred and seventeen) questions in the section of the value statement. In this study, Likert scale (included 5 options) was used in order to understand the importance of each value in the value list. The obtained data were calculated with SPSS and findings were made on whether or not there was a meaningful correlate.

It has been observed that the participation of high school youth to individual values as well as to social values is high. Moreover, competition in the qualified school pushes most young people to individualize. The level of individualization plays an important role in moving away from politics. Most of the youth are far from politics and feel close to their courses.

Keywords: Youth, High School, Values, Balıkesir

Jel Codes: Z1, Z10

1.Giriş

Değer kavramı, Latince “değerli olmak”, “güçlü olmak” karşılığında olan “valere” kelimesinden türemiştir. İlk kez 1918’de Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kavram olarak kazandırılmıştır (Bilgin, 1995, s. 83). Püsküllüoğlu sözlüğünde; değeri “nesnelerin ve olayların toplum, sınıf, insan açısından taşıdığı önemi belirleyen niteliği ya da önem taşıyan nesne, olay” şeklinde tanımlar. (Püsküllüoğlu, 2003, s. 352). Hançerlioğlu sözlüğünde, “değer” kavramı karşılık olmayı dile getiren değmek kökünden türetildiğini belirtir. Bir şeye biçilen karşılık olarak tanımlanır. Karşılıdığı ihtiyaca göre değişen bir nitelik anlamı da kazanır. (Hançerlioğlu, 1993, s. 277).

Tercih etme durumu olarak nitelendirilebilecek olan değerler, davranışlarımıza kaynaklık eder. Davranışlarımızı yargılama amaçlı kullanılan anlayışlardır. Değerler bireylerin neyi önemli gördüğünü belirten istekler, tercihler arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir. (Erdem, 2003 , s. 4).

Bireyler toplumun kuralları, gelenekleri ve görenekleri yoluyla iyi-kötüyü, doğru- yanlış ayırmayı, kendi ahlâk ilkeleriyle bir ölçü edinmeyi öğrenirler (Beill, 2003, s. 14). Bu ölçü değerde denilen fikirleri ve inançların bütünü oluşturur.

Değer olgusu; antropoloji, felsefe, ilahiyat, psikoloji, sosyoloji gibi farklı bilim dallarınca temel alındığı disiplinler arası kavramsal çerçeveye sahiptir (Avcı, 2007 , s. 27). Değer, disiplinlerce farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır (Marshall, 1999, s. 32). Değer kavramıyla ilgili olarak farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunun ana nedeni sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından

kaynaklık etmesi ve bu kaynaklarca farklı mahiyetlerde kullanılmasıdır. Konu sosyolojik bir bakış açısından incelendiğinden sosyoloji literatüründe kabullenilmiş tanımlar dikkate alınmıştır.

Fichter, sosyolojik anlamda değerleri şöyle tanımlar; “Kişi ve grup açısından faydalı kişi ve grupta istenilen, kişi veya grupta beğenilenlerdir. Bu anlayışa göre değer, nesnenin kendisinden çok diğer nesneye atfedilen önemdir.” (Fichter, 1996, s. 131).

Krech, değerleri hangilerinin istenilen ve istenilmeyen olduğuna ait istem olduğunu belirtir. Bireylerin değerleri, kendisinden bağımsızca grubu tarafından onaylanır olduğu tespitinde bulunur. Bireyler tarafından değerler, grubun malı olarak algılanmaktadır. (Krech, 1980, s. 27).

Toplum farklı değişkenlerden oluşmaktadır. Bütün değişkenler belli işlevlere sahiptirler ve birbirinden bağımsız da değillerdir. Değişkenler birbirine bağlıdır ve birlikte bir sistemi oluştururlar. Değerler toplumsal yapının önemli parçalarındandır. Topluma anlam kazandıran kültür ve değerlerdir. Birey hayatının her aşamasında isteklerinin ve tercihlerinin ilk sırasında değerler yer alır.

Sosyolojide değerler önemli bir yer tutmaktadır. Sosyoloji literatüründe yakın zamana kadar bu önem fark edilmemiştir. Bunun başlıca nedeni değerlerin öznel olarak algılanması için pozitivizmin baskın olduğu dönemlerde çalışmaların dışında bırakılmıştır. Durkheim’ın ‘İntihar’ çalışması değerlerin sadece öznel değil aynı zamanda objektif bir anlam da taşımakta olduğunu ortaya koymuştur. Durkheim’ın çalışması ile sosyal bilimlere yeni kapılar açılmıştır.

Günümüz araştırmalarının hareket noktasında değer kavramı yer almaktadır. Bireysel ve toplumsal davranışlarının anlaşılmasında değerler belirleyicidir. Değerler, ideal ve arzu edilen davranışlar için kullanılan ölçütlerdir. Bu ölçütler tutumların, ideolojilerin ve ahlaki yargıların önemli belirleyicileri ilkeleri içerir. Bireylerin dış dünyayı algılamalarında önemli roller oynar. (Artan , 2005, s. 13).

Teoriden daha çok pratiksel nitelik taşıyan değer, insanın varlık şartlarındandır. İnsan değerlerini kurduğu ilişkilerle ortaya çıkartır. Bu açıdan bakıldığında değerlerin koruyucusu ve yaratıcısı bizzat kendisidir. İnsan koyduğu değerlere bağlanır, inanır, yaşar. Gerektiğinde değerleri yeniler. İnsanın ilgisine dair olan her şey onun için değer taşır. Bolay’a göre değer koymak bir gaye belirlemektir. Hayatın akışını belirleyen değerler yaptırım gücüne sahiptir (Bolay, 2004, s. 60).

Fichter, değer kavramını; toplumun varlığını, birliğini, işleyişini, devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için çoğunluk tarafından doğru ve gerekliliği kabul edilen; ortak duyguları, düşünceleri, amaç ve menfaatleri karşılayan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançlar olarak tanımlar. (Fichter, 1996, s. 144).

Değer kavramı toplumların tutumlarının, kanaatlerinin ve eylemlerinin öngörülmesinde açıklanmasında önemli kaynaklıklar etmektedir. Bu özelliğinden dolayı değerler, son zamanlarda yapılan bir çok araştırmanın temel noktasını oluşturmaktadır.

Allport, Vernon ve Lidzay “Study of Values” (1960) çalışmasında değerleri türlerine göre hiyerarşik açıdan incelenmiştir. Estetik, bilimsel, ekonomik, siyasi ve dini olmak üzere altı temel kategoride ele alınmıştır. Daha sonra ki çalışmalarda bu altılı kategori gelenek haline gelmiştir. 1980’lerden itibaren araştırmalar uluslararası düzeyde sistematik ve analitik bakış ile değer kategorileri genişletilerek yapılmıştır. (Scwartz, 1992, s. 65)

Araştırmamız da Rokeach ile başlatılan, Schwartz ile devam ettirilen “Değer içerikleri ve yapısındaki evrensellikler” çalışmasında ki değer itemleri referans alınmıştır.

(Schwartz, 1992) tarafından sürdürülen araştırmada türlerine göre değer ifadelerini şu şekilde sıralar; Evrenselcilik, Kendi Yönünü Belirleyebilmek, Uyarıcılık, Başarı, Güç, Zevkçilik, Maneviyat, Güvenlik, Uyma, Gelenek, Yardımseverlik. Schwartz’ ın bu değerleri (Küçük, 2009) tarafından Türkiye’nin koşullarına ve liselilerin özellikleri göz önüne alınarak yeni bir bakış oluşturulmuştur. Bu şekilde kültüre uygun anlatım geçerliliği sağlanmıştır.

Sosyalleşme bireyin dışında kalan dünyanın bireyin içine işlemesidir. Bireyin çocuklukta toplumun üyesi olarak girdiği aşama birincil sosyalleşmedir. Birincil sosyalleşmeyle birey sosyal dünyasını şekillendirir. İkincil sosyalleşmeyle, bireyin toplumsal hayatta mesleki anlamda yetişmek için girdiği alt bir süreçtir. Bütün ikincil sosyalleşmeler birincil sosyalleşmenin uzantıdır. Her bireyin sosyalleşmesini toplumun diğer üyeleri etkiler. Bireyin kimliğini şekillendirir. (Berger, P. and Luckmann, T, 1999, s. 35).

Çocuklar, iletişim ortamında ki etkileşimle ve resmi söylemlerle kültürel unsurlarla bireyi çevreleyen kültürü benimserler. Kültür, sosyalleşmeyle öğrenilir. Kişilerin sosyalleşme araçları farklıdır. Çocuklar kültürlerini toplumda önem verdikleri kişilerden etkileşim yoluyla öğrenirler. (Güngör, 1993, s. 48).

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmamızda genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi hedefleyen yaklaşımlardır (Karasar, 2005).

Tarama modelleri, nesnelerin, toplumların, kurumların yapısını ve olayların işleyişini tanımlamak için kullanılır. Tarama araştırmalarında örneklemden elde edilen verilerden yola çıkılarak örneklemin temsil ettiği evrene yönelik genellemeler yapılır. Araştırma da sayısal verilerle elde edilen bulgularla genellemelerde bulunarak nicel yöntemin kullanılması uygun görülmüştür.

2.2. Araştırmanın Önemi

Değer ve değerler eğitimi, insanın var olduğu her bilim dalının konusu olabilmektedir. İlişkilerimizde, başkalarının ve kendimizin yaptığı, ortaya koyduklarıyla, geçmiş ve gelecekle bağımızla kişi olarak var olmamızın temelinde bulunur (Kuçuradi, 2013, s. 5).

Sosyal insan, toplumun değerlerini tutumlarını inançlarını toplumsal değerleri kazanarak topluma uyum sağlayabilmektedir (Tural, 1992, s. 25).

Günümüzde ki bilgi temelli ekonomi toplumunda öne çıkan; bireylerin bilgi bakımından donanımlı olmasıdır. Bu durum eğitim aşamasında çoğu zaman akademik başarıya ve sınavlara aşırı derecede odaklanmaya ve değer aktarımının ihmal edilmesine sebep olmaktadır (Akbaş, 2004, s. 44).

Bireyin en önemli evrelerinden biri de eğitim evresidir. Birey bu evrede değerler ve kişilik kazanımı sağlar. Bu araştırma da Karesi’ de öğrencilerin değer yönelimlerini konu alan bir araştırmadır. Bu güne kadar Karesi ilçesi örneği olarak bir tespit ortaya konulmamıştır.

Gençlik, her zaman sosyolojinin ilgi alanı olmuştur. Gençler, toplumların canlı yapılarının olduğu ortamlardır. Toplum, gençleri geleceğin garantisi olarak görmektedir. Gençlik, ait olduğu kültür ortamında kendine has yaşam şekliyle alt kültür grubu oluştururlar. Sosyolojik anlamda gençlik üzerine yapılan araştırmalar kendilerine has yaşam şekilleriyle farklılaşan gençliği anlamak açısından önemlidir.

“Lise Gençliği” denildiğinde gençlerin toplumdaki yerlerini, özelliklerini, değerlerini ve problemlerini akla getirmektedir. Bu doğrultuda “Lise Gençlik Değerlerinin Sosyolojik Analizi Balıkesir Örneği” çalışmasında sosyolojik olarak gençliği anlatmak değerler açısından değerlendirmek, değer kazanımlarının gençlik için önemini tespit edebilmektedir.

Değerler 2018’den itibaren her dersin programında yer almaktadır. Bu araştırmada bu ders programları öncesi yapılan bir araştırmadır.

Gençlik her zaman sosyolojinin araştırma alanlarından biri olmuştur. Toplumların geleceği olan gençliği anlamak, sorunlarına duyarlı davranmak toplumların yararınadır. Gençler, toplumlar için önemli bir potansiyel güçtür. Gelişmiş devletler, gençlerine ve sorunlarına önemle yaklaşırlar. Gençler ülke nüfusunun en yaratıcı ve dinamik kesimidir. Çalışmamızın amacı da ilk olarak sosyolojik olarak gençliği demografik verilerle açıklamaktır. İkincisi; gençliğin değer yargılarını tespit etmektir. Literatürden yapılmış araştırmaların sonuçlarından yararlanılmıştır.

2.3.Araştırmanın Problem Cümlesi

Toplumun analizinin yapılabilmesi için toplumdaki yapının, kurumların, süreçlerin ve rollerini bilmek gerekir. Kurumların, süreçlerin ve rollerin sosyal hayata katılanlar tarafından anlamlandırılmaları değerlerle gerçekleşir. Gençlik ekonomik siyasal, kültürel etkilere diğer kesimlere oranla daha açık yapıdadırlar. Araştırmamızın objesi üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselere devam eden gençliğin temsil ettiği değerleridir.

2.3.1.Alt Problemler

Balıkesir İli Karesi ilçesinde liseye devam eden gençliğin değerleri arasında fark var mıdır? Araştırma problemiyle birlikte bazı alt problemlerin de yanıtı aranmıştır:

Balıkesir Karesi ilçesinde üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselerde, gençliğin değerleri arasında sosyo demografik olarak bir fark var mıdır?

Faktörler açısından cinsiyet arasında farklılık var mıdır?

Lise sınıf seviyeleri açısından anlamlı fark var mıdır?

Lise türleri bakımından fark var mıdır?

Gelir bakımından fark var mıdır?

Değer faktörleri arasında nasıl bir diziliş oluşmaktadır?

2.4.Sınırlılıklar

Araştırma, Karesi ilçesinde üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselerde, gençlerin değer yargılarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu yüzden herhangi bir hipotez sınamasına gidilmemiştir. Amaç Karesi’de ki lise gençlerinin değer yargılarını tespit etmektir. Araştırma 2017-2018 Eğitim ve Öğretim dönemi ve Karesi’de ki üst sınav puanıyla yerleştirme yapan üç lise (Şehit Turgut Solak Fen Lisesi. İstanbulluoğlu Sosyal Bilimler Lisesi. Sırrı Yırcalı Proje Anadolu Lisesi) ile ve bu liselerde okuyan 211 öğrenci ile sınırlıdır. Araştırma da anket de sıralanan değer ifadelerini benimseme ya da önemseme düzeyinin ölçülmesini hedeflenmektedir. Araştırma veri toplama aracı olarak anketle sınırlıdır.

Araştırma sadece Karesi’de üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselerde okuyan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Örgün eğitimin dışında kalan ve üniversite okuyanlar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

2.5.Sayıtlar

Öğrencilerin anket sorularını içten ve samimi olarak cevapladıkları varsayılmıştır.

Seçilen örneklemin evreni temsil ettiği var sayılmıştır.

Kullanılan testlerin ölçmek istedikleri özellikleri ölçtüğü varsayılmaktadır.

Literatür taraması araştırmanın geçerliliği bakımından yeterlidir.

2.6.Anket ve Örneklem

Araştırma. 2017-2018 Eğitim ve Öğretim yılı içerisinde Balıkesir İli Karesi İlçesinde üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselere devam eden öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada uygulanan anket (Küçük, 2009)’ün “Lise Gençlik Değerleri” adlı çalışmasında geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliği .40, güvenilirliği .80 dir.

Anketimizin Kişisel Bilgiler bölümünü oluşturan kısımda 15 (on beş) değer ifadelerinin yer aldığı bölümde de 117 (yüz on yedi) Likert tipi soru yer almıştır. Anket, Kasım 2017’de sahaya çıkarıldı. İkinci haftanın sonunda anketler tamamlandı. Tesadüf örnekleme katılanlar tespit edildi. Örnekleme 211 öğrenci katılmıştır. Toplanan anketler SPSS 24 programıyla istatistik analizleri yapılmıştır.

Yapılan anketlerden dokuz tanesi geçerliliği etkilediğinden elenmiştir. Geriye kalan anketlerin 106 kız, 105 erkek öğrencidir. Anket yapım aşamasında öğrencilerin isteği dikkate alınmıştır. Ankete dahil olmak istemeyenlere uygulanmamıştır.

2.7.Demografik Bilgiler

Anket, kişisel bilgiler ve aile bilgileri olarak iki bölümden oluşmakta. Kişisel bilgiler bölümünde katılımcının cinsiyeti yaşı, sınıfı, lise türü sorulmuştur. Okuduğu lise türü, Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Proje Anadolu Lisesi olarak kategorileştirilmiştir.

Aile bilgileri de üç bölümden oluşmuştur. İlk iki bölümde, baba ve anneye ilgili yaş, meslek, eğitim durumları kategoriler içinden seçilmesi istenmiştir. Üçüncü bölümde ise genel bilgilerin yer aldığı sorular bulunmaktadır. Bu sorularda da kardeş sayıları, aile içinde başka yaşayan olup olmadığı, ailenin kaç kişiden oluştuğu, aile ortalama geliri, ev mülkiyet durumu gibi sorular sorulmuş ve cevabı alınmıştır.

2.8.Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikler:

Araştırmalarda elde edilen verilerle ne tür istatistiksel işlemler yapılabileceği çeşitli koşullara bağlı bir durumdur. Bunlardan biri de elde edilen verilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Çünkü bu durum göre uygun test seçimi yapılması gerekmektedir. Verilerin dağılımlarının normal olup olmadığına bakılmıştır. Normal dağılım ölçümlerinin frekans dağılımının çan eğrisi diye bilinen grafiksel bir yapıda olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada toplanan verilerin betimlemesinin yapılması temel çözümlememiz olmuştur. Elde edilen verilerin frekans dağılımları ve yüzdeleri ilk aşamada demografik hesaplamalarda kullanılmıştır.

Bağımsız gruplar t testi birbirinden bağımsız iki gruptan elde edilen bağımlı değişken ortalamalarını karşılaştırma amaçlı parametrik test koşullarının sağlanması aşamasında kullanılan testtir. İki bağımsız gruptan elde edilen bir bağımlı değişkene ait ortalamaları arasında bir fark olup olmama durumunu belirlemek için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

Bağımsız değişkenin ikiden fazla grubu olduğunda tek yönlü varyans analizi uygulanması gerekmektedir. Bu test ile araştırmacılar ikiden fazla düzey grubu olan bir bağımsız değişkenden elde

edilen bir bağımlı değişkene ait ölçümlerin gruplara göre anlamlı farklılık olma durumunu araştırmak için Ona Way Anova testi uygulanmıştır.

Aralarında ilişki olduğu düşünülen değişkenler arasındaki ilişkilerin anlaşılması ve yorumlanması işlerini kolaylaştırmak için faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24,0 ile hesaplanmıştır. p değerine göre anlamlı ilişkinin olup olmadığı konusunda yorumlamalar yapılmıştır.

3.Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

3.1.Demografik Özellikler

Cinsiyet Dağılımı Bulguları; lise gençlerinin değerlerini ölçmeyi hedeflediğimiz araştırmamızın örneklemini %50.2 oranında kız, %49.8 oranında erkeklerden oluştu. Sınıf Seviyesi Bulguları; Araştırmamız lisede okuyan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre gençlerin. %26.5' i lise 1, %27.0' i lise 2, %27.5' i lise 3 ve %19.0'u da lise 4.sınıf öğrencileridir. Lise Türü Bulguları; Araştırmamız üst sınav puanıyla yerleştirme yapan üç lise türünde gerçekleştirilmiştir. Araştırmamıza dâhil olan liselerin %37,9 'u Proje Lisesi, %36.0'ı Fen Lisesi,%26.1'i Sosyal Bilimler Lisesi öğrencisidir. Baba Yaşıyor mu? Bulguları; Araştırmaya dâhil olan lise gençliğinin %98,6'sının babası sağ iken, %1.4'ünün ise vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Babanın Yaşı Bulguları; Araştırmaya katılan lise gençliğinin baba yaş ortalamasına bakıldığında ilk üç sırada %43,6'sı 41-45 yaş aralığında, %25.6'sı 46-50 yaş aralığında, %15.6 ile de 51-55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Babanın Mesleği Bulguları; Babanın mesleği cevabına %47,9'unun Devlet memuru, %14.7'sinin Serbest Meslek, %13.7'sinin işçi, %10'unun emekli, %9.5'inin Esnaf ve zanaatkâr, %2.4'ünün çiftçi ve %0.5'inin ise işsiz olduğu görülmüştür. Babanın Eğitim Seviyesi Bulguları; Babaların eğitim seviyelerine bakıldığında. %50.2'si Üniversite Mezunu, %26.1'i Lise mezunu, %9.'u Yüksek Lisans ve Doktora, %6.6'sı Ortaokul mezunu, %6.2'si İlkokul mezunu iken %0.5 i ise Okuryazar olmadığı tespit edilmiştir. Anne Yaşıyor mu? Bulguları; Araştırmamıza katılan lise öğrencilerinin %99.5'inin annesinin sağ olduğu, %0.5'inin ise annesinin vefat olduğu tespit edildi. Annenin Yaşı Bulguları; Araştırmaya katılanların anne yaş ortalamasına bakıldığında %40.3'ü 41-45 yaş arasında, %29.9'u 36-40 yaş aralığında, %17.1'i 46-50 yaş aralığında, %6.6'sı 35 yaş altındayken, %4.7'si 51-55 yaş aralığında ve %0.5'i ise 56 ve üzerinde olduğu görülmüştür. Annenin Mesleği Bulguları; Araştırmaya dâhil olan lise gençliğinin anne mesleği olarak %54.5'i ev hanımı, %27.5'i devlet memuru, %6.2'si işçi, %4.3.'ü esnaf-zanaatkâr, %3.8'i emekli, %2.4'ü ise serbest meslek sahibi olduğu görülmüştür.

Annenin Eğitim Seviyesi Bulguları; lise gençliğinin araştırmaya katılanların anne eğitim seviyelerine baktığımızda; %36'sı üniversite mezunu, %24.2'si lise mezunu, %20.4'ü ilkököl mezunu, %13.3'ü ortaokul mezunu, %4.7'si yüksek lisans veya doktora iken %0.9'u ise sadece okuma yazma bilir olduğu tespit edilmiştir.Kardeş Sayısı Bulguları; Araştırmaya dâhil olan lise gençliğinin %68,2'sinin iki kardeş olduğunu, %17.1'inin üç kardeş olduklarını, %11.4'ünün tek kişi olduğunu, %2.4'ünün dört kardeş olduklarını ve %0.9'unun ise beş ve daha fazla kardeş olduklarını görüyoruz.

Sizinle Yaşayan Birileri Var mı? Bulguları; Ankete katılanlar arasında anne-baba ve kardeşler dışında sizinle yaşayan birileri var mı? Şeklindeki soruya %92,4'ü hayır derken, %7.6'sı evet cevabı vermiştir. Aylık Gelir Bulguları; lise gençliği tarafından eve giren toplam gelir bakımından. %28'si 4501 TL ve üzeri gelir sahibiyiz derken, %14.2'si 2001 TL – 2500 TL. %13.3'ü 4001 TL – 4500 TL, %10.4'ü 2501 TL – 3000 TL.%10'u 3001 TL – 3500 TL. %8.1'i 1501 TL – 2000 TL, %7.6'sı 3501 TL – 4000TL. %4.7'si 1001 TL – 1500 TL. %1.9'u ise 500 TL'den az ve 1000TL arası olduğunu söylemiştir. Evin Mülkiyet Durumu Bulguları; Ankete katılanlar tarafından evin mülkiyet konusunda %67,8'i kendilerine ait olduğunu %32.2'si de kira olduğunu belirtmiştir.

3.2.Faktör Analizi Sonuçları

3.2.1.Faktör 1: Maneviyat, Erdemlilik ve Sosyal Sorumluluk

Tablo 1: Faktör 1 Açısından (Maneviyyat Erdemlilik ve Sosyal Sorumluluk) Ortalamalar

Grup Faktör 1	\bar{x}	ss
s10_Yaptığım işlerde gönlümün rahat olmasını isterim.	4.53	0.8
s24_Maddi açıdan kendi kendime yeterli olmayı isterim.	4.51	0.853
s22_Düşünce ve hareket özgürlüğüne sahip biriyimdir.	4.34	0.908
s23_Hayal gücümü kullanırım.	4.3	0.937
s18_Haksızlıklara karşı çıkarım.	4.27	0.921
s20_Bütün yaşlılara değer veririm ve saygılıyım.	4.27	0.91
s7_Her zaman dürüst olmaya çalışırım.	4.26	0.937
s19_Verilen görevleri ve yükümlülüklerimi yerine getiririm.	4.24	0.811
s16_Değişik fikir ve inançlara hoşgörülüyümdür	4.23	1.08
s11_Sorumluluk sahibiyimdir.	4.17	0.878
s13_Başkalarına karşılıksız iyilik yapmaktan mutlu olurum.	4.15	1.026
s21_Sanata değer veririm.	4.01	1.089
s3_Sağlıklı olmaya çalışırım.	4.01	1.028
s8_Kendim ile barışığım.	4	1.128
s26_Ne pahasına olursa olsun sınıfı geçmek isterim.	3.92	1.17
s6_Çalışkan ve istekliyimdir.	3.91	0.977
s17_Kendimi değerli olarak hissediyorum.	3.9	1.09
s9_Olgun ağırbaşlı ve dengeli bir kişiyimdir.	3.81	1.021
s25_Maddi olanlardan daha çok manevi hayata önem veririm.	3.78	1.1
s15_Başkalarından saygı görürüm aranan bir kişiyimdir.	3.76	0.958
s2_Şık sık dua ederim.	3.75	1.141
s5_Günah işlemekten kaçınırım.	3.66	1.102
s14_Kendimi sınırlarım yanlış olanı yapmam.	3.62	0.99
s12_Her zaman kendimden kötü durumdaki insanları hatırlarım.	3.61	1.159
s1_Şık sık hayır işleri yaparım.	3.26	1.047
s4_Dini ibadetlerimi yaparım.	3.19	1.208

Tablo1'de görüldüğü gibi; Faktör 1 açısından yüklemeleri en yüksek olan değerlerin Yaptığım işlerde gönlümün rahat olmasını isterim (4.53). Maddi açıdan kendi kendime yeterli olmayı isterim (4.51). Düşünce ve hareket özgürlüğüne sahip biriyimdir (4.34). Hayal gücümü kullanırım (4.30) olduğu tespit edilmiştir. İlk dört maddeye bakıldığında birbiriyle de ilişkili

olduğunu görmekteyiz. Düşünce ve hareket özgürlüğüne sahip biriyimdir yargısı ile Hayal gücümü kullanırım yargısı birbirini desteklemektedir. Birinin yokluğu diğerini de engelleyeceği için lise gençliği olarak burada bir farkındalık oluştuğunu söyleyebiliriz. Fakat Manevi değerlerin diğer faktörler içinde ilk sırada yer almaması ve ortalamalarının da diğerleri kadar yüksek olmaması dikkat çekici bir husustur. Bu durum lise gençleri arasında manevi değerlerin ilk olarak kabul görmediği ve gençler arasında bu değerlerin diğerlerine göre daha geride kaldığının göstergesidir. Faktör 1 içerisinde yer alan Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk değerlerinin en sonunda ki iki madde ise çok düşündürücüdür. Sık sık hayır işleri yaparım (3.26).Dini ibadetlerimi yaparım (3.19). Bu iki maddenin bu faktör sıralamasında en son iki maddeyi oluşturmaktadır. Belki sık sık hayır işleri yaparım maddesi öğrencinin ekonomik anlamdaki yetersizliği ile açıklanabilirken Dini ibadetlerimi yaparım ifadesi en sonra yer alması lise gençliği arasında dini değerleri yaşama bakımından zayıf olduğu bulgusuna ulaştırmaktadır.

3.2.2.Faktör 2: Vatanseverlik ve Milliyetçilik

Tablo 2: Faktör 2 Açısından (Vatanseverlik ve Milliyetçilik) Ortalamalar

Grup Faktör 2	\bar{x}	ss
s43_ Üniversiteyi mutlaka kazanmak isterim.	4.69	0.735
s44_ Aile bireylerini tehlikelerden korumaya çalışırım.	4.62	0.822
s30_ Ülkemin düşmanlardan korunması benim için önemlidir.	4.6	0.858
s41_ Herkesin eşit haklara sahip olmasını isterim.	4.52	0.886
s42_ Öğretmenlere saygı duyarım.	4.39	0.952
s37_ Ülkemin tarihini bilmek benim için önemlidir.	4.36	0.982
s40_ Tarihi eserleri korumak benim için önemlidir.	4.35	0.981
s36_ Milliyetçiyimdir.	4.32	1.005
s31_ Türk inanç ve değerlerine bağlıyım.	4.31	1.076
s28_ Vatanı her şeyden çok severim.	4.29	1.018
s35_ Kanunlara saygılıyım.	4.28	0.927
s27_ Vatan için ölümü göze alırım.	4.27	1.082
s34_ İçinde yaşadığım toplumu benimserim.	4.16	0.992
s33_ Vergimi düzenli vermek isterim.	4.11	1.034
s29_ Devletin çıkarlarını korurum.	4.05	1.114
s38_ Toplumda başkaları tarafından sevilip sayılırım.	4.05	1.029
s32_ Devletin kararlarına her zaman uyarım.	3.62	1.064
s45_ Yaşadığım şehri severim.	3.58	1.376
s39_ Türk adaletine güvenirim.	3.11	1.415

Tablo2’de görüldüğü gibi; değişkenler içinde Üniversiteyi mutlaka kazanmak isterim (4.69).Aile bireylerini tehlikelerden korumaya çalışırım(4.62). Ülkemin düşmanlardan korunması benim için önemlidir (4.60). Herkesin eşit haklara sahip olmasını isterim (4.52).

Vatanseverlik ve milliyetçilik faktörlerin de en yüksek ifadeler görülmektedir. Faktör 2 altında ki değer ifadeleri geçmişten bugüne miras olarak gelen ve toplumsal hafızada gömülü olan geleneksel değerleri yansıtmaktadır. Öğretmenlere saygı duyarım (4.39). Ülkemin tarihini bilmek benim için önemlidir (4.36). Tarihi eserleri korumak benim için önemlidir (4.35). Milliyetçiyimdir (4.32). Türk inanç ve değerlerine bağlıyım (4.31). Vatanı her şeyden çok severim.(4.29). Kanunlara saygılıyım (4.28). Vatan için ölümü göze alırım (4.27). İçinde yaşadığım toplumu benimserim (4.16). Vergimi düzenli vermek isterim (4.11). Devletin çıkarlarını korurum (4.05). Toplumda başkaları tarafından sevilip sayılırım (4.05) maddeleri bu türdür. Faktör 2 de Vatanseverlik ve milliyetçilik içinde en sonda yer alan iki madde ise şunlardır. Yaşadığım şehri severim (3.58). Türk adaletine güvenirim (3.11). Yaşadığım şehri severim değer ifadesinin bu faktörde en son iki madde içinde yer alması liselerde okuyan öğrenciler tarafından yaşanan şehrin fazla sevilmediği anlamına ulaştırmaktadır. Genel anlamda da bakıldığında Balıkesir liselerde okuyan öğrencileri şehir olarak doyuramadığı da gözlenebilmektedir. Türk adaletine güvenirim değerinin ise bu faktörde en son sırada yer alması lise gençliği olarak adaletle güven ile kaygılarını açığa çıkarttığı söylenebilir.

3.2.3.Faktör 3: Demokratiklik, Çevrecilik ve Dürüstlük

Tablo 3: Faktör 3 Açısından (Demokratiklik, Çevrecilik ve Dürüstlük) Ortalamalar

Grup Faktör 3	\bar{x}	ss
s57_ Devletin ve kurumlarının demokratik yöneltmesini isterim.	4.58	0.849
s58_ Alışverişte dürüst olurum.	4.5	0.886
s50_ Bilgi sahibi olgun bir kişi olmak isterim.	4.45	0.936
s51_ Başkalarının haklarına saygılıyım.	4.45	0.889
s55_ Doğayı severim ve korurum.	4.33	0.938
s64_ Bütün hayvanların yaşama hakkına saygılıyım.	4.33	1.052
s54_ İnsan hak ve özgürlüklerini her şeyin üstünde tutarım.	4.29	0.956
s63_ İyiliğe iyilik ile cevap veririm.	4.29	1.013
s49_ Olaylara geniş bir bakış açım vardır.	4.23	0.944
s48_ Çevreyi temiz tutarım.	4.21	0.973
s61_ Borçlarımı zamanında ödemeye çalışırım.	4.2	1.134
s56_ Alçak gönüllüyümdür.	4.2	0.915
s46_ Herkese eşit fırsat tanımak isterim.	4.12	1.088
s59_ Başkalarının özrünü kabul ederim.	4.12	1.074
s60_ Kibarımdır.	4.08	1.027
s47_ Her şeyle ilgilenmeye ve her şeyi araştırmaya çalışırım.	4.01	0.986
s52_ Bilgiye her şeyden çok değer veririm.	4	1.012
s53_ Aşırılıklardan kaçınırım.	3.82	1.099
s65_ Başkalarının yaptığı hataları gizlerim.	3.55	1.159
s62_ Devlet memuru olmak isterim.	3.45	1.428

Tablo 3’de görüldüğü gibi; bu faktörde toplanan değişkenler lise gençliğinde önemli yer teşkil etmesi beklenen ifadeler bulunmaktadır. Devletin ve kurumlarının demokratik yöneltilmesini isterim (4.58). Alışverişte dürüst olurum (4.50). Bilgi sahibi olgun bir kişi olmak isterim (4.45). Başkalarının haklarına saygılıyım (4.45). Doğayı severim ve korurum (4.33). Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük gibi değerlerdir. Devletin ve kurumlarının demokratik yöneltilmesini isterim değer ifadesi lise gençliği olarak devletin demokratik olarak yönetilmediğine yönelik bir tespiti de ortaya koymuş olmaktadır. Aynı şekilde bu madde bir önceki faktörde yer alan Türk adaletine güvenirim maddesindeki düşük değer ifadesini de desteklemektedir. Bilgi sahibi olgun bir kişi olmak isterim ifadesi ile lise gençliği bilgi bakımından gerçekten donanma isteği içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu faktör içinde biraz daha düşük olan değer ifadeleri sırasıyla. Bütün hayvanların yaşama hakkına saygılıyım (4.33). İnsan hak ve özgürlüklerini her şeyin üstünde tutarım (4.29). İyiliğe iyilik ile cevap veririm (4.29). Olaylara geniş bir bakış açım vardır (4.23). Çevreyi temiz tutarım (4.21) gibi ifadelerdir. Faktör 3 de Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük arasında en düşük ise Devlet memuru olmak isterim (3.45). Lise gençliğinin hedefinde ortalama bir yaşam seviyesi ve mesleki doyum yerine daha yüksek bir beklenti içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu madde ilk sıralarda yer alan Bilgi sahibi olgun bir kişi olmak isterim. Değer ifadesi ile de örtüşmektedir.

3.2.4.Faktör 4: Zenginlik, Konforlu Yaşam ve Bireysel Mutluluk

Tablo 4: Faktör 4 Açısından (Zenginlik, Konforlu Yaşam ve Bireysel Mutluluk) Ortalamalar

Grup Faktör 4	\bar{x}	ss
s67_Zengin olmak isterim.	3.93	1.146
s66_Rahat ve lükse düşkünüm.	3.74	1.168
s75_Hayattan zevk alırım.	3.69	1.296
s68_Markalı ürünleri kullanmak isterim.	3.52	1.289
s72_Dış görünüme önem veririm.	3.5	1.329
s76_Sosyal güç sahibi olup başkalarından üstün olmak isterim.	3.35	1.338
s78_Hayatta sürekli değişiklik isterim.	3.29	1.265
s74_Estetik bir kaygı taşıyorum.	3.24	1.346
s79_Bir kimse hakkında dedikodu yaparım.	3.19	1.288
s77_Başka bir ülkede yaşamayı isterim.	3.09	1.413
s69_Modayı takip ederim.	3.03	1.454
s73_Her şeyin başının para olduğuna inanırım.	2.86	1.359
s71_Memleket sorunları yerine kendi mutluluğum ile ilgilenirim.	2.75	1.427
s70_Ünlülerin yaşadığı gibi bir hayat yaşamak isterim.	2.69	1.485

Tablo 4’de görüldüğü gibi; Bu faktörde toplanan değişkenler lise gençliğinde karşılığı olan faktörlerdir. Zengin olmak isterim (3.93). Rahat ve lükse düşkünüm (3.74). Hayattan zevk alırım (3.69). Markalı ürünleri kullanmak isterim (3.52). Dış görünüme önem veririm (3.50). Bu ifadelerin ortalamaları düşük gözükmemektedir. Bunun nedeni olarak heterojen dağılımdan bahsedebiliriz. Yani gençlerin hepsinde değil bir kısmında yaygın olduğu, kabul gördüğü söylenebilir. Konformizm, zenginlik, gösteriş ve marka bağımlılığın yaygınlaşması Türkiye’ de değişimin boyutu konusunda önemli ip uçları vermektedir. Faktör 4’de en düşük ifadeler olarak ise. Her şeyin başının para olduğuna inanırım (2.86).Memleket sorunları yerine kendi mutluluğum ile ilgilenirim (2.75). Ünlülerin yaşadığı gibi bir hayat yaşamak isterim (2.69). Her şeyin başının para olduğuna inanan bir lise gençliğinden bahsedebiliriz. Para lise gençliği için en değerli “değer” olarak ön plana çıkmaktadır. Parayı bu kadar ön plana çıkaran bir nesil değerlerin yozlaşması açısından da tehlike arz etmektedir. Aynı benzer durum Memleket sorunları yerine kendi mutluluğum ile ilgilenirim değeri ile de ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bir mutluluk yerine bireyselliği temele alan bir yaklaşımı tercih etmektedirler. Düşük olmadığı gibi yüksek de olmayıp dikkat çeken bir diğer değer ise Bir kimse hakkında dedikodu yaparım (3.19). Liselerde okuyan öğrenciler arasında dedikodu yapmanın bir yeri olduğunu da göstermektedir.

3.2.5.Faktör 5: Geleneksellik ve Aile

Tablo 5: Faktör 5 Açısından (Geleneksellik ve Aile) Ortalamalar

Grup Faktör 5	\bar{x}	ss
s93_Arkadaşlıklarım da samimiyimdir.	4.29	1.027
s84_Bayramlarda akrabalarımı ziyaret ederim.	3.89	1.21
s92_Öbür dünyayı bu dünyaya tercih ederim.	3.84	1.302
s91_Komşularım la iyi geçinirim.	3.83	1.167
s83_Akrabalarım a yakın olmak isterim.	3.62	1.238
s81_Sık sık büyüklerim i ziyaret ederim.	3.57	1.162
s88_Anne babaya itaat ederim isteklerini uygularım.	3.5	1.236
s85_Büyüklerim in sözünü tutarım tavsiyelerine uyarım.	3.39	1.306
s90_Kanaatkârımdır az olanla yetinirim.	3.36	1.31
s82_Her zaman büyüklerim e danışırım.	3.35	1.242
s87_Geleneklere ve göreneklere bağlıyımdır.	3.3	1.228
s89_Kaderim e razı olurum.	3.1	1.409
s80_Her zaman hemşerilerim e yakın olmak isterim.	3.01	1.282
s86_Evlendikten sonra anne babayla aynı evde yaşamak isterim.	2.47	1.408

Tablo 5’de görüldüğü gibi; Arkadaşlıklarım da samimiyimdir (4.29). Bayramlarda akrabalarımı ziyaret ederim (3.89). Öbür dünyayı bu dünyaya tercih ederim (3.84).

Komşularıyla iyi geçinirim (3.83). Akrabalarımaya yakın olmak isterim (3.62) ifadeleridir. Bu faktördeki en üst seviyede olan değer ifadeleri geleneksellik ve aile anlamında yerinde istenen ve beklenen ifadelerdir. Faktör 5’de en düşük değerler ise Kaderime razı olurum (3.10). Her zaman hemşerilerime yakın olmak isterim (3.01). Evlendikten sonra anne babayla aynı evde yaşamak isterim (2.47). Buradaki Her zaman hemşerilerime yakın olmak isterim değer ifadesi olması gereken yerde değildir. Akrabalıkla ilgili değer ifadeleri üst sıralarda yer almasına rağmen bu ifade aşağılarda değer verilmiştir. Burada ki temel fark akraba ilişkileri açısından bir yaklaşım sergilenirken aynı memleketli olmak bakımından bir uzaklaşma ortaya çıkmaktadır. Bu ifade faktör 1 de yer alan Yaşadığım şehri severim değerindeki azlık tercih oranıyla da örtüşmektedir. Genel itibariyle gençlerin ailevi ve akraba ilişkilerinden tamamen kopuşundan söz etmek mümkün değildir. Gençler, bağımsız hareket etmek ve kendi kararlarında belirleyici olmak istemektedir. Gençlerin evlendikten sonra anne babasıyla aynı evde yaşamayı (2.47) reddetmeleri de bu görüşü desteklemektedir.

3.2.6.Faktör 6: Maceraperestlik ve Eğlence

Tablo 6: Faktör 6 Açısından (Maceraperestlik ve Eğlence) Ortalamalar

Grup Faktör 6	\bar{x}	ss
s101_Gerçek dostluklar edinmeyi isterim.	4.62	0.804
s100_Dostlarıma güvenmeyi isterim.	4.56	0.916
s102_Cesaretli olmayı isterim.	4.45	0.947
s95_Eğlenceyi severim.	4.45	0.921
s99_Esprili olmayı isterim.	4.43	0.888
s98_Hobilerim olmasını tercih ederim.	4.34	0.898
s94_Maceradan hoşlanırım.	4.32	1.00
s103_Müzikten hoşlanırım.	4.18	1.15
s96_Heyecan verici bir yaşamı tercih ederim.	4.09	1.109
s104_Başkalarına borç para veririm.	4.06	0.921
s105_Kendime güven duyarım.	3.87	1.139
s97_Çok arkadaşım olmasını isterim.	3.74	1.223

Tablo6’da görüldüğü gibi; Gerçek dostluklar edinmeyi isterim (4.62). Dostlarıma güvenmeyi isterim (4.56). Cesaretli olmayı isterim (4.45). Eğlenceyi severim (4.45). Espriyi olmayı isterim (4.43) maddeleridir. İlk iki madde dost kavramı ile ilgilidir. Cesaretli olma isteği ise ilk üç madde arasında olması liselerde okuyan öğrencilerin cesaretli olma ile ilgili bazı sorunları olduğu fikrini düşündürmektedir. Faktör 6’da en düşük üç madde ise Başkalarına borç para veririm (4.06). Kendime güven duyarım (3.87). Çok arkadaşım olmasını isterim (3.74). Kendime güven duyarımın son sıralarda olması cesaret gibi psikolojik anlamda da sorunların varlığına işaret etmektedir. liselerde okuyan bir öğrenci kitlesi için

tasvip edilecek bir düzeyde değildir. Çok arkadaşım olmasını isterim değer ifadesinin düşüklüğü açısından değerlendirdiğimizde liselerde okuyan öğrencilerin fazla arkadaşlık kuramadıklarını ya da arkadaşlık kurma konusunda bazı sıkıntıları olduğunu söyleyebiliriz. Bunda etkisi olan bir diğer nedense liselerde okuyan öğrencilerin devamlı olarak birbirleriyle yarış içinde olmaları ilgiyi paylaşma konusunda sıkıntıları da ortaya çıkartmaktadır. Bu sıkıntılarda dostluk ve arkadaşlık kurma konusunda sorun olarak ortaya da çıktığı düşünülmektedir.

3.2.7.Faktör 7: Toplumculuk ve Barışseverlik

Tablo 7: Faktör 7 Açısından (Toplumculuk ve Barışseverlik) Ortalamalar

Grup Faktör 7	\bar{x}	ss
s116_Aileyi önemserim.	4.42	0.908
s113_Bariş içinde bir dünya isterim.	4.33	1.039
s110_Mahkemede yalancı şahitlik yapmam.	4.32	1.125
s111_Güzelliklerle dolu bir dünya isterim.	4.26	1.118
s114_Yalansız bir dünya isterim.	4.25	1.121
s115_Otoriter bir kişi olmak isterim.	4.09	1.107
s112_İnsanlarla alay etmem.	4.06	1.17
s107_Kendime ait özel sırlarım vardır.	3.89	1.266
s117_Kalabalık ortamlardan çok yalnız yaşamayı tercih ederim.	3.57	1.207
s109_Siyasi bir görüşe sahibimdir.	3.54	1.465
s106_Bazı durumlarda yalana başvururum.	3.45	1.306
s108_Siyaseti yakından takip ederim.	3.38	1.414

Tablo7’de görüldüğü gibi; Faktör 7’de Toplumculuk ve barışseverlik adına en üst değer ifadesi olarak Aileyi önemserim (4.42). Bariş içinde bir dünya isterim (4.33). Mahkemede yalancı şahitlik yapmam (4.32) maddelerine ulaşmaktayız. Aileyi önemserim değer ifadesi diğer aile ile ilgili faktörlerde de üst sıralarda yer alması bakımından örtüşmektedir. Mahkemede yalancı şahitlik yapmam (4.32) değer ifadesi ise diğer faktörlerde yer alan adalet ile ilgili ve dürüstlikle ilgili olan ifadeler ile örtüşmektedir. Mahkemede yalancı şahitlik yapmam vurgusu liselerde okuyan lise gençliği adına sevindirici bir gelişmedir. Faktör 7 de en düşük değer ifadeleri ise Siyasi bir görüşe sahibimdir (3.54). Bazı durumlarda yalana başvururum (3.45). Siyaseti yakından takip ederim (3.38). Burada Siyasi bir görüşe sahibimdir ve Siyaseti yakından takip ederim ifadelerinin düşüklüğü geleceğimizi şekillendirecek gençler açısından bir kayıptır. Ankete katılanların liselerde okuyor olması onları siyasi konulardan uzaklaştırdığı fikrini desteklemektedir. Üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselerde yarışmanın ve not anlamındaki çekişmenin bir yarışın olması onları siyasi konulardan da uzaklaştırdığını düşündürmektedir.

3.3.Sosyo Demografik Özelliklere Göre Farklılıklar

3.3.1.Faktörler ve Cinsiyet açısından Değerlendirilmesi:

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü Tablolar kısmında cinsiyet dağılımı olarak bir arada gösterdik. Aşağıda sadece araştırmamız ile ilgili olan sonuç tablosunun bir kısmı gözükmemtedir.

Tablo 8: Faktörler ve Cinsiyet Açısından Değerlendirme

Faktörler	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	Sd	t	p
Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk	Kız	106	4.0504	0.44416	209	1.958	.011*
	Erkek	105	3.9073	0.60569			
Vatanseverlik ve milliyetçilik	Kız	106	4.1723	0.51979	209	-.516	.017*
	Erkek	105	4.214	0.64964			
Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük	Kız	106	4.2264	0.4902	209	1.743	.032*
	Erkek	105	4.0929	0.61626			
Zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk	Kız	106	3.2675	0.68456	209	-.174	.473
	Erkek	105	3.2837	0.66679			
Geleneksellik ve aile	Kız	106	3.4615	0.61885	209	-.709	.051
	Erkek	105	3.5289	0.75668			
Maceraperestlik ve eğlence	Kız	106	4.19	0.47009	209	.411	.260
	Erkek	105	4.1605	0.56874			
Toplumculuk ve barışseverlik	Kız	106	3.9943	0.55529	209	-.707	.895
	Erkek	105	4.0486	0.55818			
Genel ortalama	Kız	106	3.9089	0.32821	209		.018
	Erkek	105	3.8908	0.45405			

*p<.05

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi

faktörümüzü cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla ilişkisiz örneklem t-testi uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($t=-1.958$; $p=.011$). Yapılan analiz sonucunda vatanseverlik ve milliyetçilik puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($t=-.516$; $p=.017$). Yapılan analiz sonucunda Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($t=-1.743$; $p=.032$). Diğer faktörler olan zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı dört faktörde anlamlı bir fark tespit edilemedi.

3.3.2.Faktörler ve Lise Seviyeleri Açısından Değerlendirilmesi

Manevi yat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü Tablolar kısmında Lise seviyeleri açısından bir arada gösterdik. Aşağıda sadece araştırmamız ile ilgili olan sonuç tablosunun bir kısmı gözükmektedir.

Tablo 9: Faktörler ve Lise Seviyeleri Açısından Değerlendirme

Faktörler	Lise Seviyesi	N	\bar{x}	ss	Sd	p
Manevi yat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk	Lise 1	56	3.9581	0.65211	3	.036*
	Lise 2	57	3.8252	0.55585		
	Lise 3	58	4.0935	0.38932		
	Lise 4	40	4.0625	0.45871		
Vatanseverlik ve milliyetçilik	Lise 1	56	4.1269	0.73662	3	.006*
	Lise 2	57	4.0083	0.59228		
	Lise 3	58	4.3421	0.41151		
	Lise 4	40	4.3329	0.47904		

* $p<.05$

Manevi yat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi

faktörümüzü lise seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla Ona Way Anova testi uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk puanlarının lise seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($p=.036$). Yapılan analiz sonucunda Vatanseverlik ve milliyetçilik puanlarının lise seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($p.006$). Diğer faktörler olan demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı beş faktörde anlamlı bir fark tespit edilemedi.

3.3.3.Faktörler ve Lise Türü Açısından Değerlendirilmesi

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü lise türü açısından Tablolar kısmında bir arada gösterdik. Aşağıda sadece araştırmamız ile ilgili olan sonuç tablosunun bir kısmı görülmektedir.

Tablo 10: Faktörler ve Lise Türü Açısından Değerlendirme

Faktör	Lise Türü	N	\bar{x}	ss	Sd	p
Geleneksellik ve aile	Fen Lisesi	76	3.4291	0.60351	2	.047*
	Sosyal Bilimler Lisesi	55	3.6923	0.70548		
	Proje Lisesi	80	3.4221	0.73701		
	Total	21	3.4951	0.69006		

* $p<.05$

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, geleneksellik ve aile, maceraperestlik ve eğlence, toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü lise seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla Ona Way Anova testi uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Geleneksellik ve aile puanlarının lise türlerinden Fen Lisesi anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($p=.036$).

Diğer faktörler olan Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, Vatanseverlik ve milliyetçilik, Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, Zenginlik, Konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, Maceraperestlik ve eğlence, Toplumculuk ve barışseverlik adlı altı faktörde anlamlı bir fark tespit edilemedi.

3.3.4.Faktörler ve Gelir Açısından Değerlendirilmesi

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, Vatanseverlik ve milliyetçilik, Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, Zenginlik, Konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, Maceraperestlik ve eğlence, Toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü Tablolar kısmında gelir açısından bir arada gösterdik. Aşağıda sadece araştırmamız ile ilgili olan sonuç tablosunun bir kısmı görülmektedir.

Tablo 11: Faktörler ve Gelir Açısından Değerlendirme

Faktör	Gelir	N	\bar{x}	ss	Sd	p
Zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk	500 TL'den az	4	3.7321	0.65042	9	.013*
	501 TL – 1000 TL	4	3.0893	0.50969		
	1001 TL – 1500 TL	10	3.1214	0.42598		
	1501 TL – 2000 TL	17	3.0714	0.62219		
	2001 TL – 2500 TL	30	2.8976	0.68504		
	2501 TL – 3000 TL	22	3.4481	0.55774		
	3001 TL – 3500 TL	21	3.2857	0.63003		
	3501 TL – 4000TL	16	3.5268	0.68605		
	4001 TL – 4500 TL	28	3.2194	0.72555		
	4501 TL ve üzeri	59	3.4249	0.6817		
	Total	21	3.2756	0.67421		
		1				
Maceraperestlik ve eğlence	500 TL'den az	4	4.4107	0.36596	9	.005*
	501 TL – 1000 TL	4	4.1607	0.31067		
	1001 TL – 1500 TL	10	4.2786	0.32376		
	1501 TL – 2000 TL	17	3.9748	0.63935		
	2001 TL – 2500 TL	30	3.8286	0.52676		
	2501 TL – 3000 TL	22	4.1429	0.63888		
	3001 TL – 3500 TL	21	4.1871	0.41923		
	3501 TL – 4000TL	16	4.3348	0.51555		
	4001 TL – 4500 TL	28	4.2372	0.48408		
	4501 TL ve üzeri	59	4.3123	0.45484		
	Total	21	4.1754	0.52048		
		1				

*p<.05

Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk, Vatanseverlik ve milliyetçilik, Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, Zenginlik, Konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, Maceraperestlik ve eğlence, Toplumculuk ve barışseverlik adlı yedi faktörümüzü gelir

seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla Ona Way Anova testi uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk puanlarının gelir seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($p=.013$).

Yapılan analiz sonucunda maceraperestlik ve eğlence puanlarının gelir seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir ($p=.005$).

Diğer faktörler olan vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük, zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk, maceraperestlik ve eğlence, Toplumculuk ve barışseverlik adlı altı faktörde anlamlı bir fark tespit edilemedi.

5.Sonuç- Tartışma ve Öneriler

Araştırma Balıkesir de üst sınav puanıyla yerleştirme yapan liselerde okuyan 211 öğrenciyle yapılmıştır. Liselerin farklı değerler üretip üretmediğini tespit etmek için anket çalışması üç farklı lisenin öğrencileriyle yapılmıştır.

Araştırmamızda örneklem içine giren lisede okuyan gençlerin demografik özelliklerini, toplumsal değerlere bakışlarını, her değerın ifade ettiği anlamı, değerlerin toplandığı faktörler açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Faktörler ve cinsiyet açısından değerlendirildiğinde; Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Kızların erkelere oranla, Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk faktörlerinde anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Vatanseverlik ve milliyetçilik, demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Faktörler ve Lise seviyeleri açısından değerlendirildiğinde; Maneviyat, erdemlilik, sosyal sorumluluk ve vatanseverlik, milliyetçilik puanlarının lise seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Faktörler ve Lise türü açısından değerlendirildiğinde; Geleneksellik ve aile puanlarının lise türlerinden Fen Lisesi anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk puanlarının ve Maceraperestlik, eğlence puanlarının gelir seviyelerine göre anlamlı olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Lise gençliğinin bireysel anlamdaki değerlere katılımı kadar toplumsal değerlere de katılımının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir. okul içinde rekabetin olması çoğu genci bireyselleşmeye itmektir. Bireyselleşme seviyesi siyasetten uzaklaşmaya kadar da gitmektedir. Gençliğin büyük bir bölümü siyasetten uzak bir o kadar da derse yakın hissetmektedirler. Bu bireyselleşme çoğu zaman toplumsal eylemlere kadar da varabilmektedir.

Faktör 1’de Maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluk; değerlerinin en sonunda ki iki madde ise çok düşündürücüdür. Sık sık hayır işleri yaparım. Dini ibadetlerimi yaparım. Bu iki maddenin bu faktör sıralamasında en son iki maddeyi oluşturmaktadır. Belki sık sık hayır işleri yaparım maddesi öğrencinin ekonomik anlamdaki yetersizliği ile açıklanabilirken dini ibadetlerimi yaparım ifadesi en sonra yer alması lise gençliği arasında dini değerleri yaşama bakımından zayıf olduğu bulgusuna ulaştırmaktadır.

Faktör 2’de Vatanseverlik ve milliyetçilik; en düşük de yer alan iki madde ise şunlardır. Yaşadığım şehri severim. Türk adaletine güvenirim. Yaşadığım şehri severim değer ifadesinin bu faktörde en son iki madde içinde yer alması liselerde okuyan öğrenciler tarafından yaşanan şehrin fazla sevilmediği anlamına ulaştırmaktadır. Genel anlamda da bakıldığında Balıkesir’in liselerde okuyan öğrencileri şehir olarak doyuramadığı da gözlenebilmektedir. Türk adaletine güvenirim değerinin ise bu faktörde en son sırada yer alması lise gençliği olarak adalete güven ile kaygılarını açığa çıkarttığı söylenebilir.

Faktör 3’de Demokratiklik, çevrecilik ve dürüstlük; en düşük ise Devlet memuru olmak isterim. lise gençliğinin hedefinde ortalama bir yaşam seviyesi ve mesleki doyum yerine daha yüksek bir beklenti içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu madde ilk sıralarda yer alan Bilgi sahibi olgun bir kişi olmak isterim. Değer ifadesi ile de örtüşmektedir.

Faktör 4’de Zenginlik, konforlu yaşam ve bireysel mutluluk; en düşük ifadeler olarak ise; Her şeyin başının para olduğuna inanırım, Memleket sorunları yerine kendi mutluluğum ile ilgilenirim. Her şeyin başının para olduğuna inanan bir lise gençliğinden bahsedebiliriz. Para, lise gençliği için en değerli “değer” olarak ön plana çıkmaktadır. Parayı bu kadar ön plana çıkaran bir nesil değerlerin yozlaşması açısından da tehlike arz etmektedir. Aynı benzer durum memleket sorunları yerine kendi mutluluğum ile ilgilenirim değeri ile de ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bir mutluluk yerine bireyselliği temele alan bir yaklaşımı tercih etmektedirler. Düşük olmadığı gibi yüksek de olmayıp dikkat çeken bir diğer değer ise Bir kimse hakkında dedikodu yaparım. liselerde okuyan öğrenciler arasında dedikodu yapmanın bir yeri olduğunu da göstermektedir.

Faktör 5’de Geleneksellik ve ailede en düşük değerler ise; Kaderime razı olurum, Her zaman hemşerilerime yakın olmak isterim, Evlendikten sonra anne-babayla aynı evde yaşamayı isterim. Buradaki Her zaman hemşerilerime yakın olmak isterim değer ifadesi olması gereken yerde değildir. Akrabalıkla ilgili değer ifadeleri üst sıralarda yer almasına rağmen bu ifade aşağılarda değer verilmiştir. Genel itibariyle gençlerin ailevi ve akraba ilişkilerinden tamamen kopuşundan söz etmek mümkün değildir. Gençler, bağımsız hareket

etmek ve kendi kararlarında belirleyici olmak istemektedir. Gençlerin evlendikten sonra anne babasıyla aynı evde yaşamayı (2.47) reddetmeleri de bu görüşü desteklemektedir.

Faktör 6'da Maceraperestlik ve eğlence faktörlerinde en düşük üç madde ise; Başkalarına borç para veririm, Kendime güven duyarım, Çok arkadaşım olmasını isterim. Kendime güven duyarımın son sıralarda olması cesaret gibi psikolojik anlamda da sorunların varlığına işaret etmektedir. liselerde okuyan bir öğrenci kitlesi için kabul edilecek bir düzeyde değildir. Çok arkadaşım olmasını isterim değer ifadesinin düşüklüğü açısından değerlendirdiğimizde liselerde okuyan öğrencilerin fazla arkadaşlık kuramadıklarını ya da arkadaşlık kurma konusunda bazı sıkıntıları olduğunu söyleyebiliriz. Bunda etkili olan bir diğer unsur ise liselerde okuyan öğrencilerin devamlı olarak bir birleriyle yarış içinde olmaları ilgiyi paylaşma konusunda sıkıntıları da ortaya çıkartmaktadır. Bu sıkıntılarda dostluk ve arkadaşlık kurma konusunda sorun olarak ortaya da çıktığı düşünülmektedir.

Faktör 7 Toplumculuk ve barışseverlik faktöründe en düşük değer ifadeleri ise; Siyasi bir görüşe sahibimdir, Bazı durumlarda yalana başvururum. Siyaseti yakından takip ederim. Burada Siyasi bir görüşe sahibimdir ve Siyaseti yakından takip ederim ifadelerinin düşüklüğü geleceğimizi şekillendirecek gençler açısından bir kayıptır. Ankete katılanların liselerde okuyor olması onları siyasi konulardan uzaklaştırdığı fikrini desteklemektedir. liselerde yarışmanın ve not anlamındaki çekişmenin bir yarışın olması onları siyasi konulardan da uzaklaştırdığını düşündürmektedir.

Elde edilen bulgulara göre şu öneriler geliştirilmiştir:

Değerler Eğitiminin en etkili ortamı aile olduğu için değerler eğitimlerine ailelerin de katılması önerilmektedir.

Öğrencileri bilgi bakımından donatmak yanında onları değerlere önem veren bir anlayış da kazandırmak gerekmektedir. Bu maksatla değerlere daha çok önem veren bir eğitim modeli desteklenmelidir.

Bu güne kadar Karesi ilçesi örneği olarak bir tespit ortaya konulmamıştır. Değerler alanında yapılan bu ilk çalışma olmamalıdır. Karesi ilçe genelinde yapılan araştırmalar ile değişim gözlemlenmelidir.

Karesi ilçe genelinde daha kapsamlı bir araştırma da daha verimli sonuçlar elde edilerek tüm liselere yaygınlaştırılmalıdır.

Lise gençliğine yönelik değerleri anlatacak kazanım haline getirebilecek eğitim modelleri üzerinde çalışmalarda bulunulmalıdır. Lise gençliğinin değerler konusunda ki

yönelimlerini takip edecek Rehberlik ve Psikolojik Danışma hizmetlerinin verimli hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Artan , İ. E. (2005). *Üniversite Gençliği Değerler Araştırması*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik, Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Ankara: Siyasal Yayınları.
- Beill, B. (2003). *İyi çocuk, Zor Çocuk "Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?"*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Berger, P. and Luckmann, T. (1999). Socialization: The Internalization of Society". *Meaninig of Sociology, 6th. Edition. Printice*.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayınlar.
- Bolay, S. H. (2004). Aşkın Değerler Buhranı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 60). İstanbul: Değerler Eğitimi Yayınları.
- Erdem, A. R. (2003 , Ekim). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler . *DED* , s. 4.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?* Ankara: Attila Kitabevi.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Krech, D. (1980). *Sosyal Psikolojisi-Teori Ve Problemleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Küçük, L. (2009). *Lise Gençlik Değerleri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Arkadaş-Ango Yayınları.

Schwartz, S. H. (1992). "Universal In The Content And Structure Of Values Theoretical Advences And Empirical Tests in Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, (Vol.25) 1-65.

Scwartz, S. H. (1992). *Universal In The Content And Structure Of Values*:. New York: Academic Pres.

Tural, S. (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınevi.

KAMU-ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI: FİLİPİNLER VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI¹

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: COMPARISON OF PHILIPPINES AND TURKEY

Serap GÜL KIR²

Levent KÖSEKAHYAOĞLU³

ÖZ

Bu çalışmada ilk olarak kamu-özel sektör ortaklığı ele alınmış, ardından yaşadıkları elektrik enerjisi kıtlığı sebebiyle ve elektrik altyapısına yatırım yapma ihtiyacıyla kamu-özel sektör ortaklığına yönelen ve bu konuda ilk yasal düzenlemelere imza atan gelişmekte olan iki ülke Filipinler ve Türkiye'deki kamu-özel sektör ortaklığı uygulamaları ülke bazında ayrı ayrı incelenmiştir. Ülkelerin ayrı ayrı incelenmesinden sonra ise, Kahyaoğulları'nın (2013) oluşturmuş olduğu şablon çerçevesinde bu iki ülkedeki benzerlik ve farklılıklar; (i) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının politik gündeme nasıl girdiği, (ii) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının hangi amaçlarla kabul edildiği, (iii) kamu-özel sektör ortaklığının sektörel dağılımı, (iv) kamu-özel sektör ortaklığının aldığı form ve (v) düzenleyici çerçeve kriterleri dikkate alınarak karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kamu-özel sektör ortaklığının iki ülke arasında; gerekçeleri, başlangıç tarihleri, uygulanan formlar, uygulanan sektörler gibi birçok açıdan benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu-özel sektör ortaklığı, Filipinler, Türkiye.

Jel Kodlar: H54.

ABSTRACT

This study firstly deals with public-private partnership and then focuses on the public-private partnership implementations separately in two developing countries, namely Philippines and Turkey. These two countries have turned towards public-private partnership and invested in electricity infrastructure due to the shortage of electricity and they firstly commenced legal regulations on public-private partnership issue. After examining the two countries separately, the similarities and differences in these two countries were compared by taking into account the following criteria within the framework of the pattern created by Kahyaoğulları (2013). (i) how the public-private partnership policy enters the political agenda, (ii) the purposes for which public-private

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda yürütülmekte olan "Altyapı Hizmetlerinde Kamu-Özel Sektör Ortaklığı: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir İnceleme" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE Maliye ABD, srpgl1986@outlook.com 0000-0002-5112-6039

³ Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, leventkosekahyaoglu@sdu.edu.tr, 0000-0002-5466-5396,

partnership policy is adopted, (iii) sectoral distribution of public-private partnership, (iv) the form of public-private partnership and (v) the regulatory framework. Our results suggest that there are a lot of similarities between Philippines and Turkey in terms of justification, starting date, adopted documents and adopted sectors of public-private partnership.

Keywords: Public-private partnerships, Philippines, Turkey.

Jel Codes: H54.

1. Giriş

Özelleştirme ile ilgili genel hayal kırıklığı, özel sektörle farklı şekilde bağlantı kurma girişimlerinin açıkça ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özelleştirme, ne devletin vaat ettiği ulusal borcun büyük oranda azalmasına yol açmış, ne de özel sektör, özelleştirme sürecinin felsefi temelini oluşturan işletmelerin işletilmesinde evrensel üstünlük sağlamıştır. Bu nedenle, kamu-özel sektör ortaklığı, 1980'lerde meydana gelen kapsamlı özelleştirmelerle ilgili sorunlardan kaçınırken, özel sektörü ulusal öneme sahip projelere dâhil etmenin bir yolu olarak görülmüştür (Jamali, 2004: 416-417).

Birçok kamu politikası kavramı gibi, kamu-özel sektör ortaklığı da bir kavramsal belirsizlikler kargaşasına karışmıştır (Mitchell-Weaver ve Manning, 1991: 47). Net bir tanımı olmamakla birlikte '*kamu-özel sektör ortaklığı*' terimi: kamu yetkilileri ile iş dünyası arasında, bir altyapının finanse edilmesini, inşasını, yenilenmesini, yönetimini veya bakımını veya bir hizmet sunmayı amaçlayan iş birliği biçimleri (Commission of the European Communities, 2004: 3); kamu sektörünü, doğrudan tedarikten ziyade özel sektörden satın alarak kamuya varlık temelli hizmet tedarik etmeye teşvik eden kamu alımları politikaları (Chung, 2008: 2); hizmet sağlamak ve kamu altyapısını geliştirmek amacıyla devlet ve özel sektör arasındaki çeşitli sözleşme anlaşmalarına uygulanan genel bir isim (Colverson ve Perera, 2012: 2); kamu altyapı ve/veya kamu hizmetlerinin sunulması için ortak hedefler üzerinde net bir anlaşma ile kamu ve özel sektör arasındaki bir düzenleme (City of London, 2008: 13) gibi farklı şekillerde tanımlanabilir. Gelişmekte olan ülkeler bağlamında, kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin çoğalması; yenilikçi işletme ve bakım yöntemlerini kullanarak kamu sektörünün performansını iyileştirme arzusu, hizmet sağlama maliyetlerinin azaltılması ve dengelenmesi, çevresel gerekliliklere uygunluğu sağlayarak çevre korumanın iyileştirilmesi, rekabetin güçlendirilmesi ve altyapı yatırımları için özel sermayeye erişerek devletin bütçe kısıtlarını azaltmak gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Jamali, 2004: 417).

Gelişmekte olan iki ülke; Filipinler ve Türkiye yaşadıkları elektrik enerjisi kıtlığı sebebiyle ve elektrik altyapısına yatırım yapma ihtiyacıyla kamu-özel sektör ortaklığına yönelmiş ve bu konuda ilk yasal düzenlemelere imza atmışlardır. Asya kıtasında yer alan bu iki ülkeden Türkiye kamu-özel sektör ortaklığı formlarından olan Yap-İşlet-Devret'i (YİD) ilk kez kanunlaştıran ülke olurken, Asya

kıtasının Güneydoğu Asya bölgesinde yer alan Filipinler ise YID modelini kendi bölgesinde kanunlaştıran ilk ülke olmuştur. Bu çalışmada ilk olarak kamu-özel sektör ortaklığı modeli açıklanmış, daha sonra sırasıyla Filipinler ve Türkiye'deki mevcut durum incelenmiş, son olarak ise Kahyaoğulları'nın (2013) oluşturmuş olduğu şablon çerçevesinde bu iki ülkedeki benzerlik ve farklılıklar; (i) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının politik gündeme nasıl girdiği, (ii) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının hangi amaçlarla kabul edildiği, (iii) kamu-özel sektör ortaklığının sektörel dağılımı, (iv) kamu-özel sektör ortaklığının aldığı form ve (v) düzenleyici çerçeve kriterleri dikkate alınarak karşılaştırılmıştır.

2. Kamu-Özel Sektör Ortaklığı

Kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin 1990'lı yıllarda Birleşik Krallık'ta geliştiği düşünülmektedir. Gerçekten de, proje finansmanının mevcut karmaşık yapısı göz önüne alındığında bu doğrudur. Model 1990'dan beri ilk olarak Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya, İspanya veya Portekiz gibi ülkelerde, diğerleri arasında ve daha yakın bir zamanda Güney Amerika, Asya, Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kullanılmaktadır (Cruz ve Marques, 2013: 1-2).

Kamu-özel sektör ortaklığı düzenlemeleri, altyapı açıklarına ve mevcut altyapıyı yenileme ihtiyacına bir cevap olarak tüm dünyada ortaya çıkmıştır. Kamu-özel sektör ortaklığının benzersiz ve açık bir tanımı yoktur, ancak bunu altyapı ve/veya hizmetlerin sağlanması için bir tedarik modeli olarak özetlemek mümkündür (Cruz ve Marques, 2013: 1). Kamu-özel sektör ortaklığı, kamu sektörü ile özel sektör arasında ortak bir hedefe ulaşmak için sürekli bir ortak çalışma olarak tanımlanabilir. Her iki oyuncu da kendi kişisel çıkarlarını gözetirken, ortak bir hedefe ulaşmak amacındadır (Pessoa, 2008: 3-4). Kamu-özel sektör ortaklıkları, kamu yetkilileri ile kamu hizmetlerinin yanı sıra altyapı projelerini gerçekleştirmeyi amaçlayan özel sektör teşebbüsleri arasında sofistike bir arabirimi ifade etmektedir (Bovis, 2010: 381). Bir diğer tanımlamaya göre ise; kamu-özel sektör ortaklığı, kamu hizmetleri veya altyapısının sağlanması amacıyla hükümet ve özel sektör arasında bir anlaşmadır (FICCI-E&Y, 2012: 7). Birçok şekilde tanımlanmasına karşın net bir tanımı bulunmayan kamu-özel sektör ortaklığının geniş bir tanımını yapacak olursak, kamu-özel sektör ortaklıkları en az bir kamu ve bir özel kuruluşun katılımını içeren ve bu paydaşların ortak olarak ürün ve hizmetler geliştirdikleri ve riskleri, maliyetleri ve kaynakları paylaştıkları ortak girişimlerdir (Kahyaoğulları, 2013: 247).

Kamu-özel sektör ortaklığı: finansal (risk çeşitliliği dâhil), kalkınma, kalite ve etkinlik, ideolojik/politik, rekabet ve teşvikler, çoğulculuk, yeni bilgi ve altyapı, altyapıya yatırım, kaynak kullanımında daha fazla etkinlik ve kamu sektörü varlıklarından ticari değer yaratmak gibi nedenlerle uygulanabilir (Minow, 2003: 1242-1246; European Commission, 2003: 14-16; Policy and Operations Evaluation Department, 2013: 25). Birçok uygulanma nedeni ve küresel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olması, uzun vadeli ilişkiler içermesi, projenin toplam veya kısmi finansmanını içermesi,

yenilikçi çözümleri arttırması, maliyetlerin ve son teslim tarihinin daha etkin kontrolüne izin vermesi, küresel düzeyde daha fazla rekabet çekmesi, devletlerin ana görevlerine odaklanmasını sağlaması, altyapının ve/veya hizmetlerin etkin ve dinamik yönetimini sağlaması, büyük altyapı planlarının geliştirilmesini desteklemesi, özel sektöre geniş bir yelpazede iş fırsatları sunması gibi olumlu yönleri bulunan (European Commission, 2003: 15; City of London, 2008: 17; Colverson ve Perera, 2012: 6; Cruz ve Marques, 2013: 7-11) kamu-özel sektör ortaklığının olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Kamu-özel sektör ortaklığı modelinin dezavantajlarını en aza indirmek veya ortadan kaldırmak için, kamu sektörü yöneticilerinin, dikkatli sözleşme düzenlemeleri ve görüşmeler yoluyla ortaya çıkan sorunları daha iyi ele alarak onları tanıması ve anlaması ise çok önemlidir (City of London, 2008: 17).

Kamu-özel sektör ortaklığı modelinin; belirli sektörlerdeki mal ve hizmet üretimi özel sektöre gerçekleştirilirken hizmetin sunumuna yönelik tüm yükümlülüklerin devlette kaldığı ihale yönteminden, devletin bir varlığı temin etmesi, işletmesi ve sürdürmesi için özel sektöre devlet tarafından belirlenen performans şartlarına uygun olarak ayrıcalıklı haklar tanıdığı imtiyaz sözleşmesine kadar çeşitli türleri mevcuttur ve bunlar kısaca; ihale, yönetim sözleşmesi, kiralama sözleşmesi, imtiyaz sözleşmesi, yap-işlet-devret ve türleri, tasfiye ve satıştan oluşmaktadır (Webster ve Sansom, 1999: 3; Aktan ve Dileyici, 2005: 43-53; Deloitte, 2007: 8).

2.1. Filipinler’de Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Uygulamaları

Filipin hükümetinin kalkınma gündeminde, altyapı açığının giderilmesi kritik bir çaba olarak devam etmektedir. Yaşlanan bir altyapı, büyümekte olan bir nüfus ve küresel pazarda daha rekabetçi olma gereği ile, farklı yönetimler; ulaşım, elektrik ve karayolu gibi sektörlerde daha fazla proje inşa etme ihtiyacı ile başa çıkmak için alternatifler aramıştır. Ancak, ülkenin altyapı gündeminde sınırlı bir mali alan bulunmaktadır. Bu bağlamda, hükümet özel sektöre altyapı geliştirmede güvenilir bir ortak olarak bakmaktadır. Yıllar geçtikçe, Filipinler’deki kamu-özel sektör ortaklıkları ilerlemiş, her yönetim özel sektörün kalkınma çabalarına nasıl dâhil edileceği konusunda farklı stratejiler uygulamıştır (<https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/> 17.10.2019).

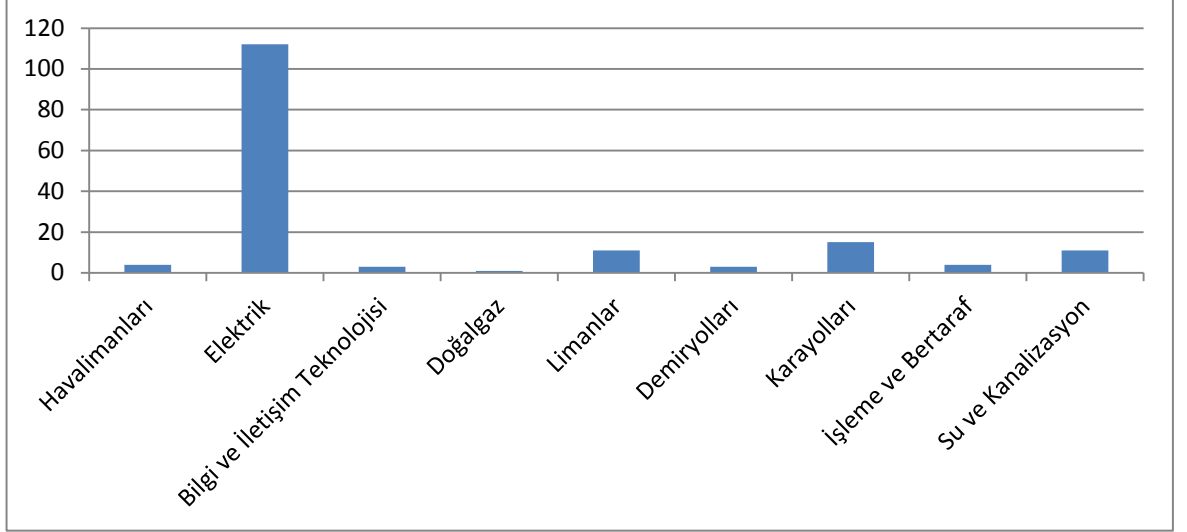
Filipinler’deki kamu-özel sektör ortaklığının kökü 1986 yılına dayanmakta olup, 1987 Filipinler Anayasası özel sektörün ülkenin kalkınmasındaki kritik rolünü kabul etmiştir (World Bank Group, 2015: 150; <https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/> 17.10.2019). 1990 yılında, Yap-İşlet-Devret (YİD) Kanunu olarak da bilinen 6957 sayılı Cumhuriyet Yasası’nın geçişi, özel sektörün katılımını kalkınma çabalarının ön saflarına getirmiştir ki, Filipinler YİD Kanunu’nu kabul eden ilk Güneydoğu Asya ülkesi olmuştur (Llanto, 2008: 13; <https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/> 17.10.2019). YİD Kanunu, YİD planları için şeffaf ve rekabetçi bir süreç oluşturarak Filipinler’deki altyapıya özel katılımın kapısını açmıştır (World Bank and Public-Private Infrastructure Advisory Facility, 2000: 1; World Bank and Public-Private Infrastructure

Advisory Facility, 2005: 55). YİD yasasının uygulanması, kamu altyapısını geliştirmiştir ve Filipinler ekonomisinin liberalleşmesine yardımcı olmak için bazı endüstrilerde kısıtlamaları kaldırmıştır (Zambrano & Gruba Law Offices, 2011: 1). Filipinler'deki kamu-özel sektör ortaklıkları 1993 yılında kurulan bir devlet kurumu olan Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Merkezi (Public-Private Partnership Center) tarafından koordine edilmektedir (World Bank Group, 2015: 151). Filipinler'de kamu-özel sektör ortaklığının teşviki için temel motivasyon, 1980'lerde elektrik enerjisi kıtlığı yüzünden çok sık bir şekilde yaşanan elektrik kesintileri yani ciddi bir enerji krizi ile karşı karşıya kalınması ve bunun giderilmesi için enerji altyapısına yapılan yatırım olmuştur (Llanto, 2008: 13; Navarro ve Llanto, 2014: 29; World Bank Group, 2015: 151). Kamu-özel sektör ortaklığı, 1990'ların başında ülkede yaşanan enerji krizinin çözülmesini sağlamış ve ülkedeki karayolu ağı kalitesinin, ulaşım bağlantılarının ve sosyal hizmetlerin iyileştirilmesine yardımcı olmuştur (FICCI-E&Y, 2012: 20).

Orijinal ilgili Yasa olan 6957 sayılı Yasa 1994 yılında 7718 sayılı Yasa ile değiştirilmiş ve daha fazla ayrıntı sağlanmıştır. Filipinler'de mevcut kanunları değiştirmek zordur; bu nedenle YİD Kanunu'ndaki tek değişiklik, 6957 sayılı Yasa'yı geçersiz kılmak için yerine 7718 sayılı Yasa'nın getirilmesi olmuştur. Kanun, ana ilkeleri kapsayacak şekilde tasarlanmıştır (World Bank Group, 2015: 151). 1990 tarihli YİD Kanunu, sadece iki tip kamu-özel sektör ortaklığına izin vermiştir: yap ve devret; yap, işlet ve devret. YİD Kanununda yapılan 1994 tarihli değişiklik yani 7718 sayılı Kanun, dokuz ayrı kamu-özel sektör ortaklığı formuyla izin verilen kamu-özel sektör ortaklığı biçiminde daha fazla çeşitlilik ve yaratıcılık getirmiştir (Villamejor-Mendoza, 2014: 3; Navarro ve Llanto, 2014: 29-30; World Bank Group, 2015: 151). Filipinler Devlet Başkanı tarafından onaylanması halinde, diğer kamu-özel sektör ortaklığı biçimlerine izin verilir. Başkan, Ulusal Ekonomik ve Kalkınma Kurumu'nun başkanı olduğundan, Ulusal Ekonomik ve Kalkınma Kurumu'nun onayı eşdeğerdir (Navarro ve Llanto, 2014: 30; World Bank Group, 2015: 151).

Grafik 1, Filipinler'de 1990-2019 yılları arasında finansal kapanışa ulaşan kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin sektörler itibarıyla dağılımını göstermektedir. 1990-2019 yılları arasında gerçekleştirilen toplam 164 kamu-özel sektör ortaklığı projesinden 112'si elektrik, 15'i karayolu, 11'i liman, 11'i su ve kanalizasyon, 4'ü havalimanı, 4'ü işleme ve bertaraf, 3'ü bilgi ve iletişim teknolojisi, 3'ü demiryolu ve son olarak 1'i de doğalgaz alanında gerçekleştirilmiştir.

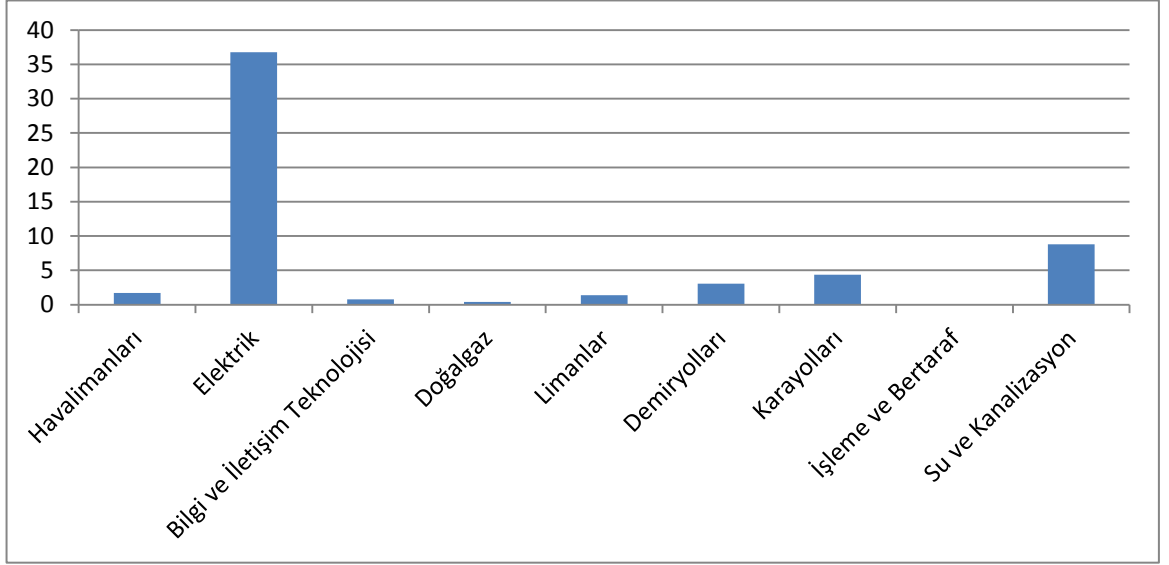
Grafik 1. Filipinler’de Finansal Kapanıya Ulaşan Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projelerinin Sektörler İtibariyle Proje Sayısı Bakımından Dağılımı (1990-2019)

Kaynak: <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/philippines> (17.10.2019).

Grafik 2, 1990-2019 yılları arasında Filipinler’de hangi sektöre ne kadarlık bir yatırım yapıldığını göstermektedir ki, ilgili yıllar arasında gerçekleştirilen 164 kamu-özel sektör ortaklığı projesine toplam 57 milyar 358 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır. Gerçekleştirilen 112 elektrik projesine toplam 57 milyar 358 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır. Gerçekleştirilen 112 elektrik projesine 36 milyar 785 milyon ABD Dolar’ı, 15 karayolu projesine 4 milyar 357 milyon ABD Dolar’ı, 11 liman projesine 1 milyar 384 milyon ABD Dolar’ı, 11 su ve kanalizasyon projesine 8 milyar 816 milyon ABD Dolar’ı, 4 havalimanı projesine 1 milyar 710 milyon ABD Dolar’ı, 4 işleme ve bertaraf projesine 38 milyon ABD Dolar’ı, 3 demiryolu projesine 3 milyar 67 milyon ABD Dolar’ı, 3 bilgi ve iletişim teknolojisi projesine 771 milyon ABD Dolar’ı ve son olarak 1 doğalgaz projesine 432 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır. 1990-2019 yılları arasında sayısal olarak en çok projenin gerçekleştirildiği elektrik sektörü, en çok yatırım değerine de sahip olmuştur. Yatırım değeri toplamında ikinci sırayı su ve kanalizasyon sektörü alırken, üçüncü sırayı ise karayolları sektörü almıştır.

Grafik 2. Filipinler’de Sektörler İtibariyle Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projelerine Yapılan Yatırımların Değer Bakımından Dağılımı (1990-2019)

Kaynak: <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/philippines> (17.10.2019).

2.2. Türkiye’de Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Uygulamaları

Kamu-özel sektör ortaklığının Türkiye’deki ilk uygulamaları, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar uzanmaktadır (Atasoy, 2011: 137; Emek ve Acar, 2015: 91). Yani, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve bazı kamu mallarının üretilmesinde özel sektörün konuya dâhil edilmesi, ülkemizde yaklaşık bir asırlık geçmişe sahiptir. İlk uygulamalar imtiyazlar şeklinde olup Cumhuriyet döneminde ise, bir kaç örnek dışında imtiyaz yöntemi kullanılmamış, kamu hizmetleri devlet eliyle yerine getirilmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda kamu hizmetlerine duyulan ihtiyaçla birlikte kamu hizmetlerinin nitelik ve nicelik olarak gösterdiği artış, devlet tarafından yatırımlara ayrılan kaynakların yetersiz kalmasına yol açmış, bu kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasında görülen eksiklikler ve klasik yönetim anlayışı kamu hizmetlerinin istenen kalite ve düzeyde gerçekleştirilememesi tartışmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak ise, 1980’li yıllara gelindiğinde özelleştirme ve kamu-özel sektör ortaklığı gündeme gelmiştir (Atasoy, 2011: 137-138; Kalkınma Bakanlığı, 2012: 31). 1980’li yıllardan bu yana ise Türkiye’de kamu-özel sektör ortaklığı modeli, özellikle enerji ve ulaştırma sektörlerinde özel sektör katılımını çekmek için kullanılmaktadır (Kayhan ve Jenkins, 2016: 691).

Özelleştirme uygulamalarında olduğu gibi, kamu-özel sektör ortaklığı projelerinde de ilgili düzenlemeleri yapan ilk ülkelerden biri olan (Tekin, 2007: 12) Türkiye’de, kamu hizmetlerinin kısmen ya da tamamen özel sektöre gördürülmesi amacıyla, 1980’li yıllardan itibaren Kanun, Bakanlar Kurulu Kararı ve yönetmelik niteliğinde çok sayıda düzenleme hayata geçirilmiştir (Atasoy, 2011: 138). Türkiye, altyapı projeleri için kamu-özel sektör ortaklığı yasal planlarını geliştiren ilk ülkelerden biri

olmasına karşın (European Bank for Reconstruction and Development, 2012: 57), kamu-özel sektör ortaklığı konusundaki mevcut yasal altyapı yetersiz, karışık ve dağınıktır (Sarıkatoğlu vd., 2016: 205). Dünyada kamu-özel sektör ortaklığı uygulamaları bir “*kaynak tamamlayıcılık*” fonksiyonundan “*kaynak sinerjisi*” fonksiyonuna geçiş yapmış olup, pek çok Avrupa ülkesinde belirli bir yasal çerçeveye sahipken, Türkiye kamu-özel sektör ortaklığı konusunda henüz bir yasal düzenleme geliştirememiştir (Oral ve Fazlılar, 2016: 113). Türkiye’de 1980’lerden bugüne kadar kamu-özel sektör ortaklığı alanında uluslararası teamülde dikkate alınarak; Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-Kirala-Devret (YKD), Yap-İşlet (Yİ) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) modelleri uygulanmış ve uygulanmaya da devam etmekte olup, mevcut yasal düzenlemeler Tablo 1’de gösterilmiştir (Sarıkatoğlu vd., 2016: 208-209; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 24).

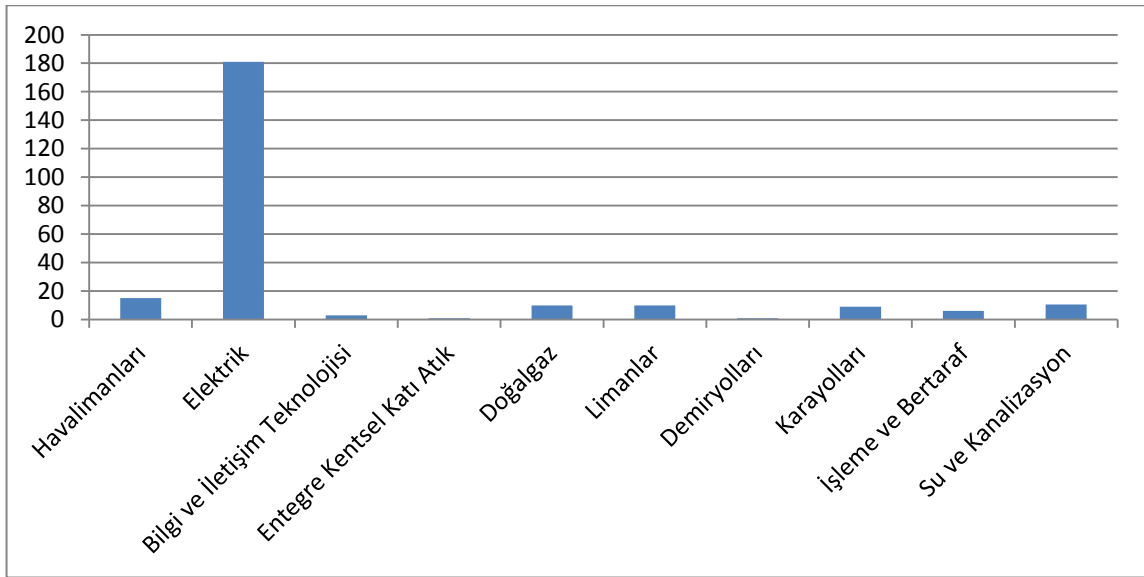
Tablo 1. Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Modellerine İlişkin Mevzuat

Model	Mevzuat
Yap-İşlet-Devret	3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanun
	3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanunun Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Karar
	3096 Sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun
	3465 Sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı ve İşletilmesi ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun
	Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı ve İşletilmesi ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği
Yap-Kirala-Devret	6428 Sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yapıtılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması Hakkında Kanun
	Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yapıtılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınmasına Dair Uygulama Yönetmeliği
	652 Sayılı Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 23. Maddesi
	Eğitim Öğretim Tesislerinin Kiralama Karşılığı Yapıtılması ile Tesislerdeki Eğitim Öğretim Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik
	351 Sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunun 20. Maddesi
Yap-İşlet	4283 Sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun
	Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik
Özelleştirme ve İşletme Hakkı Devri	4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun
	5335 Sayılı Kanunun 33. Maddesi (Havaalanlarının İşletme Hakkının Devri)
	4458 Sayılı Gümrük Kanununun 218/A Maddesi (Gümrük Kapılarının İşletme Hakkının Devri)
İmtiyaz	Menafii Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Hakkında Kanun
	2025 Sayılı Menafii Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Hakkındaki 10 Haziran 1326 Tarihli Kanuna Bazı Maddeler Tezyiline ve Bu Kanunun Bazı Maddelerinin İlgasına Dair Kanun
	4483 Sayılı İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun
	4501 Sayılı Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, s.25-26.

Grafik 3, Türkiye’de 1990-2019 yılları arasında finansal kapanışa ulaşan kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin sektörler itibariyle dağılımını göstermektedir. 1990-2019 yılları arasında gerçekleştirilen toplam 238 kamu-özel sektör ortaklığı projesinden 181’i elektrik, 15’i havalimanı, 10’u doğalgaz, 10’u liman, 9’u karayolu, 6’sı işleme ve bertaraf, 3’ü bilgi ve iletişim teknolojisi, 2’si su ve kanalizasyon, 1’i demiryolu ve son olarak yine 1 adedi entegre kentsel katı atık alanındadır.

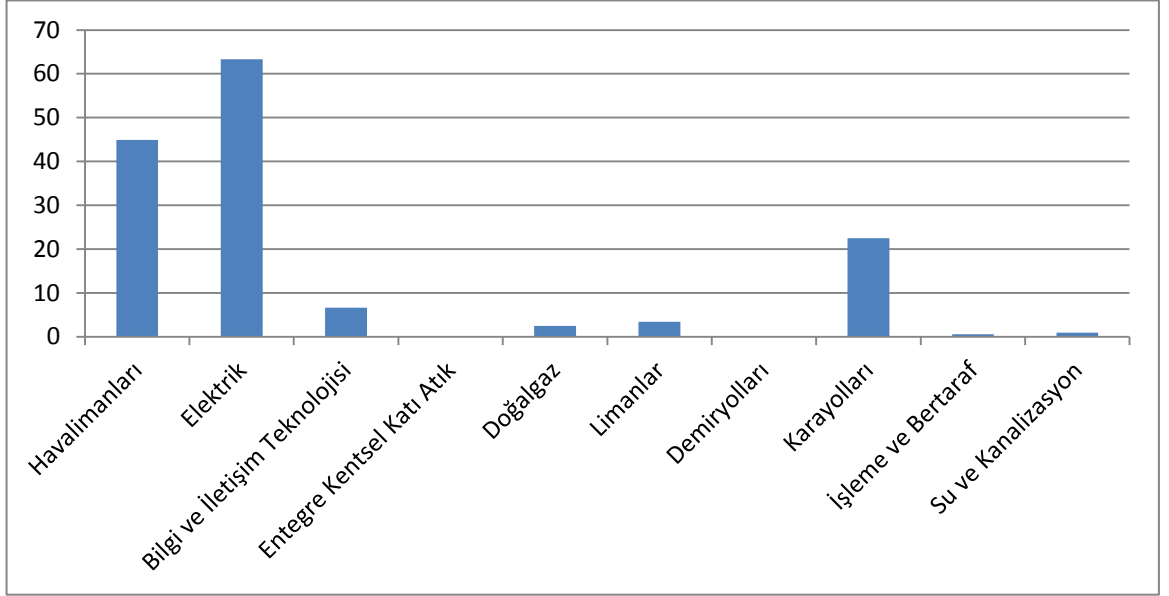
Grafik 3. Türkiye’de Finansal Kapanışa Ulaşan Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projelerinin Sektörler İtibariyle Proje Sayısı Bakımından Dağılımı (1990-2019)

Kaynak: <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/turkey> (18.10.2019).

Grafik 4, 1990-2019 yılları arasında Türkiye’de hangi sektöre ne kadarlık bir yatırım yapıldığını göstermektedir ki, ilgili yıllar arasında gerçekleştirilen 238 kamu-özel sektör ortaklığı projesine toplam 144 milyar 848 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır. Gerçekleştirilen 181 elektrik projesine 63 milyar 287 milyon ABD Dolar’ı, 15 havalimanı projesine 44 milyar 934 milyon ABD Dolar’ı, 10 doğalgaz projesine 2 milyar 461 milyon ABD Dolar’ı, 10 liman projesine 3 milyar 423 milyon ABD Dolar’ı, 9 karayolu projesine 22 milyar 496 milyon ABD Dolar’ı, 6 işleme ve bertaraf projesine 578 milyon ABD Dolar’ı, 3 bilgi ve iletişim teknolojisi projesine 6 milyar 624 milyon ABD Dolar’ı, 2 su ve kanalizasyon projesine 942 milyon ABD Dolar’ı, 1 demiryolu projesine 86 milyon ABD Dolar’ı ve son olarak 1 adet entegre kentsel katı atık projesine 17 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır. 1990-2019 yılları arasında sayısal olarak en çok projenin gerçekleştirildiği elektrik sektörü, en çok yatırım değerine de sahip olmuştur. Yatırım değeri toplamında ikinci sırayı havalimanı sektörü alırken, üçüncü sırayı ise karayolları sektörü almıştır.

Grafik 4. Türkiye’de Sektörler İtibariyle Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Projelerine Yapılan Yatırımların Değer Bakımından Dağılımı (1990-2019)

Kaynak: <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/turkey> (18.10.2019).

Türkiye %25’lik yıllık bileşik büyüme oranı ile 2013 yılında 888 km olan yüksek hızlı demiryolu hatlarının uzunluğunu 2023 yılında 10.000 km’ye; 2013 yılında 2.236 km olan karayolu uzunluğunu 2023 yılında 7.500 km’ye; havalimanlarının yolcu kapasitesini 2023 yılına kadar 165 milyondan 400 milyona; konteyner taşımacılığı için 32 milyon TEU (Twenty Foot Equivalent Unit/20 feet’lik konteyner) taşıma kapasitesine; 10 milyon DWT (Deadweight Tonnage/Deadveyt tonilatosu) gemi inşa kapasitesine; marina sayısını 50,000 yat kapasitesi ile 100’e çıkarmayı planlamaktadır. Business Monitor International ulaştırma endüstrisindeki yatırımları; yollar ve köprüler, demiryolları, havalimanları, limanlar ve su yolları olarak sınıflandırmaktadır. 2011 yılından 2022 yılına kadar Türkiye’de ulaştırma altyapı endüstrisinin değeri, kümülatif yatırımların %12’lik yıllık bileşik büyüme oranı ile artarak 2022 yılında 10,9 milyar TL’den 36,6 milyar TL’ye yükselmesi beklenmektedir. Bu, 2011 yılında gerçekleşen değer üç katıdır. Yine Business Monitor International’a göre Türkiye’de enerji ve kamu hizmetlerine yönelik altyapı yatırımları, 2011 yılından 2022 yılına kadar %12’lik yıllık bileşik büyüme oranı ile artarak 55,8 milyar TL’ye ulaşacaktır. Enerji ve kamu hizmetleri yatırımları arasında su altyapısı, petrol ve gaz boru hatları, enerji santralleri ve iletim şebekesi bulunmaktadır. 2012 yılında enerji santralleri ve iletim şebekesi 12,7 milyar TL’lik bir yatırım seviyesine sahipken bu oranın 2022 yılında 40,9 milyar TL’ye ulaşması beklenmektedir. İletim altyapısının yatırımlar için kritik bir bağlantı olması hasebiyle Türkiye bu alana sürekli yatırım yapmaktadır (Republic of Turkey Prime Ministry Investment Support and Promotion Agency, 2013: 16-52). Verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye 2023 yılına kadar altyapısına yönelik olarak çok ciddi yatırımlar yapmayı planlamakta ve bu yatırımların birçoğunu da kamu-özel sektör ortaklığı ile gerçekleştirmek istemektedir.

3. Filipinler ve Türkiye’de Kamu-Özel Sektör Ortaklığı’nın Karşılaştırılması

Filipinler hükümeti; altyapı açığının giderilmesi, yaşlanan altyapının yenilenmesi, sınırlı bir mali alana sahip olması ve büyümekte olan bir nüfus ve küresel pazarda daha rekabetçi olma gereği ile ulaşım, elektrik ve karayolu gibi sektörlerde daha fazla proje inşa etme ihtiyacı ile başa çıkmak için alternatifler aramıştır. Bu bağlamda, hükümetlerin özel sektöre güvenilir bir ortak olarak bakmasıyla birlikte yıllar geçtikçe, Filipinler’de kamu-özel sektör ortaklıkları ilerlemiştir (<https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/> 17.10.2019). Türkiye’de ise kamu hizmetlerine duyulan ihtiyaçla birlikte kamu hizmetlerinin nitelik ve nicelik olarak gösterdiği artış, devlet tarafından yatırımlara ayrılan kaynakların yetersiz kalmasına yol açmış, bu kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasında görülen eksiklikler ve klasik yönetim anlayışı kamu hizmetlerinin istenen kalite ve düzeyde gerçekleştirilememesine neden olmuştur (Atasoy, 2011: 137-138; Kalkınma Bakanlığı, 2012: 31). Belirtilen nedenlerle birlikte, Türkiye’de kamu-özel sektör ortaklığı modeline yönelmiştir ve model özellikle enerji ve ulaştırma sektörlerinde özel sektör katılımını çekmek için kullanılmaktadır (Kayhan ve Jenkins, 2016: 691).

Filipinler kamu-özel sektör ortaklığına yönelik mevzuat çalışmalarına 1986 yılında başlamış ve 1990 yılında Yap-İşlet-Devret Kanunu olarak da bilinen 6957 sayılı Cumhuriyet Yasasını kabul etmiştir. İlgili Yasa özel sektörün katılımını kalkınma çabalarının ön saflarına getirmiştir ve Filipinler YİD Kanunu’nu kabul eden ilk Güneydoğu Asya ülkesi olmuştur (Llanto, 2008: 13; <https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/> 17.10.2019). Filipinler kamu-özel sektör ortaklığı projeleri için açık bir yasal çerçeve oluşturan az sayıda gelişmekte olan ülkeden biri olarak öne çıkmaktadır (World Bank and Public-Private Infrastructure Advisory Facility, 2000: 9). Kamu-özel sektör ortaklığı projelerinde ilgili düzenlemeleri yapan ilk ülkelerden biri olan Türkiye ise, kamu hizmetlerinin kısmen ya da tamamen özel sektöre gördürülmesi amacıyla, 1980’li yıllardan itibaren çok sayıda yasal düzenlemeyi hayata geçirmiştir (Tekin, 2007: 12; Atasoy, 2011: 138). Kamu-özel sektör ortaklığının türlerinden biri olan “BOT” terimini, 1980’lerin başında ilk kez Turgut Özal “Yap-Sahip Ol-Devret” (Build, Own and Transfer) ya da “Yap-İşlet-Devret” (Build, Operate and Transfer) projelerini (bu terimler genellikle birbirinin yerine kullanılır) belirtmek için kullanmış, ardından da yerli ve yabancı literatürde “Türk modeli” veya “Özal modeli” şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır (Gülan, 1987: 66; Augernblick ve Custer Jr., 1990: 2; Grimsey ve Lewis, 2002: 107). Kamu-özel sektör ortaklığının türlerinden biri olan YİD modelini dünyada ilk kez kanunlaştıran ülke olan Türkiye’de, model sadece yeni yatırımlar için değil, mevcut tesislerin yenilenmesi veya yarım kalmış yatırımların tamamlanması için de kullanılabilir (Yılmaz, 1999: 14; Kalkınma Bakanlığı, 2014: 2). Filipinler kamu-özel sektör ortaklığı projeleri için açık bir yasal çerçeve oluştururken (World Bank and Public-Private Infrastructure Advisory Facility, 2000: 9), Türkiye ise kamu-özel sektör ortaklığı yasal planlarını geliştiren ilk ülkelerden biri olmasına karşın (European Bank for Reconstruction and

Development, 2012: 57), mevcut yasal altyapı yetersiz, karışık ve dağınıktır (Sarıkatiipoğlu vd., 2016: 205).

Filipinler’de ilk başta sadece iki tip kamu-özel sektör ortaklığına izin verilmiştir: Yap-Devret; Yap-İşlet-Devret. Daha sonra ise, yapılan değişiklik ile dokuz ayrı (Yap-İşlet-Devret, Yap-Devret, Yap-Sahip Ol-Devret, Yap-Kirala-Devret, Yap-Devret-İşlet, Sözleşme Yap-Ekle-İşlet, Geliştir-İşlet-Devret, Rehabilit Et-İşlet-Devret, Rehabilit Et-Sahip Ol-İşlet) kamu-özel sektör ortaklığı formuyla izin verilen kamu-özel sektör ortaklığı biçimi arttırılmıştır (Villamejor-Mendoza, 2014: 3; Navarro ve Llanto, 2014: 29-30; World Bank Group, 2015: 151). Türkiye’de ise 1980’lerden bugüne kadar kamu-özel sektör ortaklığı alanında uluslararası teamülde dikkate alınarak; Yap-İşlet-Devret, Yap-Kirala-Devret, Yap-İşlet ve İşletme Hakkı Devri modelleri uygulanmış ve uygulanmaya da devam etmektedir (Sarıkatiipoğlu vd., 2016: 208-209; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 24).

Filipinler’de kamu-özel sektör ortaklığının başlamasındaki ana gerekçe, 1980’lerde elektrik enerjisi kıtlığı yüzünden çok sık bir şekilde yaşanan elektrik kesintileri yani ciddi bir enerji krizi ile karşı karşıya kalınması ve bunun giderilmesi için enerji altyapısına yapılan yatırım olmuştur (Llanto, 2008: 13; Navarro ve Llanto, 2014: 29; World Bank Group, 2015: 151). Altyapıya Özel Katılım (Private Participation in Infrastructure) veri tabanına göre, 1990-2019 yılları arasında Filipinler’de gerçekleştirilen toplam 164 kamu-özel sektör ortaklığı projesinden 112’si yani %50’den fazlası elektriğe yöneliktir. Yine Altyapıya Özel Katılım veri tabanına göre, 1990-2019 yılları arasında Filipinler’de gerçekleştirilen 164 kamu-özel sektör ortaklığı projesine toplam 57 milyar 358 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır ve bu tutarın %50’den fazlası yani 36 milyar 785 milyon ABD Dolar’ı elektrik projelerine aittir (<https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/philippines> 17.10.2019). Türkiye’de kamu-özel sektör ortaklığı alanında uygulanan modellere (Yap-İşlet-Devret, Yap-Kirala-Devret, Yap-İşlet ve İşletme Hakkı Devri) ilişkin olarak çıkarılan ilk kanun, 19/12/1984 tarih ve 18610 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımını Ve Ticareti İle Görevlendirilmesi Hakkında Kanun’dur.

İlgili Kanun’un çıkarılma gerekçesi ise; “Ülkemizde önemli sayılabilecek ölçüde elektrik açığının var olması, halen elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımını ile ticareti yapan Türkiye Elektrik Kurumunun özellikle büyük projelerin gerçekleştirilmesinde karşılaştığı güçlükler ve küçük projeler bazında ise halk katkısının sağlanmaması sebepleri yüzünden bu Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Tasarı ile Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki anonim şirketlere elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti müsaadesi verilebilmektedir. Tasarının bir yandan büyük projelere yerli ve yabancı ortaklı sermaye şirketlerinin katılmasını gerçekleştireceği, öte yandan özellikle kırsal alanda küçük tasarrufların birleşmesiyle kurulacak şirketlerin Türkiye Elektrik Kurumu için küçük sayılabilecek

tesisleri kurup işletmesini sağlayacağı bir ortamı ortaya çıkartacağı düşünülmektedir.” şeklinde ifade edilmiştir (TBMM, 1984: 492).

Yani Filipinler gibi Türkiye’de ilk olarak elektrik açığını gidermek amacıyla kamu-özel sektör ortaklığına yönelmiştir. Model ilk olarak Turgut Özal’ın 1. Başbakanlık Dönemi sırasında 1984 yılında Akkuyu Nükleer Güç Santrallerinin inşası amacı ile teklif edilmiş, ancak model o dönemde bu proje için uygulanamamıştır (Koçer, 2008: 26; Gençoğlu, 2008: 41). Altyapıya Özel Katılım veri tabanına göre, 1990-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen toplam 238 kamu-özel sektör ortaklığı projesinden 181’i yani %75’in den fazlası elektriğe yöneliktir. Yine Altyapıya Özel Katılım veri tabanına göre, 1990-2019 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen toplam 238 kamu-özel sektör ortaklığı projesine toplam 144 milyar 848 milyon ABD Dolar’ı yatırım yapılmıştır ve bu tutarın 63 milyar 287 milyon ABD Dolar’ı elektrik projelerine aittir (<https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/turkey> 18.10.2019).

4. Sonuç

Hükümetler, nüfus için yeterli bir altyapının güvence altına alınmasından ve aynı zamanda da sağlayıcıların hizmetlerini genişletmelerine yetecek yeterli kaynaklara sahip olmalarını sağlamaktan sorumludurlar. Ancak, çoğu altyapı sektörünün zayıf mali durumu ve hizmetlere yetersiz erişim, hükümetlerin bu rolleri yeterince yerine getiremediğini göstermiştir. Bununla birlikte 1990’lı yıllar ülkelerin altyapı sektörlerinde özel yatırım çekmeyi amaçlayan bir girişimler dalgası yaşanmasına sahne olmuştur (Nataraj, 2007: 31). Hükümetler devam eden bütçe kısıtlamaları karşısında artan maliyetler ile hizmetler için artan talebi karşılamak ve daha iyi sonuçlar üretmek için, özel sektörle birlikte gelişmekte olan ülkeler bağlamında yeni bir politika alternatifi olarak cazibesini artıran kamu-özel sektör ortaklığına giderek daha fazla yönelmişlerdir (Jamali, 2004: 427; World Bank, 2013: 1).

Filipinler ve Türkiye’deki kamu-özel sektör ortaklığı uygulamalarının karşılaştırıldığı bu çalışmada; (i) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının politik gündeme nasıl girdiği, (ii) kamu-özel sektör ortaklığı politikasının hangi amaçlarla kabul edildiği, (iii) sektörel dağılımı, (iv) aldığı form ve (v) düzenleyici çerçeve, iki ülke arasında benzerlik ve farklılıklar göstermektedir.

Gelişmekte olan bu iki ülke kamu-özel sektör ortaklığını makroekonomik sorunlarını çözmek için bir politika seçeneği olarak değerlendirmiş ve uygulamaya koymuştur. İlk olarak elektrik enerjisi kıtlığı sebebiyle ve bu alana yatırım yapma amacıyla kamu-özel sektör ortaklığına yönelen iki ülke 1990-2019 yılları arasında toplam 100 milyar 72 milyon ABD Dolar’ı değerinde 293 elektrik projesini hayata geçirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu-özel sektör ortaklığı karşımıza genellikle imtiyazlar şeklinde veya bir adım daha ileri, Yap-İşlet veya Yap-İşlet-Devret gibi yalnızca temel kamu-özel sektör ortaklığı formları olarak çıkmaktadır (Kahyaoğulları, 2013: 268-269) ki Filipinler ve Türkiye’de de genellikle kamu-özel sektör ortaklığı modeli olarak YİD ve türleri kullanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler genellikle oldukça zayıf bir düzenleyici çerçeveye sahiptir ve bu da kamu-özel sektör ortaklığını zorlaştırmaktadır (Kahyaoğulları, 2013: 269). Avrupa Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Uzmanlık Merkezi (The European PPP Expertise Centre/EPEC) verilerine göre, 1990-2018 döneminde sağlam bir düzenleyici çerçeveye sahip Birleşik Krallık'ta 160 milyar Euro proje değerine sahip toplam 1032 kamu-özel sektör ortaklığı projesi gerçekleştirilmişken (Kahyaoğulları, 2013: 269; <https://data.eib.org/epec> 20.10.2019), Filipinler ve Türkiye'de gerçekleştirilen projeler toplamı bu rakamların yarısına bile ulaşmamaktadır.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler genellikle sermaye eksikliği içinde bulunduğundan, kamu-özel sektör ortaklığını büyük ölçekli ekonomik altyapı⁴ projelerini finanse etmek için bir fırsat olarak görmektedir. Bu ülkelerde, kamu-özel sektör ortaklığının sosyal politika alanlarına katılımı oldukça sınırlıdır (Kahyaoğulları, 2013: 269), dolayısıyla Filipinler ve Türkiye'de gerçekleştirilen kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin neredeyse tamamı ekonomik altyapıya yöneliktir. Netice itibarıyla, kamu-özel sektör ortaklığının iki ülke arasında; gerekçeleri, başlangıç tarihleri, uygulanan formlar, uygulanan sektörler gibi birçok açıdan benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak birçok açıdan benzerlik gösteren bu iki ülkeden Filipinler'de kamu-özel sektör ortaklığının ana yürütücüsü konumunda olan Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Merkezi bulunmaktadır. Bu merkez ülkedeki altyapı ve kalkınma projelerinin büyük potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak amacıyla kamu-özel sektör ortaklığını düzenleyen yasal ve düzenleyici çerçevelerin iyileştirilmesine yönelik politika reformlarını savunmaktadır. Türkiye'de ise böylesi bir kurumun eksikliği hissedilmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın politika önerisi olarak Türkiye'de de böylesi bir kurumun oluşturulmasının, kamu-özel sektör ortaklığı formlarının daha da çeşitlendirilmesinin ve ekonomik altyapı yatırımları ile birlikte toplumun yapısı için gerekli olan sosyal altyapı yatırımlarının da gerçekleştirilmesinin ülke açısından olumlu bir gelişme olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Aktan, C. C., & Dilek, D. (2005). Altyapı reformu: altyapı hizmetlerinin sunumu ve finansmanında yeni trendler – alternatif yöntemler. İçinde C. C. Aktan, D. Dilekçi & İ. Y. Vural (Edt.), Altyapı ekonomisi altyapı hizmetlerinde serbestleşme ve özelleştirme (ss. 43-63). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

⁴ Ekonomik altyapı kavramı; genellikle ulaştırma (limanlar, havalimanları, yollar, köprüler, tüneller, otopark gibi); kamu hizmetleri (enerji dağıtım şebekeleri, depolama, enerji üretimi, su, kanalizasyon, atık gibi); iletişim (kablo ağları, uydular gibi); ve yenilenebilir enerjiyi yani günlük ekonomik faaliyet için temel kabul edilen altyapıyı kapsamaktadır. Sosyal altyapı kavramı kapsamına ise; okullar, diğer eğitim tesisleri, sağlık tesisleri, huzurevleri, savunma ve adli binalar, cezaevleri ve stadyumlar girmektedir yani sosyal altyapı toplumun yapısı için gerekli görülen altyapıdır. Georg Inderst, "Infrastructure as an asset class", Public and private financing of infrastructure Evolution and economics of private infrastructure finance içinde (70-104), EIB Papers, Volume 15, No 1, 2010, s.72. United Nations Economic Commission For Europe (UNECE), Introduction to public-private partnerships Can public-private partnerships improve infrastructure and deliver better public services?, Training Module, UNECE, 2012, s.5.

- Atasoy, H. (2011). Kamu-özel işbirliği modeli ve Türkiye’de belediyelerin altyapı projelerinin finansmanında uygulanabilirliği (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Augernblick, M., & Scott Custer Jr., B. (1990). The build, operate, and transfer (“BOT”) approach to infrastructure projects in developing countries. WPS 498. Policy, Research, and External Affairs Working Papers.
- Bovis, C. (2010). Public-private partnerships in the 21st century. ERA Forum, 11(3), 379-398.
- Chung, D. (2008). Public private partnerships: a procurement device to manage public sector debt. ITLS-WP-08-11. Institute of Transport and Logistics Studies Working Paper.
- City of London. (2008). Developing India’s infrastructure through public private partnerships. A Resource Guide. Manchester: Research Republic LLP.
- Colverson, S., & Perera, O. (2012). Harnessing the power of public-private partnerships: the role of hybrid financing strategies in sustainable development. IISD Report.
- Commission of the European Communities. (2004). Green paper on public-private partnerships and community law on public contracts and concessions. Brussels: COM.
- Cruz, C. O., & Marques, R. C. (2013). Infrastructure public-private partnerships decision, management and development. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Deloitte. (2007). Closing America’s Infrastructure Gap: The Role of Public-Private Partnerships. A Deloitte Research Study. United States: Deloitte Development LLC.
- Emek, U., & Acar, M. (2015). Public procurement in infrastructure: the case of Turkey. İçinde A. Mungiu-Pippidi (Edt.), Government favouritism in Europe (ss. 84-96). Opladen&Berlin&Toronto: Barbara Budrich Publishers.
- European Bank for Reconstruction and Development. (2012). Concession/PPP laws assessment 2011 cover analysis report, Final Report.
<https://www.ebrd.com/downloads/legal/concessions/pppreport.pdf>
- European Commission. (2003). Guidelines for successful public-private partnerships. Brussels: European Commission.
- FICCI-E&Y. (2012). Accelerating public private partnerships in India. FICCI-E&Y Report. India: FICCI-E&Y.
- Gençoğlu, Ş. (2008). Türk idare hukukunda yap-işlet-devret modeli (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2002). Evaluating the risks of public private partnerships for infrastructure projects. *International Journal of Project Management*, 20(2), 107-118.
- Gülan, A. (1987). Kamu hizmeti ve görülüş usulleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Inderst, G. (2010). Infrastructure as an asset class. *EIB Papers*, 15(1), 70-104.
- Jamali, D. (2004). Success and failure mechanisms of public private partnerships (PPPs) in developing countries insights from the Lebanese context. *International Journal of Public Sector Management*, 17(5), 414-430.
- Kahyaoğulları, B. (2013). Public-private partnerships in developing and developed countries: the UK and Turkish Cases. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 243-276.
- Kalkınma Bakanlığı. (2012). Dünyada ve Türkiye’de kamu-özel işbirliği uygulamalarına ilişkin gelişmeler. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). Onuncu kalkınma planı 2014-2018 kamu özel işbirliği özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kayhan, İ. E., & Jenkins, G. P. (2016). Determination of socially equitable guarantees for public-private partnerships: a toll-road case from Turkey. *Turkish Studies*, 17(4), 691-711.
- Koçer, M. (2008). İnşaat sektöründe yid (yap-işlet-devret) modeli sözleşmeler ile yapım işleri sözleşmelerinin karşılaştırılması: dhmi, dlh ve tck uygulama örnek sözleşmeleri (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Llanto, G. M. (2008). A review of build-operate-transfer for infrastructure development: some lessons for policy reform. No.2008-25. Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper Series.
- Minow, M. (2003). Public and private partnerships: accounting for the new religion. *Harvard Law Review*, 116, 1229-1270.
- Mitchell-Weaver, C., & Manning, B. (1991-92). Public-private partnerships in third world development: a conceptual overview. *Studies in Comparative International Development*, 26(4), 45-67.
- Nataraj, G. (2007). Infrastructure challenges in South Asia: the role of public-private partnerships. No.80. ADB Institute Discussion Paper.
- Navarro, A. M., & Llanto, G. M. (2014). Financing infrastructure in the Philippines: fiscal landscape and resources mobilization. No.2014-01. Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper Series.

- Oral, B. G., & Fazlılar, T. A. (2016). Yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında kamu-özel sektör işbirlikleri: rüzgâr enerjisi santralleri örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 99-115.
- Pessoa, A. (2008). Public-private sector partnerships in developing countries: are infrastructures responding to the new oda strategy?. No.266. FEP Working Papers.
- Policy and Operations Evaluation Department. (2013). Public-private partnerships in developing countries. No.378. IOB Study. The Netherlands: Ministry of Foreign Affairs.
- Republic of Turkey Prime Ministry Investment Support and Promotion Agency. (2013). Infrastructure industry. Ankara: Investment Support and Promotion Agency of Turkey.
- Sarıkatipoğlu, A., Yazıcı, C., Çapkın, T. A., & Yaka, C. P. (2016). Türk hukukunda kamu özel ortaklıkları. *Articletter*, 195-214.
- https://www.goksusafiisik.av.tr/Articletter/2016_Winter/GSI_Articletter_2016_Winter_Article14.pdf.
- TBMM. (1984). Türkiye elektrik kurumu dışındaki kuruluşların elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun tasarısı ve gerekçesi. *TBMM Tutanak Dergisi*, 8(30), 492.
- <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c008/tbmm17008033ss0223.pdf>
- Tekin, A. G. (2007). Kamu-özel sektör işbirlikleri-kamu-özel ortaklıkları (public private partnerships veya ppp modelleri). *İdarecinin Sesi Dergisi*, 21(122), 10-14.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Kamu-özel işbirliği raporu 2018. Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü.
- United Nations Economic Commission For Europe (UNECE). (2012). Introduction to public-private partnerships Can public-private partnerships improve infrastructure and deliver better public services?. Training Module. UNECE.
- Villamejor-Mendoza, M. F. (2014). Equity and fairness in public-private partnerships: the case of airport infrastructure development in the Philippines. <http://ncpag.upd.edu.ph/wp-content/uploads/2014/03/kapsfairness.pdf>.
- Webster, M., & Sansom, K. (1999). Public-private partnership and the poor: an initial review. Task No.164. WELL Study.
- World Bank. (2013). Public private partnerships for health: ppps are here and growing. <http://siteresources.worldbank.org/INTAFRICA/Resources/AHF-public-private-partnerships-for-health-ppps-are-here-and-growing.pdf>.

World Bank Group. (2015). Disclosure in public-private partnerships: jurisdictional studies. World Bank Group.

World Bank & Public-Private Infrastructure Advisory Facility. (2000). Philippines Country Framework Report for Private Participation in Infrastructure. U.S.A: The World Bank.

World Bank & Public-Private Infrastructure Advisory Facility. (2005). Philippines Meeting Infrastructure Challenges. U.S.A: The World Bank.

Yılmaz, O. (1999). Yap-işlet-devret modeli ve Türkiye uygulaması (Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Zambrano & Gruba Law Offices. (2011). Public-private partnerships in the Philippines: a practical guide for business. Philippines: Zambrano & Gruba Law Offices.

<https://data.eib.org/epec>.

<https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/philippines>.

<https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/country/turkey>.

<https://ppp.gov.ph/ppp-program/historical-background/>.